Uzun Yürüyüş'te Mao'nun Maceraları

Frederic Tuten

JAGUAR

Frederic Tuten

Uzun Yürüyüş'te Mao'nun Maceraları

FREDERIC TUTEN

1936, Bronx, New York. Meksika'da Colomb Öncesi Amerikan Sanatı Tarihi, New York University'de Amerikan edebiyatı okudu. Paris'te Amerikan sineması ve edebiyatı üzerine dersler verdi. Guernica Magazine'in yayın kurulunda yer aldı. Öyküleri ve yazıları Granta, Conjunctions gibi dergilerde yayımlandı. *The Adventures of Mao on the Long March* (Uzun Yürüyüşte Mao'nun Maceraları) yayımlandıktan sonra on yedi yıl süren bir sessizlik dönemine girdi. Yazarın *Tallien*: *A Brief Romance* (1988), *Tintin in the New World: A Romance* (1993), *Van Gogh's Bad Café* (1997) ve *The Green Hour* (2002) adlı romanları, *Self-Portraits: Fictions* adlı bir öykü kitabı ve modern sanat üzerine birçok makalesi bulunmaktadır.

GÖKHAN AKSAY

1956 yılında doğdu. ODTÜ Ekonomi Bölümü'nü bitirdi. Aralarında Quentin Skinner'dan *Devletler ve Yurttaşlar* (İş Bankası Kültür Yayınları), Michel Foucault'dan *Marx'tan Sonra,* (Chiviyazıları Yayınevi), Javier Cercas'tan *Salamina Askerleri*'nin (Jaguar Kitap) olduğu çeşitli kitapları İngilizce ve İspanyolcadan çevirmiştir.

Frederic Tuten
Uzun Yürüyüş'te Mao'nun Maceraları

Kitabın Özgün Adı
The Adventures of Mao on the Long March

© Jaguar Kitap, 2014
© Frederic Tuten

1. Baskı: Aralık 2014, İstanbul

Çeviren
Gökhan Aksay

Editör
Ferhat Özkan

Sayfa Tasarım
Hakan Güngör

ISBN: 978-605-6501-92-0

Baskı-Cilt
Ana Basın Yayın San. Tic. A.Ş.
Sertifika No: 20699

Bu kitabın Türkçe yayın hakları Jaguar Kitap'a aittir. Kaynak gösterilerek yapılacak kısa alıntılar haricinde yayıncının izni olmaksızın hiçbir surette kullanılamaz.

JAGUAR KİTAP
Prof. Dr. Cemil Bilsel Cad. Sayan Han No: 8/22 Eminönü/İstanbul
Tel: 0 212 522 94 22
www.jaguarkitap.com
iletisim@jaguarkitap.com
Sertifika No: 27215

UZUN YÜRÜYÜŞ'TE MAO'NUN MACERALARI

FREDERIC TUTEN

Çeviren

Gökhan Aksay

TÜRKÇE BASKI İÇİN ÖNSÖZ

Kitaplar silinir gider. Vaktiyle ses getiren bir roman zamanla bir hatıraya dönüşür. *Uzun Yürüyüş'te Mao'nun Maceraları*, parlak kandillerin ışıyıp durduğu bir yerde küçücük bir mumdu. Uzun zaman önce silinip gitmiş olmalıydı. Ama o küçük, inatçı alev tam da sönmeye yüz tuttuğunda, uzaklarda, Türkiye'den birileri yeniden tutuşturdu onu.

Frederic Tuten, 2014

OTUZ BEŞ YIL SONRA

(*Uzun Yürüyüş'te Mao'nun Maceraları*'nın
1997 yılındaki basımında yer alan önsöz)

İlk romanım mutsuz bir çocukluğun mahremiyetlerini ele alsın ya da renkli karakterlerle donatılmış ve kolayca ödüllendirilen duygusallıklarla bezenmiş, iyi anlatılmış bir hikâye olsun istemedim. Bir "on dokuzuncu yüzyıl romanı"nı yeniden yazmak istemediğimden emindim.

Öyle yapsaydım, romanım daha doğduğunda yaşlı ve tükenmiş olacaktı. Aynı kalıpların ve anatomik modellerin etrafında dönüp, geleneksel yağlıboya yerine modern akriliği kullanarak *Medusa'nın Salı*'nı[1] yeniden yapmış olacaktım. Yine de, romanımı yönlendiren kimi modeller oldu elbette. O dönemde, o modeller kurmaca yazma konusunda yeni ve önemli yaklaşımlar olarak gözüküyordu ve şimdi onların bu niteliklerini çok daha fazla önemsiyorum.

---

1) Medusa'nın Salı (*Le Radeau de la Méduse*): Théodore Géricault'nun 1818-1819 yıllarında yaptığı, bir romantizm ikonu olarak nitelendirilen yağlı boya tablo. (ç.n.)

T. S. Eliot'ın *Çorak Ülke*'si –kültürel ve siyasi yaklaşımıyla değil, yapısı bakımından– bu modellerden biriydi: Eliot'ın, parçaların ve alıntı mozaiklerinin düzenlenmesiyle oluşan yapılanmanın parçalar toplamının ötesine geçen bir şey olabileceği ve bütünü zenginleştirebileceği yolundaki düşüncesi; bu parçaların otobiyografinin çözülüp dağılmasını önleyebilecek bir payanda sağlayabileceklerine ilişkin ipucu. Karakterini görünüşte yazarın değil romanın oluşturduğu tarafsız bir kurmaca fikri bana hayli cazip geldi. Sadece okuru ısındırmak için yer yer renk ışıltılarının serpiştirildiği, koyu gri tonunda, ironiye karşı dayanıklı ironik bir çalışma.

Farklı bir kanaldan, benim kuşağımın idolü olan Godard da etkili oldu. Onun anlatının içerisine tırnak işaretleri serpiştiren anti-sinemasından ve karakterlerinin metinleri okuma ve doğrudan kameraya haykırma tarzından hoşlanmıştım. Onun radikal formatı, Stan Brakhage'in Amerikan filmlerinde olduğu gibi, başlı başına amaç oluşturan, katıksız bir soyutlama, referans alınamayacak bir girişim değildi; toplumsal ve siyasal sinemanın, hatta sadece sinemanın harcanmış formüllerinin canlandırılması yolunda bir deneyimdi.

Mao'nun Maceraları'nı, dünyanın hayli politize olduğu bir dönemde yazdım: '68'in radikal dalgaları bütün kıyıları dövüyordu; devrime inanmış bir gençlik kapıya dayanmıştı. Tazeliğini korumakta olan Çin devrimi henüz bozulmamıştı. *Mao'nun Maceraları*'nın otuz dokuz sayfalık bir versiyonunu 1969'da *Artist Slain* dergisinde yayımladım; sınırlı sayıda yapılan bir baskıda, Ernest Trova'nın yaptığı bir kabartmayla (*Falling Man*) kaplanmış üç katlı plastik bir kutunun içerisindeki pek çok

ögeden (pullar, tokalar, saatler, yüzükler, litografiler, bir yerlerden kesilmiş figürler) biri olarak. Kabartmalı bir kutunun içerisindeki pek çok ögenin arasında yer alacak dergi için *Mao'nun Maceraları*'nı yazmamı Trova istemişti.

Uzunluğu dışında, bana getirilen hiçbir sınırlama yoktu. Arzu ettiğim gibi yazabileceğimi, yazdığım şeyin dolap raflarında artık giyilmeyen ayakkabıların, eski diplomaların arasında çürüyüp gitmeyeceğini, basılacağını biliyor olmanın verdiği özgürlük duygusu muhteşem bir şeydi. Bu arada, beni teşvik eden gelişmeler ortaya çıkıyordu her yerde. Rauschenberg, tablolarında birbirlerinden tamamen farklı malzemeleri (minderler, lastik tekerlekler, hatta bulaşık tekneleri) bir araya getiriyordu. Lichtenstein ve onun mizah dergisi suretleri, bizim bakış açımızı başka bir alana uyarlıyor; onun çalışmaları, kan kaybına uğradığı bir dönemde resme yeni bir heyecan getiriyordu.

60'ların sonlarıyla 70'lerin başlarında, yazınsal ruh halinde de yenilikçi gelişmeler ortaya çıkmıştı. (Bu, elbette doğduğu günden itibaren sürekli yenilenen bir şeydi.) Örneğin Steve Katz'ın, fotoğraflar ve metinden çıkarılmış sayfalarla birleştirilmiş bir roman olan *The Exaggerations of Peter Prince*'i yazdığı ve Donald Barthelme'in, sonradan türetilecek ya da biçimlendirilecek karakterlerin yanı sıra mizah dergisi karakterlerinin de kurmacanın sayfalarında yaşayabileceği düşüncesinden hareket ederek, pop art deneyimini kendi çalışmalarına uyarladığı dönemi hatırlıyorum. O dönemlerde bunlara benzer kayıt dışı başka çalışmalar da vardı. Ama bu yenilikçi hava, genel ve öngörülebilir atmosfer koşullarında,

ender rastlanan istisnai bir durum olmaktan öteye geçmiyordu.

Mao'nun Maceraları, ilk romanım olmakla birlikte, ilk roman yazma girişimim değildi. Kısa kurmacalar yazmayı, on beş yaşımdan beri deniyordum. On dokuzumdayken, Meksika'da geçen bir novella yazmıştım. Malcolm Lowry'nin ta kendisi, Mexico City'de genç bir adam: Aşk, içki, keder, ruhun soğumasıyla oluşan karanlık. Jack Kerouac da bir şekilde sayfalara sızmıştı. Yirmilerimin sonlarına doğru başka bir roman yazma çabası başlayacak ve bitecekti: Lower East Side'da yaşayan, şişe ve çöp toplayarak geçinen genç bir adamın hikâyesi; onun iliklerine kadar işlemiş, hiçbir bağlantısı olmayan, kentli bir Thoreau[2] gibi yaşama ideali. *Walden*'dan, "Emerson'ın" denemelerinden ve diğer eski Amerikalı yazarların metinlerinden aldığım pasajlarla anlatıyı kesip araya giriyordum. Yerim, ara sıra Melville'in yerinden kalkıp gardını almasına yol açacak ölçüde Amerikan deneyüstücüleriyle[3] dolmuştu. Kimi bölümlerini yayımladım ama hiç bitiremedim o romanı.

Mao'nun Maceraları'nı yazma noktasına, birçok sese kulak verdikten sonra geldim. Otuzlu yaşlarımın başlarında John Dos Passos[4] ve Hemingway'i dinledim. Meta-

2) Hayatı boyunca köleliğin kaldırılması için mücadele eden Henry David THOREAU (1817-1862), *Walden* başlıklı yapıtıyla doğal koşullarda sürdürülecek basit bir yaşamı; ünlü *Sivil İtaatsizlik* denemesiyle, devletin adaletsizliği karşısında bireysel, ahlaki direnişi savunmuştur. (ç.n.)

3) Deneyüstücülük: On dokuzuncu yüzyıl başlarından itibaren Amerika'nın New England bölgesinde edebiyat, din, kültür ve felsefe alanlarında ortaya çıkan yeni fikirler bütünü. (ç.n.)

4) John Dos Passos (1896-1970): Amerikalı yazar ve düşünür. Sacco ve Vanzetti'nin devletin zulmünden kurtulmaları için mücadele etti. *U.S.A. Triology (Amerika Üçlemesi), 42. Enlem, 1919 ve*

foru işin içine katmak için, Cezanne'dan sonra Papa'nın[5] sıkı ağ-tasarımlı düzlemlerine yakalanana kadar, lirik ve proleterya yanlısı çekiciliği nedeniyle, Dos Passos'un *Amerika* Üçlemesi'ne yapışıp kalmıştım. Günümüzün genç yazarı, o zamanlar Hemingway'in düzyazısının bizim üzerimizde yarattığı etkinin gücünü tahayyül edemez. Onun cümlelerinden birini alır bükerdiniz, çalkalardınız, dilimlerdiniz; o yine orijinal şekline dönerdi. Sonunda, çamaşır yıkama talimatını bile bir Hemingway satırına çevirerek biçimsizleşen yine siz olurdunuz. *Mao'nun Maceraları*'nda, bu siren seslerinden, onları zapt ederek ve alaya alarak kurtulmaya çalıştım. Bütün bu Faulkner, Hemingway, Dos Passos, Malamud ve Kerouac parodileri, biat ederek onların cevherini ele geçirme, kendi sayfalarımda kapana kıstırma ve artık orada olduklarına göre onları ve serenatlarını sonsuza dek def etme çabasıyla yapıldı. Bunlar genç olanın kibirle yaptığı şeylerdir. Papaları öldürmek, mideye indirmek ve suretlerini hürmetle uzaklaştırmak... Böylece, *Mao'nun Maceraları*'nın, Uzun Yürüyüş'ün hikâyesini tasvir eden bu anlatının, envanteri metnin arkasına eklenen parodileri ve sahiplenişleriyle, kolaja dayalı ve duygusuz mizah formatıyla, herhangi bir satırı ya da pasajıyla algılanabilir bir ses çıkarmadığı ama romanın yapısı üzerinden uğultulu bir sese sahip olduğu kanısındayım.

Mao'nun Maceraları'nın hedefine ulaşıp ulaşmadığını söylemek bana düşmez. Ama kültürel iklimin değişip durduğu şu geride kalan yıllar boyunca ilgi çekici

---

Büyük Para'dan oluşan, deneysel teknikleri uyguladığı en önemli yapıtı olarak bilinir. (ç.n.)

5) Papa: Ernest Hemingway'in lakabı. (ç.n.)

olmayı sürdürdüğü kanısındayım. Ben bu kitabı hâlâ masklar ve alıntılarla süzülmüş bir duyarlılık kaydı ve bir düşünce biyografisi olarak yorumluyorum. Gerçek Mao, romandaki Mao karakterinin bir an için gördüğü bütün çelişkileri ve başarısızlığı dayatan kibriyle, "Devrim"i temsil ediyor. Ama bunu değerlendirmek, tarihe kalmış bir şey.

Frederic Tuten

"TIRNAKSIZ HARFLERLE HİCİV"DEN[6]

John Updike

Mao'nun Maceraları, Roy Lichtenstein'in yaptığı, mizah dergilerine özgü sevimli bir kapakla yayımlandı. Susan Sontag onu, "Amerikan uzun yürüyüşünün kültür engelli piyadeleri için buz gibi bir gazoz, bir soğuk kompres, ağaç altı bir gölgelik," olarak nitelendirmiş. Frederic Tuten'in yüz yirmi bir sayfalık yapıtı, (1) Uzun Yürüyüş'ün (Ekim 1934 – Ekim 1935), Reader's Digest'in yaptığı bir yol kılavuzluğu gibi, olgulara

6) The New Yorker'ın 13 Mayıs 1972 tarihli 48'inci sayısında yayımlanan bu yazıda [Satire Without Serifs] John Updike, tırnaksız fontların kullanımıyla ilgili gözlemlerinden sonra, şöyle söyler: "Şimdi de elimizde, bu şekilde basılan iki roman var: Birincisi, kızılbacak kuşlarının ayak izlerinden daha ince bir şekilde 9 puntoluk harflerle, diğeri ise retinaya yapışıverecek kadar bold harflerden dar sütunlar oluşturacak şekilde dizilmiş. Verilmek istenen mesaj ne? Cüretkâr bir şıklık ve canlı bir değişiklik." İncelenen kitaplardan ilki Paul van Ostaijen'in *Patriotism, Inc., and Other Tales*'i, diğeri ise Frederick Tuten'in *The Adventures of Mao on the Long March*'ıdır (Uzun Yürüyüş'te Mao'nun Maceraları). Kitabın orijinal ikinci baskısında yazının, sadece ikinci romanla ilgili kısmı –herhangi bir açıklama yapılmaksızın- alıntılanmıştır. Kitabın tırnaksız fontlarla basılması, Tuten'in ve yayımcının ortak tercihidir. (y.n.)

dayanarak, tarafsız kalınarak yazılmış yirmi yedi sayfalık hikâyesinden; (2) kaynağı belirtilmeyen (örneğin, azimle sürdürülen bir araştırmayla keşfedilebilecek olan, Hawthorne'un *Marble Faun*'u, Walter Paters'ın *Marius the Epicurean*'ı, Engels'in *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* adlı çalışması) tırnak içerisindeki otuz altı buçuk sayfalık alıntılardan; (3) on iki buçuk sayfalık Faulkner, Hemingway, Kerouac, Steinbeck / Farrell ekolü, Malamud / Bellow ekolü parodilerinden ve birçok Modern-art ekolünün eleştirilerinden; (4) sözüm ona 1968'de Mao ile yapılmış olan –Başkan Mao'nun nitelikli Amerikan dergilerinin tutkulu abonesi, Godard filmleri ve minimal sanatın müptelası olduğunu açıkladığı– on dokuz sayfalık bir röportajdan; (5) yirmi altı sayfalık, hayal ürünü karşılaşmalar ve görüşmeler gibi olağan romana özgü malzemeden oluşmaktadır. Sonuncu bileşenden bir örnek vereyim: Başkan Mao, Tatu seferberliğinin yarattığı gerginliğin ardından, çadırında tek başınadır. Bir tankın gürültüsünü işitir:

> Şakayık ve defne dallarıyla örtülmüş bir tank ona doğru ilerlemektedir. Mao, tankın kendisini ezeceğini sanır. Ama tank, madenî bir ses çıkararak durur. Taret müstereddit bir edayla yükselir. Fok derisinden kırmızı çizmeleri, demiryolu işçilerinin giydiği türden kırmızı başlığı ve kırmızı satenden iş elbisesiyle Greta Garbo belirir. 'Mao, Moskova'da kendimi kötü hissettim, Paris'te sinirlerim bozuldu, bana her başkentte âşık oldular ama ben âşık olabileceğim bir erkekle hiç karşılaşmadım, bu erkek sensin Mao, Mao'm benim,' der.

Mao, durumu diyalektik açıdan değerlendirir. Kadının çılgın olduğu ortadadır. Ama güzel bir kadındır; tank ise, görünüşe bakılırsa, çalışır vaziyettedir. Kadın nöbetçileri nasıl atlatmıştır? Tankın madenî gürültüsü kamptakileri neden uyandırmamıştır? Herkes nerededir?

Mao, kampın boş olduğu sonucuna varır. Garbo'yla baş başadır. Ama Harlow[7] onun için her zaman Garbo'dan daha çekici olmuştur. Şimdi onun o küçük romantik kalbini kırmamak için ne yapmalıdır?

'Madam, yapılacak işlerim var,' der Mao, yumuşakça.

Garbo, iş elbisesinin fermuarını açarak, 'İşler yarına kadar bekleyebilir, aşkım,' diye cevap verir.

'Ne de olsa çok çalıştım, dinlenmeyi hak ediyorum,' diye düşünür Mao. Ama içinden gelen ses ona şu cevabı verir: 'Ancak sosyalizmden sonra dinlenebilirsin.'

'Mao'm benim, seninle birlikte olabilmek için bu kadar yol kat etmiş olan bir kadına reva görülecek şey mi bu?'

'Ama eşim ne olacak?'

'Ah, Mao'm benim, eski bir burjuva hilesidir bu.'

Mao dayanamaz. "Daima bu merhametsiz, bu mükemmel alevde yanmaya" çağıran, Pater'in[8] *The Renaissance*'ının ünlü sonuç bölümünün tamamını ezberden

7) Jean Harlow (1911-1937): Kısa kariyerine otuz altı film sığdıran, Amerikan sinemasının Marlyn Monroe'dan önceki sarışın fenomeni. (ç.n.)

8) Walter Pater (1839-1894): İngiliz edebiyat ve sanat eleştirmeni. *The Renaissance* adlı yapıtının sonuç bölümü, Pater'in en etkileyici çalışması olarak bilinir. (ç.n.)

okur çadırda ona. Bu bölümün tamamı, kitabın diğer bölümleri gibi, büyüleyicidir ve Tuten'in duygusuz mizah fantezisini uygulamakta ne denli başarılı olduğunu gösterir. Arada beliren "Onun o romantik küçük kalbini" türünden ifadeler dışında, katıksız bir ciddiyet hâkimdir kitaba. Ses tonu serttir, düzdür, kurudur, liriktir ama asla gereksiz bir zırvalığa yönelmez. Ses tonu ve broşür formatı, bu şaşırtıcı kolajın farklı dokularından, onların pürüzlerini gidererek makul bir bütünlük yaratır. Berrak bir zekânın sürece hâkim olduğundan asla kuşkulanmayız; *Mao'nun Maceraları,* birçok kurmacaya dayalı montaj denemesinin aksine, kişisel gösteriye dönüşmez; bir yazarın özel hayatının mandalina kabukları, hazır kâğıt mendilleri durumuna düşmez. Tuten, kitabın arka kapağında[9], bize değil, sigarasını yakmak üzere olan kibritin alevine bakıyor. Uzun saçlarını, kol saatini görüyoruz; ama biyografisi yok. Bu kitabın içeriği, onun duruşu dışında hiçbir şeyini ele vermiyor.

Öyleyse, bu duruş nasıl bir şeydir? *Mao'nun Maceraları* ne söylüyor? Ona bir hiciv denilebilir mi? Genel olarak, sözgelimi çadır bezinden dikilmiş dev bir diş macunu tüpüyle ya da çorba kutularından yapılmış bir serigrafi ile karşılaştığımızda, içeriğin hicve yönelik olduğunu kabullenme eğiliminde oluyoruz. Bizim liberal ön yargılarımız ve ağaçları, çıplak kadınları, gün batımlarını ve meyve kâselerini gözeten romantik estetiğimiz, kitlesel çöplüğe dönmüş olan acınası toplumumuza ilişkin kimi alaylı eleştirileri kabul edebilir. Ama bu konuyla ilgilenen çalışmaların gereksindiği şey sadece onlara göz atmaktır. Kanımca daha tatmin edici ve inandırıcı

9) Kitabın 1971'deki ilk baskısı. (ç.n.)

olan, sanatçının diş macunu tüpleri ve çorba kutularıyla içten içe keyiflenmekte olduğu –onların peşine düştüğü– varsayımıdır. Kadim intikam dürtüsü, onların, bu tür şeyleri geçici izlenimler konumundan çıkarıp kalıcılaştırmak üzere kalıba dökmelerine yol açıyor. Tuten, Başkan Mao'yu *seviyor*: Bu kitabın ilk mesajı budur. Uzun Yürüyüş'ün okul kitabı tarzındaki envanteri, düz propaganda seviyesinde hayranlık telkin etmektedir. Tuten, (Homeros'un, Hektor'un kahraman çehresini insani özellikleriyle gamzelendirmesi gibi) Mao'yu, onun kahramanlığını bir yana bırakarak, şiirinin eleştirilmesi karşısında alıngan, kendisinden kuşkulu, çekingen ve cinsel anlamda arzulu biri olarak tasvir eder. En matrak bölümlerden birinde, uyanık halde uzanırken, Eva Braun'a ve Mussolini'nin metresine iştahı kabarır ("Claretta, neydi o harika yaratık, Akdeniz'in ta kendisi"); Bayan Roosevelt'e ya da Bayan Franco'ya ("ancak çürümüş bir şalgam kadar seksi, tespih öpen[10] bir cüce") değil. Tuten, kendi Mao'sunun, tuhaf bir düzene yerleştirilen, hayal ürünü bir poster karakteri olduğunu teyit eder gibi gözükmektedir. Yuhanna İncili yazarının İsa'yı sevdiği gibi sevmektedir onu. Ama bir farkla: Tuten, *logos*'un[11] bir mit olduğunun farkındadır. Hâlâ ortada bir hiciv yoktur ve Mao'nun burjuva avangardını hararetle savunduğu bölümde son derece ciddi bir ifade vardır:

> Pragmatik açıdan bakarsak, minimal ya da ABC denilen bu sanatın zengin sertliğini seviyorum. Çünkü

10) Katolik gelenekte tespihin öneminden hareketle, Franco'nun karısının dinine bağlılığına gönderme yapılıyor. (ç.n.)

11) Burada, *logos* kelimesiyle İsa'ya gönderme yapılmaktadır. (ç.n.)

> hem objenin mutlak yalınlığına diyalektik bir tepki yoluyla tahayyülü barokla dolduruyor, hem de sanatın ve hayatın içindeki yanlışı çırılçıplak ortaya seriyor. Bu tür çalışmalar Uzun Yürüyüş'e benziyor, mekâna ve zamana karşı bir zafer, gerekli olanın gereksiz olanı alt etmesi ve hepsinden önemlisi, Marksizm'e benziyor; Heraklitos'a benzediği de söylenebilir.

Röportajı yapan Amerikalı, bu coşkuyu "şaşırtıcı" bulur; Çinli yorumcu ise şöyle haykırır: "Dürüst olmak gerekirse, Başkan Mao, senden bu sözleri duymak benim kafamı karıştırıyor, beni rahatsız ediyor." Mao'nun bunları söylemesi elbette olanaksız ama –buradaki ilgi ve ciddiyet dikkate alındığında– inanılmaz bir şey değil. Aynı röportajda şöyle der Mao:

> Gençlik asla gerici değildir; gençlik zamanın akışı içerisinde ilericidir, dolayısıyla daima avangardın içerisindedir, dolayısıyla ruhen asla yanlış değildir, dolayısıyla asla yerilmemelidir.

Bu ifadenin kaynağı, çok derinlere, özgür dünyada gençliğin başını çektiği çevreci dönüşümün, Komünist Çin rejiminin sağlamlaştırılması için Kızıl Muhafızlar'ın harekete geçirilmesi fikrine destek vermesine kadar uzanmaktadır. Gençliğin böyle ahlaki kusursuzluk payesiyle taçlandırılmasında, düşüncenin kutsallaştırılması ve seçici tutuculuk olasılığının inkârında, bizim dünyamızı temelden kusurlu bir biçimde şekillendirilmiş olan sağduyulu liberalizmden ve içli romantizmden *gerçekten farklı* olan bir şey var.

Mao'nun Maceraları'nın ideolojik dokusu, Tuten'in estetik meselelerdeki uzmanlıkları nedeniyle Hawthorne ve Pater gibi eski ustalara duyduğu aşırı güven sonucunda sevimli bir çapraşıklığa bürünmektedir. Pater'in bu ilginç bağlamda etkinliğini vakarla koruduğunu da belirtmek gerekir. Diğer bir karışıklık da şu: Uzun Yürüyüş'teki çarpışmalar genellikle gazete dilinin tumturaklı genellemesiyle verilirken, kendi iç savaşımızın kanlı canlı ve yüz kızartıcı sayfaları, Whitman'ın *Specimen Days*'inde ve John William De Forest'in *Miss Ravenel's Conversion*'ında tasvir edildiği şekliyle oraya buraya serpiştirilmiştir. Yaptığı devrim milyonlarca hayata mal olan savaşçı Mao, yerini kültürel meseleler üzerine açıklamalar yapan Mao'ya bırakmıştır:

> "Aslında sanata iyiliği dokunacak tek şey sanatın kendisidir; sınıflar üstü, tarafsız, siyasetten bağımsız olan sanat. Proleter edebiyatı ve sanatı, devrimci proletarya davasının bir parçasıdır. Onlar, Lenin'in söylediği gibi, devrim makinesinin tırnakları ve tekerlekleridir." (*Yenan*, 1942)

Tuten, bu amansız ve dinamik dogmatizmi, "basit, ilkel şeyleri arzulama" ile ikame eder. Mao'yla röportaj yapan kişi şöyle diyor: "Sizin düşünceleriniz bende hareketsiz kalma arzusu uyandırıyor." Tuten'in Mao'su, kayıtsızlığı devrime uygun düşen, tatlı dilli bir dekadandır. Kitabın –Oscar Wilde'ın *De Profundis*'inden alıntılanmış olan– son cümlesi, bir arınma çağrısı gibidir: "İlkel güçlerin insanı arındırdığına eminim; onlara geri dönüp, onların mevcudiyetini hissederek yaşamak istiyorum."

Dada, kısmen bir arınma çağrısıydı. Saçmalık üzerinden, yapmacık olandan arınma çağrısı... Tıpkı Pop'un yaptığı gibi; eleştirelliği, sinizmi ya da mizahı aşan çılgınca bir kucaklamayla, döneminin rastgele malzemelerini benimsedi. Bu zorlu çabalar insan bilincinde devrime yol açmayı aranıp durur; sonunda daha gösterişsiz bir başarı sağlar. Geleneksel sanat biçimlerini zindeleştirir. *Mao'nun Maceraları,* geleneksel romandan zeki, sıkı ve eğlendirici bir sapmayı ifade ediyor. Onun özünün, doyurucu bir sağlamlığı, doyurucu bir gizemi var. Herhangi bir sanat çalışması gibi, akılsızca kopya edilebilecek bir şey değil. Öyle yapıldığında, sonuçta basit bir antoloji olup çıkar. Böylesi bir çalışmaya yerleştirecek figür ararken, Mao kadar muhteşem ve uygun olanını bulmak da zor. Tuten'in yapıştırma albümü çalışması, "okurunu farkında olmaya zorlayan" keskin ve sivri uçlu bir romanın canlı devinimine sahip.

UZUN YÜRÜYÜŞ'TE MAO'NUN MACERALARI

"Yakınlarda, Paris'in banliyölerinden Belleville'de, ressamlar, şairler ve heykeltıraşlardan oluşan bir topluluk güzellik gösterisi düzenledi. Vadedilen ödülleri almak için yarışan listede yaklaşık yüz yarışmacı vardı. Uzun süren bir seremoninin ve belirsizliğin ardından, ilk ödül Matmazel Rochet'ye verildi; ama ödülün tombul bir fare olduğunu görünce matmazelin güzel yüzü asıldı. İkinci ödülü, bir şişe çilek şurubunu kazanan –daha doğrusu onunla hüsrana uğrayan– kişi Matmazel Roux'ydu. Bu yarışmacı, o tören için giymiş olduğu kırmızı 'Frigyalı şapkası'yla diğer yarışmacıların arasından sıyrılıyordu. Ödülün değerini değil onurunu dikkate alması gerektiğini kavrayamamış olan ilk galip, uğradığı hayal kırıklığını belirgin bir biçimde açığa vuruyordu. Fakat sanatçılardan biri, onun profilini, kazandığı zaferin anısına bir madalyona yerleştirme sözü verince huzura kavuştu ve Matmazel Rochet mutlu oldu."

1912'de Qing Hanedanı'nın çöküşünden ve Çin Cumhuriyeti'nin kurulmasından kısa bir süre sonra, birleşik ve demokratik bir Çin'i hayal eden ve o uğurda mücadele eden Dr. Sun Yat-sen, milliyetçi bir parti olan Kuomingtang'ı (KMT) kurdu. KMT, Çin Komünist Partisi üyelerinin –komünist temsilciler

olarak değil, bireyler olarak– kendi saflarına katılmalarına izin verdi. 1922 ile 1927 yılları arasındaki dönemde, KMT ve komünistler uzlaştılar ve yakın ilişki içerisinde oldular. Aslında Sun Yat-sen partide Kızıllar'ı kayırma –örneğin Mao Zedung, KMT'de önemli bir mevkiye sahipti– ve Batı dünyasında Çin'le ilgili emperyalist planları olmayan sayılı ülkeden biri olan Sovyetler Birliği'nin desteğini kazanma eğilimindeydi. Ama 1925 yılında Sun Yat-sen'in ölümünden sonra KMT içerisinde kutuplaşma baş gösterdi: Sol kanattan olanlar parti içindeki komünistlerle ittifak kurdular. Sağ fraksiyonlar, komünist liderlerin –ulusal devrim sürecinde zengin toprak sahiplerinin topraklarına el konulması gibi– radikal taleplerine karşı ateşli bir muhalefet yürütmeye başladılar. Sağ fraksiyonların en güçlüsü ve en fazla ayak direyeni, askerî lider Çan Kay Şek ve onun takipçisi olan genç subayların oluşturduğu gruptu.

"Birleşik Devletler felç oldu. Kimse ne olduğunu bilmiyor. Ne bir gazete var, ne bir mektup, ne de bir haber. Her topluluk, sanki dünyayla arasına on bin mil uzunluğunda bir çöl girmiş gibi, tamamen tecrit edilmiş durumda. Dünya yok olmuş sanki. Bu durum bir hafta boyunca sürdü.

"Biz San Francisco'dakiler, koyun karşısındaki Oakland ya da Berkeley'de bile ne olduğunu bilmiyorduk. Bunun insanın duyarlılığı üzerinde tuhaf, moral bozucu bir etkisi vardı. Kozmik, büyük bir varlık ölmüştü sanki. Yeryüzünün nabzı durmuştu. Halk ölmüştü. Caddelerde gürüldeyen yük arabaları yoktu, fabrika sesleri yoktu, havada elektrik vızıltısı yoktu. Caddelerden arabalar geçmiyor, gazete satıcılarının haykırışları duyulmuyordu. Sadece sessizliğin hayalî bir görünüm verdiği, baskı altındaki insanlar, ara sıra sinsi hayaletler gibi geçiyorlardı.

"Ve Oligarşi o sessiz hafta boyunca dersini çalışmıştı. Dersini iyi öğrenmişti. Genel grev bir uyarıydı. Bir daha asla olmamalıydı. Oligarşi bununla ilgilenmeliydi."

1927'de, komünistlerin ve devrimci işçilerin önderliği ve organizasyonu sonucunda, KMT Şangay'ı ele geçirdi. O sırada, Çan Kay Şek, KMT'deki diğer yetkililere danışmaksızın, askerlerini komünist müttefiklerin üzerine sürdü ve onları topluca katletti. O yılın mayıs ayında katliamlar, tutuklamalar ve baskılar hayli arttı. Hunan, Changsha ve Canton'da, işçiler ve radikal aydınlar tutuklandılar, öldürüldüler. 1928'de –daha sonraki yıllarda, işgalci Japon orduları karşısında geçici bir ittifak ve koalisyon dönemi geçirecek olsalar da– komünistlerle Kuomingtang arasındaki karşıtlık artık uzlaşmaz bir hale gelmişti.

Hatta Mao Zedung, KMT ile iplerin kesin olarak koparılmasından önce, komünistlerin devrimci mücadelede Kuomingtang bayrağını terk ederek sadece Kızıl bayrağın altında çarpışmaları gerektiğini uzun uzadıya savunmuştu. Karşıtlık ortaya çıktığında ve derinleşmeye başladığında, Mao'nun kendi devrimci çizgisi de temel hatlarıyla belirginlik kazanmıştı: Çin köylülerinin silahlı komünist devrim için devrimci bir güç olarak gelişmekte olduğuna inanıyordu. Onun, köylülüğün –klasik Çin komünistlerinin askerî emellerinin odağına yerleştirmiş oldukları yeni ortaya çıkan kent proletaryasının aksine– devrimci mücadele için tembel ve inatçı bir unsur olduğunu düşünen pek çok yoldaşının reddettiği bir yaklaşımdı bu.

Martılar daireler çizerek uçtular, gemi kızağına üşüştüler. Gün doğumunun çiğliğinde vapurların ve şileplerin görünümü insanın içini üşütüyordu. Joe, eprimiş gri paltosunu dürüp yanına koydu ve son sigarasını ayaklarının dibindeki yağlı su

birikintisine fırlattı. Yıpranmış valizini aldı, yemek için iskelenin alt tarafına doğru yola koyuldu. İçerisi sıcak ve buharlıydı. Semaverden ıslığa benzer bir ses çıkıyordu.

"Kahve."

"Kahve bu," dedi Yunan garson.

Kalın kenarlı fincanın ağzından kahvesini yudumladı. İçeri bir liman işçisi girdi, boynunun yan tarafında bir balyalama kancası asılıydı. Joe, kahve lekeli tezgâha on sent bıraktı.

"Bi' de çörek ver bana."

Yazar kasaya sekiz sent kaydederek, "Pekâlâ, ahbap," dedi garson. Joe, para üstü iki mat senti cebine koydu.

Joe, "İş var mı buralarda?" diye sordu liman işçisine.

"Hiç iş yok, tabii grev kırmaya gelmediysen."

Joe, "Asla yapmam öylesini," dedi, gülümseyerek.

"Bu civardan mısın?"

"Hayır, gemiyle Seattle'dan henüz geldim."

"Orada bayağı zor durumda olduklarını duydum."

"Evet. Greve gittik. Milis güçlerini devreye sokmasaydılar kazanacaktık."

"Bilmiyorum. Burada eyalet polisini devreye sokmasalar bile çok fazla direnemeyiz."

"Doğru örgütlenmeyi becerirseniz birçok şeyi halledebilirsiniz."

"Haklı olabilirsin. Söylesene, Bolşevik misin sen?"

"Geçinebilmek için çalışmak zorunda olan biriyim sadece."

Joe valizini aldı.

"Görüşürüz."

Joe aydınlık sokağa çıkmak üzere kapıya yönelirken, "Tamamdır," dedi liman işçisi. Üzerine beyaz boyayla "Grev Merkezi" yazılmış olan kurumla kaplı vitrin camına gelene kadar, ağır adımlarla yürüyerek on iki blok geçmişti. O içeri girince, uzun ahşap masada oturan iki adam fısıldaşmayı kesti.

Tek kollu olanı, "Birini mi arıyorsun?" diye sordu.

"Evet, Marty'yi."

"Kimsin sen?"

"Seattle'dan Joe dersin ona."

"Aman Tanrı'm! Sen Joe musun? Hani şu..."

"Boş ver şimdi bunu."

"İyi, tamam. İletirim. Arka tarafta şimdi o."

Joe valizi bırakarak arka odaya doğru yürüdü.

Uzun boylu, kızıl saçlı, kalın gözlüklü bir adam bir masanın arkasında oturuyordu.

"Selam, Marty."

"Aman Tanrı'm! Sen misin?"

"Galiba."

"Nasıl kaçtın?"

"Bunun önemi yok. Yapmamız gereken işler var."

"Önce biraz dinlen. Bir karyola var burada."

"Önce bilgi ver bana."

"Hiç uyumaz mısın sen?"

"Delikte yeterince uyudum."

"Seni hırpaladılar mı?"

"Kısa bir süre için kötüydü."

"Ne oldu peki?"

"Bir şeyler dışarı sızdırıldı. Beni yakaladılar ama öbürleri kaçtı. Mat ve Peter, San Fernando'da. Diğer çocuklar oraya buraya dağıldılar."

"Burada da durum kötü."

"İşçilerin birlikte hareket etmelerini sağlayan arkadaş kim?"

"Yaşlı bir anarko-sendikalist. Üç yıldır limanda, herkes ona saygı duruyor."

"Bizim yanımızda mı?"

"Yarı yarıya öyle sayılır ama kimseden talimat almak istemiyor."

"Harekete geçmemiz lazım."

"Neler oluyor?"

"Şirket yarın masaya oturmaktan yana."

Joe dar karyolaya gömülürken Marty odadan çıktı, sessizce kapıyı kapattı.

Mao, özel mülkiyet altındaki bütün toprağın el konularak topraksız köylülere dağıtılmasını savunuyor, güçlü temeller üzerinde yükselecek *sovyet*'lerin[12] oluşturulması gerektiğine inanıyordu: yöresel diktatörlere ve milliyetçi mevzilere karşı yarma hareketlerinin yürütüleceği müstahkem komünist mevkilerin oluşturulması, yavaş yavaş geliştirilmesi, bu temel üzerinde oluşturulan çemberin genişletilmesi, devrimin derinleştirilmesi ve yaygınlaştırılması. Mao'nun vizyonu, gerilla devriminin vizyonuydu: devrimci yıpratma savaşı. Mao için arzu, dayanma gücü, sıkı bir bireysel kararlılık ve azim, devrimin itici gücüydü. Devrim, düşmanın zayıflatılması, Kızıl Ordu'nun, partinin ve halkın güçlendirilmesi anlamına geliyordu.

"On iki eyalette ayaklanma patlak verdi. Arazileri kamulaştırılmış olan çiftlik sahipleri zor kullanarak eyalet yönetimlerini ele geçirdiler. Elbette bu durum anayasaya aykırıydı ve elbette Birleşik Devletler askerlerini bölgeye gönderdi. Ajan provakatörler her yerde halkı kışkırttılar. Bu Demir Ökçe casusları, kendilerini zanaatçı, çiftlik sahibi ya da tarım işçisi olarak tanıtıyorlardı. California'nın başkenti Sacramento'da, Çiftçiler düzeni sağlamayı başarmışlardı. Binlerce gizli ajan davasına bağlı bu şehre üşüştü. Çeteler halinde binaları ve fabrikaları yakıp yağmaladılar. Halkın kendileriyle birlikte yağmaya katılmasını sağladılar. Kenar mahallelerdeki yoksullara,

12) Sovyet (Rus.): İşçi birliği, kurulu. (ç.n.)

onları daha kolay kışkırtabilmek için, büyük miktarda içki dağıttılar. Her şey hazırlandığında, aslında Demir Ökçe'nin askerleri olan Birleşik Devletler'in askerleri sahnede belirdiler. Sacramento'nun sokaklarında ve evlerinde on bir bin erkek, kadın ve çocuk katledildi. Ülke yönetimi, eyalet yönetimini ele geçirdi. California için her şey sona erdi.

"California'da olanlar her yer için geçerliydi. Her çiftçi eyaleti şiddete ve kana bulandı. Önce gizli ajanlar ve Kara Yüzler[13] kargaşayı tetikliyor, sonra askerî birlikler devreye giriyordu. Kırsal bölgelerde ayaklanmalar ve çete faaliyetleri hüküm sürüyordu. Yakılan çiftlikler, ambarlar, köyler ve şehirlerden yükselen dumanlar gün boyu gökyüzünü kaplıyordu. Sonra dinamit çıktı ortaya. Demiryolu köprüleri, tüneller havaya uçuruluyor, trenler kundaklanıyordu. Çok sayıda yoksul çiftçi öldürüldü ve asıldı. Feci misillemeler de yapılmış, muktedirler ve subaylar öldürülmüştü. İnsanların içini kan dökme ve intikam arzusu kaplamıştı. Düzenli ordu çiftçilerle çarpışırken, Kızılderililere uyguladığı vahşetin aynısını sergiliyordu. Bunun için bir gerekçeleri vardı: onların iki bin sekiz yüzü, Oregon'daki bir dizi olayda dinamitle havaya uçurularak imha edilmişti. Aynı yöntemle farklı zamanlarda ve değişik bölgelerde birçok tren tahrip edilmişti. Aynen çiftçiler gibi, düzenli ordu da yaşamak için savaşıyordu."

Köylülerin değil sanayi işçilerinin yapacağı kentsel devrime odaklanan Tu-hsiu gibi Komünist Parti liderleri, Mao'nun benimsediği çizgiye muhalefet ediyorlardı. Chen Tu-hsiu devrimi kentlerde istiyor, partiyi şu hedefe yönlendiriyordu: Çan Kay Şek, KMT ve Eski Çin'in hemen, geri dönülmez bir biçimde

13) Kara Yüzler: Yirminci yüzyılın başlarında Rusya'da faaliyet gösteren aşırı milliyetçi örgütün adı. (ç.n.)

imha edilmesiyle sonuçlanacak biçimde cepheden saldırı, bir tufan.

"Heykeltıraşın atölyesi, genel olarak, taş işçisinin çalıştığı ortama hayli benzeyen, rahatsız edici ve kasvetli bir mekândır. Tuğla ya da ahşapla kaplanmış çıplak bir zemin ve sıvalı duvarlar; bir ya da iki tane eski sandalye, ya da sadece üzerinde oturulabilen –belki içerisinde kusursuz güzelliği de barındırmakta olan– mermerden bir kütle; duvardaki badananın üzerinde çıplak figürlerin aceleyle çiziktirilmiş kimi taslakları. Bu sonuncusu, muhtemelen heykeltıraşın tasarladığı şeye ilişkin –ileride bozulmayan taşta sağlamlaşacak, belki de bir rüya gibi dokunmakla hissedilemez bir halde kalacak olan– ilk sezgilerini ifade etmektedir. Daha ileride, mermerin ölümsüzlüğüne doğru ilerlemekte olan tasarının ikinci aşamasını gösteren, kil ya da alçıdan kabaca şekillendirilmiş küçük figürler var; sonra –heykeltıraşın kişisel yapıtı olarak başından sonuna sevgi dolu elleriyle yoğurmuş olduğu, muhayyilesine ve kalbine en yakın haliyle sonuçta ortaya çıkacak mermerden bile ilginç olan– mükemmelce tasarlanmış kil figür görülüyor. Bu kil modelin ardından, alçı kalıpta, yontunun güzelliği –değerli Carrara mermerinde, katıksız beyazlıkta bir ışıkla yeniden dışarıya doğru ışıldamak üzere– tuhaf bir biçimde kaybolacaktır. Bu ilerleyişin her aşamasının örnekleri ve son dokunuşların yapılmakta olduğu işler, Kenyon'un atölyesinde görülebilirdi.

"Burada, bugünlerde –tasarlanması fazla tatmin edici olmadığı için– bir heykeltıraşın pek fazla itibar etmediği, mermerin yontulması sürecine tanıklık edilebilir. İtalya'da, mekanik becerileri Praksiteles'in[14] tasarımlarını çalışmış olan antik

14) Praksiteles: Eserleri yaygın bir biçimde taklit edilen, Hermes heykelinin yaratıcısı heykeltıraş. (ç.n.)

sanatçılardan, hatta belki de Praksiteles'ten daha ince olan insanlar var. Mermere verilecek biçim ne denli zor olursa olsun, obje gözlerinin önündeyse başarabilme kapasitesine sahipler. Heykeltıraş bu insanlara tasarımının alçı kalıbını ve o işe elverişli mermer kütleyi sunmak, figürün taşa kazınmış olduğunu, ayağına takılan fazlalıklardan kurtulması gerektiğini söylemek durumundadır. Ve zamanı geldiğinde, artık ona kendi parmaklarıyla dokunmasına gerek kalmaksızın, kendisine ün kazandıracak olan heykeli karşısında görecektir. Yaratıcı gücü bunu bir sözle başarmıştır.

"Dâhi, başka hiçbir sanat dalında böylesine etkili araçlar bulamaz, yapılan işin tekdüzeliği içerisinde –onların hep kendisi tarafından yapılıyor olmasından kuşkulanıldığında, diğer insanların elinden olağanüstü güzel şeyler üretmiş olarak– kendini böylesine mutlu hissederek rahatlayamaz. Mermerde ölümsüzleşmiş olan bu denli güzel işler için heykeltıraşın itibar talebinde bulunamayacağının farkında olmamız, sanatçının onların düğmeleri, düğme ilikleri, ayakkabı bağcıkları ve boyunlarına takılan şeylerden –ki bizim zevk çağımızda şöhret büyük ölçüde bunlara dayanır– kazandığı takdiri ne ölçüde azaltacaktır! Onlar, heykeltıraşın değil, insan kılığındaki isimsiz makinenin işleridir.

"Miriam, yüz çizgileri hayli çarpıcı olan henüz tamamlanmamış bir büste bakmak için, bir an ön odada durdu; duygu ve zekâ ışıltısı, o katı cismi dağıtıp yok etmişti âdeta. Hünerli sanatçı, keskiyle aslında son derece anlamlı olan ama dikkatsizce olduğu izlenimi veren üst üste vuruşlar yaptıkça, mermer kütlenin dış çevreden ibaret olduğunu düşünmemek imkânsızdır; insan çehresi, Carrera'daki kalker tabakalarının oluştuğu andan bu yana, onun bünyesinde varlığını sürdürmüş olmalıdır. Tamamlanmak üzere olan başka bir büstün

başında, Kenyon'un en güvenilir asistanlarından biri vardı; ince dokunuşlar yapıyor, dışarıdan görülemeyen çok ince parçaları yontuyor, yaptığı işi kanıtlayan küçük mermer tozu öbekleri bırakıyordu.

"'Mermer kütledeki şu büstler gibi,' diye düşündü Miriam, 'bireysel yazgımız da zamanın kalkerinde varlığını sürdürüyor.' Onu kendimizin yonttuğunu sanıyoruz; ama onun nihai şekli bütün eylemlerimizden öncedir.

"Kenyon iç odadaydı; ön odadan gelen ayak seslerini duyunca, üzerinde çalışmakta olduğu şeyi çabucak örterek ziyaretçiyi karşılamak üzere odadan çıktı. Üzerinde gri bir gömlek, başında küçük bir kep vardı: çalışma mekânını terk ettiğinde giymekte olduğu resmi kıyafete oranla içerisinde kendini daha rahat hissettiği bir kıyafet. Heykeltıraşın, zamanın üzerinde epeyce çalışmış olduğu yüzü, kendisi kadar iyi bir sanatçıya değerli bir tema sunabilirdi; ideal bir alın, hayli derine yerleştirilmiş gözler, açık kahverengi sakalın büyük kısmını gizlemiş olduğu ince ve narin bir ağız.

"'Elini sıkmayacağım,' dedi, 'elim Kleopatra'nın kiliyle kirlendi.'

"'Hayır, kile dokunmayacağım; toprakla, insanla ilişkili bir şey o,' diye karşılık verdi Miriam. 'Senin mermerlerinin arasında sağlık ve sükûnet bulmaya geldim. Bütün gün baş başa olduğum, çalışırken bir an olsun beni dinlendirmeyen sanatım hayli kışkırtıcı, fazlasıyla gerginlik ve ihtiras yaratıyor. Şimdi söyle, bana gösterecek bir şeylerin var mı?'

"'Lütfen buradaki her şeye bak,' dedi Kenyon. 'Ressamların benim işimi seyretmelerine bayılıyorum. Değerlendirmeleri ön yargısızdır, genellikle sıradan insanların yaptıkları değerlendirmelerden, kendi sanatlarının benim üzerime düşürdüğü ışıktan daha değerlidir. Beni dürüstçe değerlendirmeyen –belki

ben de onlara öyle yapıyorumdur– heykeltıraş kardeşlerimin yaptıklarından da daha değerlidir.'

"Miriam, onu memnun etmek için, çember çizerek, odada hayli fazla olan –Kenyon'un şimdiye kadar yaptığı tasarımların orijinalleri ya da kalıplarından oluşan– mermer ve alçıdan yapılmış işlere baktı. Henüz gençti; çıkarmış olduğu işler büyük bir sergi oluşturacak kadar birikmemişti. Gösterdikleri, bu sanata yeni başlayan, kendisine acımasız bir öğretmen gibi davranan, şimdiki kapasitesiyle gösterebildiği başarılardan çok başarısızlıklarından yararlanan birinin çok yönlü girişimleri ve denemeleriydi. Yine de, onların bazıları övgüye değer nitelikteydi; yeni mermerin duru ve katıksız ışığı gözü kamaştırarak onlara hak ettiğinin üzerinde bir değer biçilmesine de yol açabiliyordu. Miriam, denizin dibindeki yosunlara dolaşmış, inci istiridyelerinin, zengin istiridye kabuklarının, deniz yosunlarının, şimdi onun için hepsi aynı değerde olan şeylerin arasında cansız yatmakta olan genç ve güzel inci avcısının heykeline hayran oldu.

"'Değer verdiği onca şey arasında yok olup gitmiş, zavallı genç adam,' dedi. 'Ama ne tuhaf bir yararı var ölümün! Eğer incilerin hepsini kazanamıyorsak, boş bir istiridye kabuğuyla tatmin olmayı da tercih edebiliriz. Verdiği ahlaki ders bakımından çok soğuk ve acımasız olsa da ve fiziksel olarak, sükûnetle yerleşmemiş bir forma sahip olsa da, seviyorum bu heykeli.'

"Milton'ın, farklı bir tarzda yapılmış, başka bir büstün ya da resmin kopyası olmayan, yine de, şairin bilinen bütün temsilleri derinlemesine çalışılmış ve sanatçının zihninde çözümlenmiş olduğu için, hepsinden daha sahici olan, durgun ifadeli, büyük bir büstü vardı. Grey Friars Church'teki mezarın üzerindeki büst, herhangi bir yerde bulunan orijinal minyatür ve resimler, kendi özel gerçekliklerini bu tek çalışmada kay-

naştırmıştı; ayrıca, onunla, *Paradise Lost*, *Comus*, *Lycidas* ve *L'Allegro*'nun inceden inceye çalışılması ve onlara duyulan derin aşkla, şairin güçlü dehasını mermerde ruhanileştirmeyi, kavrayışının bile ötesine geçerek başarmıştı heykeltıraş. Milton'ın kuru kemiklerinin ve tozunun herhangi bir ölününkine benzemesinin üzerinden geçen bunca zaman sonra, bu çok büyük bir başarıydı.

"Ayrıca kendi ülkemizden iki ya da üç ünlü kişinin portrelerinden çalışılmış olan çok sayıda büst vardı; Kenyon, Amerika'yı terk etmeden önce, onlardan izin almıştı. Öyle yapmıştı çünkü mermer ya da bronz neyle çalışırsa çalışsın, büstün o büyük insanların ölümsüzlüğüne yakışmayan bir biçimde zamanla aşınacağına, harap olacağına içtenlikle inanıyordu. Bu arada genç sanatçı, malzemesinin dayanıklılığını küçümsemiş olmalıydı. Ayrıca, sürmüş oldukları hayatın pek kayda değer olmaması nedeniyle ancak kısa bir süre hatırlanacak olan öyle insanlara ait çehreler vardı ki, mermere değil kara işlenmiş olsalar daha doğru olurdu. Gelecek kuşaklar bu tür büstleri –beyhude bir kibrin taş kesilmesi, donakalması– ne yapacaklarını bilemeyecekler. Hiç kuşkusuz onların, tıpkı hiç insan başı biçimine sokulmamış olan mermer gibi, taş duvarların inşasında kullanılabileceğini ya da sönmemiş kirecin içerisinde yakılabileceğini keşfedeceklerdir.

"Ama mermer bir büstün bu sonsuz dayanıklılığı, bu neredeyse yok edilemez oluşu, korkunç bir şey! Bizim durumumuzda olsun, başka dönemlerin örneklerinde olsun, bizi ne yazık ki –ayırıcı niteliklerimizin başka bir insan için önemli olduğu kısa bir sürede– değersiz olana değer biçmeye zorluyor. Amerikalıların kendilerini bu şekilde ölümsüzleştirmeyi önemsemeleri çok tuhaf. Kalıtımın bir araya getirdiği hane halkının kısa yaşam süresi; büyük torunun çocuğunun,

babasının dedesinin kim olduğunu bilmeyeceğine neredeyse kesinlik kazandırır ve böylece en geç yarım yüzyıl sonra, mezatçının çekici –bir mermer parçasını dünyanın parasına satarak– onun taş kafasını yere seren vuruşu yapacaktır. Özelliklerimizin –insanların tıpkı Sezar'a yaptıkları gibi, burnumuzu baş parmakları ile işaret parmakları arasına alıp, eğer fark edilmeden yapmaları mümkünse koparacak olan– başka bir kuşaktan yabancıların arasında tozlu beyaz bir hayalete dönüşmesine olanak tanıyor olma fikri bizi korkudan titretecek bir şey değil midir!

"'Evet,' dedi Miriam, bu düşüncelerin etrafında dönenip dururken, 'kendisinin anılması için, geride, mezarının üzerinde –eğer biz mermerle çoraklaştırmazsak– yumuşakça ve hızla filizlenecek olan ottan başka bir şey bırakmak istemeyen ölümlü için uygun bir ruh hali. Ayrıca, sanırım bu acımasız taş hatıraların büyük yükünden kurtulduğunda, kuşaklar boyunca bu yükün sırtında yığılmasına dindarlık atfetmiş olan dünya daha sağlıklı, daha iyi bir mekân olacak.'

"'Söylediklerin,' dedi Kenyon, 'benim sanatıma büsbütün ters düşen şeyler. Heykel ve insanların ondan aldığı haz, bana onunla uğraşmanın, biz ne düşünürsek düşünelim, her zaman iyi bir şey olduğunun kanıtı gibi geliyor.'

"'Bak şu işe!' diye karşılık verdi Miriam, 'Senin ağır taşlarını zavallı gelecek kuşaklara fırlatmayı tartışmamalıyım seninle. Ve gerçeği söylemek gerekirse, herhangi birisi kadar hedefi vurmuş gibi gözüküyorsun. Bu büstler, her ne kadar onları küçümsemiş gibi gözüksem de, sanki senin bir sihirbaz olduğun duygusunu uyandırıyor bende. Ateşli insanları mesafeli, durgun mermere çeviriyorsun. Ne kadar imrenilesi bir değişim onlar için! Bir bu kadarını daha yapabilir misin benim için?'

"Uzun zamandır bu güzel ve çok anlamlı yüzü çalışmak isteyen Kenyon, 'Oo, memnuniyetle!' diye haykırdı. 'Ne zaman oturmaya başlarsın?'

'Üff! Kast ettiğim bu değil,' dedi Miriam. 'Gel, bana başka bir şey göster.'

'Bunun ne olduğunu biliyor musun?' diye sordu heykeltıraş.

"Masasından küçük, çok eski, zamanla sararmış, fildişinden yapılmış bir kutu çıkardı; üzerine zengin antik figürler ve yapraklar kazınmıştı; Kenyon, bu değerli kutuyu Benvenuto Cellini'nin[15] işlemiş olduğunu söylemenin uygun olacağını düşünmüştü; bu çalışmada ortaya çıkan hüner ve ince beğeni ne kendisinin sözünün itibarını azaltacak, ne de eski sanatçının ününe gölge düşürecekti. En azından Benvenuto ekolünün ve yüzyılının bir ürünü olduğu ortadaydı; bir zamanlar de' Medicini Sarayı'nda yaşamış olan zevkli bir *lady*'nin mücevher kutusu olmalıydı."

Lakin 1930'da, birçok komünist ayaklanmanın başarısızlıkla sonuçlanması, özellikle Mao'nun başını çektiği Hasat Ayaklanması'nın,[16] partinin yaptığı açıklamalarda Mao'nun cephe saldırısı yaklaşımına bütünüyle karşı olmasına bağlanan başarısızlığı, "Kanton Komünü" ya da "Kanton Ayaklanması"nın hüsranla sonuçlanması partinin çizgisini değiştirecek, "darbeci" siyasetin lideri Chu Chin-pai'nin bastırılmasıyla sonuçlanacaktı. Chu Chin-pai politikasının yarattığı felaket, Komünist Parti'nin neredeyse yok olma noktasına gelmesine yol açtı.

15) Benvenuto Cellini (1500-1571): Floransalı heykeltıraş ve ressam. (ç.n.)

16) 1927'de birçok bölgede "hasadın tek bir tanesinin bile toprak sahibine verilmemesi" sloganıyla başlatılan köylü ayaklanmaları. Bu ayaklanmalar, "askerî maceracılığı" nedeniyle Mao'nun politbüro aday üyeliğinden uzaklaştırılmasına yol açmıştı. (ç.n.)

"Birçok genç, orduya hizmet etmekten kurtulmak için dağlara kaçtı. Dağlarda yaşayan kaçaklar ancak daha huzurlu günler geldiğinde cezalandırılacaklardı. Şiddet dolu günlerdi. Hükümet, yasalara saygılı yurttaşların üç ay içerisinde dağdan inmelerini öngören bir bildiri yayımladı. Bu süre dolunca, dağlık bölgelere yarım milyon asker gönderdiler. Ne sorgulama vardı, ne de yargılama. Birine rastladıkları an, olduğu yerde vuruyorlardı onu. Askerlerin operasyonu, dağlarda tek bir kanun kaçağının bile kalmaması hedefine yönelikti. Uygun durumdaki bazı kaçak grupları cesurca çarpıştılar. Ama sonunda bütün asker kaçakları ölümle buluştu. Kansas halk ordusuna dağıtılan cezalar, daha dolaysız bir ibreti halkın kafasına kazımıştı. Büyük Kansas İsyanı, Çiftçiler'e karşı yürütülen operasyonların başladığı sırada ortaya çıkmıştı. Altı bin kişilik halk gücü ayaklandı. Çok başıbozuk ve tepkili bir ruh hali içerisinde oldukları için haftalarca kampta tutuldular. Girişimin açıkça isyana dönüşmesi sürecini, hiç kuşkusuz ajan provakatörler hızlandırmışlardı.

"22 Nisan gecesi ayaklanarak görevlileri öldürdüler; görevlilerin pek azı kaçabildi. Bu Demir Ökçe'nin planının ötesinde bir şeydi; ajan provakatörler işlerini çok iyi yapmışlardı. Her şey Demir Ökçe'nin değirmenine su taşıyordu. Patlamaya hazır bir haldeydi; o kadar çok görevlinin öldürülmesi, daha sonra yapılacak olanlara meşruiyet sağlayacak bir zemin oluşturdu. Düzenli ordunun kırk bin askeri hoşnutsuz toplulukları ansızın kuşattı. Bir tuzaktı. Halk gücünün biçare askerleri, ellerindeki makineli tüfeklerde tahribat yapılmış olduğunu, ele geçirilen cephaneden alınmış olan fişeklerin tüfeklere uymadığını gördüler. Kaldırdıkları beyaz teslim bayrağı dikkate alınmadı. Onların arasından hayatta kalan olmadı. Altı bin kişinin hepsi imha edildi. Top mermisi yediler, gökten şarapnel yağdı.

Kendilerini saran çembere çaresizce saldırmaya kalktıklarında, tüfeklerle tarandılar. Bir görgü tanığının ifadesine göre, halk gücü askerlerinin makineli tüfeğe en fazla yaklaşabileni, ondan yaklaşık yüz elli metre uzaktaydı. Ortalık katledilmiş olan insanların cesetleriyle doldu. Son olarak süvariler saldırdılar; atların ayakları altında ezilerek, tabanca ateşiyle ve kılıçtan geçirilerek yere serildiler."

Mao ve diğerleri, enkaz bölgesinin dışında, Kızıl Ordu'nun kayıplarını telafi edebileceği, partinin yeniden inşa edileceği korunaklı bölgelerde, sovyetin temellerini geliştirmeye koyuldular. Ancak politik ikilik varlığını sürdürmekte ve çeşitli biçimler altında kendini göstermekteydi. "Şehirleri ele geçirme" politikası, ancak 1930'dan sonra hayata geçirilecekti.

Mao bin adamıyla birlikte Güney Kiangsi bölgesine sığındı. Sonunda bölgenin tamamı Kızıl Ordu'nun denetimine girdi. Mao, 1930'da, partinin onayıyla, bu bölgeyi Kiangsi Eyaleti Sovyet Yönetimi olarak adlandırdı. Bu bölgeden KMT'ye karşı gerilla saldırıları düzenledi. Ama 1929 ile 1931 yılları arasında parti lideri olan Li Li-san tarafından özendirilen doğrudan saldırı politikası, kesin bir başarısızlığa uğradı. Kızıl Ordu bu stratejiyi yürütebilecek yeterlilikte değildi. Bunu izleyen geniş çaplı sindirme harekâtı sırasında, KMT, Mao'nun kız kardeşini, ilk eşini ve öğrenciyken âşık olduğu çekici genç kızı yakaladı ve öldürdü.

"*Bir kaza*: Atlanta önlerindeki çarpışmalardan birinde, hayli genç, iri yapılı, isyancı bir asker, başının tam üstünden ağır yaralanmış; beyni kısmen dışarı akmıştı. Düştüğü yerde sırtüstü yatarak üç gün yaşadı. Bu süre içerisinde, topuğuyla, iki sırt çantasını içerisine koyabileceği büyüklükte bir çukur açtı.

Orada, açık havada öylece uzanmış, fazlaca ara vermeden, gece gündüz demeden topuklarını oynatıp durmuştu. Askerlerimiz onu bir eve götürdüler; ama birkaç dakika sonra öldü.

"*Bir diğeri*: Bir dizi şiddetli isyan saldırısını püskürttüğümüz Columbia ve Tennessee'deki savaşlardan sonra, birçok yaralıyı, çoğu bizim bölgemizde olmak üzere yerde bırakıp gittiler. Bu yaralılardan herhangi biri ne zaman bir yolunu bulup –genellikle sürünerek– uzaklaşmaya yeltense, adamlarımız kurşunu sıkıp yere seriyorlardı onu. O yaralıların ne durumda olduklarının hiçbir önemi yoktu; kimsenin sürünerek uzaklaşmasına izin vermediler."

Mao'nun tarihsel Uzun Yürüyüş'ünün yolunu açan gelişmeler bu noktada başlıyor. Kızıl kuvvetlerin Changsha'ya yaptıkları ikinci saldırıda uğradığı yenilgi, Li Li-san'ın saldırı ve karşı karşıya gelme politikasının bel kemiğini kırmıştı. 1930 yılının 1 ile 13 Eylül tarihleri arasında, Komünist Birinci ve Üçüncü Ordu Birlikleri'nden yirmi bin asker, gerek sayıca ve gerekse sahip oldukları ağır silahlar, uçaklar, gambotlar, makineli tüfekler, el bombaları ve yangın bombalarıyla donanım bakımından kendilerinden çok üstün olan KMT güçleriyle çarpıştı. Komünistler yakaladıkları ve öldürdükleri KMT askerlerinden aldıkları tüfekler ve hafif silahlarla savaştılar. Arkalarında neredeyse hiç topçu desteği ve hava desteği yoktu; otomatik silahları da yoktu. Saldırıda üç bin komünist öldü. Yürütülen seferberliğe hep ısrarla karşı çıkan Mao, hayatta kalanların yok edilmesine göz yummadı, askerlerini savaştan alıkoyarak Güney Kiangsi'deki korunaklı üsse çekildi.

"Makineli tüfekler devreye girdiğinde, kalabalık on metreden daha uzakta değildi. Parlayarak dalga dalga ölüm kusan

bu makinenin önünde hiçbir şey canlı kalamazdı. Kalabalık ortaya çıktı ama ilerleyemedi. Ölenler ve ölmekte olanlar üst üste yığılarak bir öbek, hatta gitgide büyüyen devasa bir tümsek oldular. Arkadakiler öne doğru iteklendiler, konvoy halinde, oluk oluk iç içe geçerek küçüldüler. Müthiş bir dalga yaralı erkek ve kadınları yukarı doğru püskürtüyordu. Sonra yaralılar aşağı düşüyor, otomobillerin ya da askerlerin ayakları altında harmanlanana kadar kıvranıyorlardı. Askerler mücadele etmeye yeltenen zavallıları süngülüyorlardı. Birini gördüm; gücünü toplamış, askerin üzerine atlayarak dişleriyle boğazına yapışmıştı. Asker ve köle birlikte aşağı, çamurun içine düştüler.

"Ateş etmeye son verdiler. İş bitmişti. Kalabalık, çılgın bir yarma saldırısı yaparken durdurulmuştu. Savaş makinesinin çarklarını temizleme emri verilmişti. Bu ölü dalgasının üzerinden aşıp ilerleyemezlerdi; arkalarından koşup onları dört yol ağzında yakalamak istiyorlardı. Askerler, cesetleri çarkın dışına sürüklerken oldu her şey. Nasıl olduğunu daha sonra öğrendik. Bir blok ötede, yüz kadar yoldaşımız bir binayı tutmuştu. Aşağıda birbirlerine çok yakın duran askerleri görebilecek şekilde çatılara ve binalara yerleştiler. Yaptıkları karşı katliamdı."

Seferberliğin uğradığı yenilgiyle birlikte, şehir merkezlerindeki ayaklanmalar yoluyla komünist zafere ulaşılması hayali de yok olup gitti. Askerî bozgun, Çin komünist hareketinin varlığını bile tehlikeye sokmuştu. Saldırı politikası başlayan şey, hezimet stratejisi olup çıkmıştı. Komünizmin kızıl yıldızı şimdi *nova*[17] gibi görünüyordu; yana yana sönmüştü. Çan Kay Şek'in beyaz milliyetçilik yıldızı, Çin'in kasvetli gökyüzündeki tek muteber ışıltı gibi gözüküyordu.

17) Nova: Parlaklığı ansızın artarak başka bir yıldızmış gibi görünen yıldız. (ç.n.)

Geçen hafta, Judson Armory'de, kimi etkinliklerin ve dans gösterilerinin yer aldığı bir programa katıldım. Plastik sanatlardaki çalışmaları saygın –ve söylemem gerekir mi bilmiyorum ama, önemli– çevrelerin ilgisini çeken birçok genç Amerikalı sanatçının gerçekleştirdiği bir dizi sergiye izleyicilerden olumlu tepkiler geldi. Özellikle New York'ta üç sezon boyunca Pop, Ard-Ressamca Soyutlama ve Light alanlarında sıra dışı bir beceri sergileyen Ohio'lu sanatçı James Stirling Reed'in sunumu üzerinde yapılan tartışma ilgimi çekmişti. Bay Reed, Elizabeth Taylor'ı Marlboro sigarası içerken gösteren reklam tabelası (1964), 25x6 metrelik çizgili tuvale yaptığı nane şekeri (1965) ve floresan ışığıyla yapılmış apolet dizisi (New Jersey bataklıklarında bir kilometre boyunca aralıklı olarak sıralanmış, beyaz ışıktan otuz apolet) (1966) çalışmalarıyla hatırlanacaktı.

Bay Reed, bir sezon sessiz kaldıktan sonra, çok daha fazla olgunlaşmış bağımsız bir sanatçı olarak döndü (Bay Reed'in 1967-68 sezonunu, son zamanlarda revaçta olan Doğu Deneyüstücülüğünün[18] antik ilkelerinden fazlasıyla etkilendiği yaratıcı ve kişisel bir olgunlaşma dönemi olarak tefekküre dalarak geçirdiğini anlıyoruz). Bay Reed, Judson Armory'de, Seçimlik Sanat'ın önermelerini (New York ve Los Angeles'taki fırsat kollayan sermaye, Los Angeles, Midwest ve New York'tan Seçimlik Meta'ya ilişkin talimatlar almıştır), gelecek sezon üreteceği –izleyiciyi sanat yapıtıyla bütünleştirmek için tasarlanmış– yeni ürününü keşfetti.

Bay Reed, çevresi yaklaşık iki metre olan, paslanmaz çelikten, iyice perdahlanmış, bir üçgene zincirle asılı iki tekerleği iterek taşıyan iki yardımcıyla sahnede belirdi. Bay Reed'in elinde bez kaplı bir gonk tokmağı vardı. Tekerlek-gongun,

18) Bkz. Geçen ayki köşe yazısı: "Tefekkürle Edinilecek Servet."

estetik döngü ya da çevrimin tamamlanması ve kendisinin canlanması için izleyicilerden birinin etkin katılımını gerektiren durgun ve hareketsiz bir sanat ürünü olduğunu söyledi. O anda, tasarlanan şeyin gerçekleşmesi için gonga vurulması ya da çarpılması gerekiyordu. Kendisi, önce aralıksız biçimde, sonra hareket hızını gitgide düşürerek, birçok kez gonga vurdu. Bay Reed, daha sonra, biri burada tartışılacak olan iki "obje"ye estetik bir mevcudiyet kazandırdı.

İki yardımcı, Bay Reed'in "ortaya çıkarılmayı beklediği"ni söylediği, yelken beziyle kaplanmış gri bir kutuyu iterek getirdi. "Sanat kimi zaman bizden saklanmıştır ya da kılık değiştirmiştir; ortaya çıkarılmayı beklemektedir. Katılımcı, yelken bezinden örtüyü kaldırır: bu hareket, onun açığa çıkarma eylemidir." Bay Reed, örtünün altında ne olduğunu göstermedi; bunu, aralık ayındaki sergisinin açılışına ertelemeyi tercih ettiğini söyledi.

Seçimlik Sanat'ın varlığını sürdürebilmesi, onu sahiplenene ya da izleyiciye bağlı. Geleneksel sanatta izleyicinin katılımı sınırlıdır; gerekli bir şey de değildir. Sanat yapıtıyla *entelektüel* ya da *duygusal* bir ilişki kurulabilmesi için katılımcının öğrenim görmüş ya da eğitim almış olmasını şart koşan sanat, sekter, aristokrat sanattır. Seçimlik Sanat izleyiciyi özerlik konumuna oturtur: sanatçının tiranlığı ortadan kalkmıştır; artık ilahi bir güçle donatıldığı iddiasını bir yana bırakmış, yapıtın yaratılmasına sadece *katkıda bulunan* kişi haline gelmiştir. Katılımcı artık herhangi bir ürüne varoluşsal anlamda bağlanabilir: sanatçının sanat yapıp yapmadığını, artık sadece onun kararı ve bağlılığının derinliği gösterecektir. Seçimlik Sanat, yeni bir estetik demokrasinin müjdecisi gibi görülebilir.

Pazarın sunduğu fırsatlar, sonbaharda yapılan eleştirilere bakılırsa, umut verici.

Mao, askerlerini Kiangsi'deki üsse yerleştirdi ve bu müstahkem bölgeyi askerî ve siyasi bakımdan geliştirdi. Askerler ve köylüler, komünist mücadelenin anlamı ile ilgili sıkı bir eğitime tabi tutuldular. Şimdiye kadar gerek toprak sahipleri ve gerekse yöresel diktatörler köylüleri fena halde ezmiş; daha önce hiçbir işgalci güç kendilerine böylesine nazik davranmamıştı. O nedenle, Kızıl askerlere coşkuyla karşılık verdiler, daha sonra onların saflarına katıldılar. Bu arada, Mao'nun üssünün Çin'deki tek sovyet üssü olmadığını da söyleyelim. O dönemde, ülkede, bunların birçoğu bir arada varlığını sürdürmekteydi. Mao kendi konumunu sağlamlaştırırken, Çan Kay Şek de komünistlerin işini tamamen bitirmenin hazırlıkları içindeydi.

Çan Kay Şek, 1930 yılının aralık ayında, Kiangsi'deki Kızıl üsse karşı giriştiği beş imha seferberliğinden ilkini başlatmak üzere yüz bin askeri harekete geçirdi. Dört yıllık bir döneme yayılan bu seferberlikler, Beş Çevirme Hareketi adıyla anılagelmiştir. Birinci Çevirme Hareketi 27 Aralık 1930'da başladı ve beş gün sonra Çan Kay Şek güçlerinin yenilgisiyle sonuçlandı. Çan Kay Şek'in Kızıl üsse saldığı yüz bin asker bozguna uğradı; komutan konumundaki on bin kişi yakalanıp daha sonra idam edildi. Birinci Çevirme Hareketi'nin sonunda, Kızıl Ordu, ele geçirdiği altı bin tüfek ve milyonlarca atımlık cephane ile donanımını sağlamlaştırdı. Üç bin düşman askeri kızıl saflara katıldı.

1931'deki İkinci Çevirme Hareketi, iki yüz bin KMT askeriyle otuz bin komünistin çarpışmasına sahne oldu. Mao'nun güçleri bir ay içerisinde yirmi bin asker ve bir o kadar tüfek ele geçirdiler. Bu, İkinci Çevirme Hareketi'ni sona erdirdi.

"Onuncu, ağır silahların ateşi altında kaldığında ve işi bitmiş yaralı seliyle karşılaştığında, hâlâ ağaçların arasında, sakınmadan, herhangi bir korunağı ya da düşmanı görebilme olanağı olmaksızın yürüyordu. O anda ve sonrasındaki iki saat süresince, ağır silahların gürültüsünün, mermilerin boşalmasının, ağaçların devrilmesinin ve uçuşan şarapnellerin baş döndürücü, afallatıcı, dehşet verici etkisi ormanda yankılanarak ikiye katlanıyordu. Manolyalar, meşeler, elli altmış santimetre çapındaki kayın ağaçları, açılan ateşin ve parçalanan dokuların sağır edici gürültüsüyle ikiye bölünüyor; ağaçların tepeleri, haşmetli bir ağırlıkla bir süre duraksadıktan sonra, bir yana değil, gövdesinin yönünü izleyerek, alçalan bir paraşüt gibi aşağı düşüyor, tüyleri ürperten donuk bir gök gürültüsüyle yere çakılıyordu. Sanki vahşi hayvanlarmış ya da içlerine ifrit ve iblis girmiş gibi, canlarını acılı haykırışlarla teslim ediyorlardı."

İkinci Çevirme Hareketi'nin hezimetle sonuçlanmasından bir ay sonra başlatılan üçüncü harekâtı, Çan bizzat kendisi yönetti. Üç yüz bin kişiyi kumanda ediyordu ve muazzam bir saldırıyla Kızıllar'ı Kan Nehri'ne doğru püskürtmeye kararlıydı. Birinci ve İkinci Çevirme Hareketleri'nde sonuç vermeyen kontrol altında tutma –takviye etme– ilerleme stratejisini izlemek yerine kızılları ezip geçmeyi düşünüyordu.

Mao bu seferberlikten şöyle söz ediyordu:

"Düşmanın bu 'sindirme' seferberliğindeki stratejisi, ikincisinde kullanılan 'her aşamada takviye etme' stratejisinden çok farklı olarak, 'doğrudan sürme' stratejisiydi. Kızıl Ordu'yu Kan Nehri'ne sıkıştırıp orada yok etmek istiyorlardı.

"Düşmanın yürüttüğü ikinci seferberliğin bitmesiyle üçüncünün başlaması arasında sadece bir aylık bir dönem vardı. O zaman yaklaşık otuz bin kişiden ibaret olan Kızıl Ordu, zorlu

çarpışmalardan sonra ne dinlenebilmiş ne de kendisini yenileme fırsatı bulabilmişti. Düşman farklı yönlerden şiddetli saldırıları başlattığında, sovyet bölgesinin batısındaki Hsingkuo'da toplanmak üzere hayli dolaşarak bin *li*[19] uzunluğundaki yolu daha yeni kat etmişlerdi.

"Bu durumda, yapmış olduğumuz ilk plana göre, Wanan yolunu kullanarak Hsingkuo'yu terk edecek, Fut'ien'de düşman birliklerini yaracak, onları batıdan doğuya süpürerek artçı birliklerle iletişim kanallarını kesecek, böylece düşmanın temel güçlerinin güney Kiansgi'deki üssümüze ağır ama sonuçsuz kalmaya mahkûm bir saldırı yapmalarına olanak tanıyacaktık. Bu, operasyonumuzun ilk evresi olacaktı. Daha sonra, düşman bitkin bir halde kuzeye yöneldiğinde, onun savunmasız birimlerini vurma fırsatını değerlendirecektik. Bu da, operasyonumuzun ikinci evresi olacaktı.

"Bu planın en önemli noktası, düşmanın temel güçlerinden sakınılması, onun zayıf olduğu noktalarda vurulmasıydı. Ama bizim güçlerimiz Futien'de ilerlerken, Chen Cheng ve Lo Choying komutasında iki farklı koldan ansızın saldıran düşman birliklerini karşımızda bulduk. Planımızı değiştirmek, Hsingkuo'nun batısındaki, yakın çevresiyle birlikte birliklerimizin toplanabileceği tek yer olan Kaohsinghsü'ye geri çekilmek zorundaydık. Bir gün içerisinde orada toplandıktan sonra, doğuya doğru hamle yaparak, doğu Hsingkuo'daki Lientang'ı, güney Yungfeng'teki Liangstun'u ve kuzey Ningtu'daki Huangpi'yi vurma kararı aldık. Aynı gece, karanlıktan yararlanarak, Çan Tingwen'in birliğiyle Çan Kuangnai, Tsai Ting-kai ve Han Te Chin kuvvetleri arasındaki kırk *li* uzunluğundaki boşluktan geçtik ve Lientang'a sarktık.

19) Li: Çin uzunluk birimi. Bu rakam zaman içerisinde hayli değişiklik göstermekle birlikte, günümüzde 500 metreye karşılık gelmektedir. (ç.n.)

"İkinci gün, kendi birliğinin yanı sıra Hao Meng-ling'in birliğine de kumanda etmekte olan Shang-kuan Yünhsiang'ın öncü kuvvetleriyle çatıştık. İlk savaşı, üçüncü gün Shang-kuan Yünhsiang'ın birliğiyle, ikinci savaşı ise dördüncü gün Hao Meng-ling'in birliğiyle yaptık. Üç günlük yürüyüşten sonra Huangpi'ye ulaştık; üçüncü savaşımızı Mao Ping-wen'in birliğiyle yaptık. Savaşların üçünü de kazandık; on binden fazla silah ele geçirdik. Bu noktada, düşmanın batıya ve güneye doğru ilerlemekte olan temel kuvvetleri doğuya yöneldi. Huangpi'ye odaklanmış bir halde, savaşma arzusuyla, müthiş bir hızla birleştiler, bu kez daha kesif bir çember oluşturarak etrafımızı sardılar. Çan Kuang-nai, Tsai Ting-kai ve Han Te-ch'in kuvvetleriyle Chen Cheng ve Lo Cho-ying'in kuvvetleri arasındaki yirmi *li* uzunluğundaki boşlukta uzanan yüksek dağların arasından kaçtık; böylece doğu yerine batıya yönelerek, yeniden Hsingkuo sınırlarındaki eski konumumuza döndük. Düşman bunun farkına varıp yeniden batıya doğru ilerlemeye başladığında biz iki haftadır dinlenmekteydik; düşman kuvvetleri ise aç, bitkin ve moralsizdi. Çarpışacak durumda olmadıkları için çekilmeye karar verdiler.

"Onların geri çekilmesinden yararlanarak, Çan Kuang-nai, Tsai Ting-kai, Çan Ting-wen ve Han Te-ch'in birliklerine saldırdık; Çan Ting-wen'in tugaylarından birini ve Te-chin'in bütün birliğini imha ettik. Çan Kuang-nai ve Tsai Ting-kai'nin birliklerine gelince, onlarla yapılan çarpışmalar kilitlendi; sonunda bırakıp gittiler."

Mao'nun Çan'ın birliklerini püskürtmede gösterdiği olağanüstü başarıya rağmen, eğer Japonların Mançurya'ya yaptıkları saldırı Çan'ın ansızın kuvvetlerini geri çekerek Üçüncü Çevirme Hareketi'ni bitirmesine neden olmasaydı, Çan muhtemelen, sayısal ve teknolojik üstünlüğü sayesinde ilerleyip

sovyet üssünün başkenti olan Juichin'a dayanacaktı. Çan Japonlarla ve kendi örgütü içerisindeki güç odaklarıyla ilgili sorunlarla uğraşırken, Mao, Üçüncü ve Dördüncü Çevirme Hareketleri arasındaki boşluğu değerlendirerek, sovyet üssü bölgesini genişletti ve gelecek kuşatma için hazırlık yaptı.

Mao'nun Çan'ın üstün güçleri karşısındaki başarısı –Japon saldırısı örneğinde olduğu gibi şans faktörünü de içeren– birçok faktöre bağlıydı. Birincisi, KMT, zayıf Kızıl Ordu'yu birkaç hafta içerisinde yok edebileceğini düşünürken aşırı bir iyimserlik içerisindeydi. Ne böylesine kararlı ve arzulu bir direnişle karşılaşabileceklerini hesaba katmışlardı ne de kızıllar'ın onlara kolaylıkla yaklaşabildiği dağlık bölgenin zorlu koşullarında çarpışmak için hazırlıklıydılar. Mao'nun gerilla savaşı konusundaki bilinçliliği, kendisini defalarca kanıtlamıştı. Belki de Mao'nun başarılarının ve Uzun Yürüyüş'teki becerisinin en önemli dayanağı, Kızıllar'ın misyonlarına inanmış olmaları, ortaya koymuş oldukları hedeflerden kaynaklanan bir coşkuya ve kararlılığa sahip olmalarıydı.

Ayrıca, sovyet üssündeki sivil halk, Mao'nun toprağın köylülere dağıtılması için –ki bu politika, onlarda Çan'ın başarısının yeni edinmiş oldukları toprağın ellerinden alınmasıyla sonuçlanabileceği korkusunu yaratmıştı– almış olduğu elverişli önlemler ve yapmış olduğu diğer toplumsal ve ekonomik reformlar sayesinde, Kızıl birliklere sempati duyuyor ve maddi destek veriyordu. Mao köylüleri tanıyor, onların gereksinimlerini ve sorunlarını anlıyordu. Devrimi şehir proletaryasından beklemek, Çin'in durumu dikkate alındığında gerçeklikten çok efsaneye yaslanan bir yaklaşımdı; bu klasik çizgiyi savunan daha dogmatik yoldaşlarının aksine, Mao, köylülerin potansiyel bir devrimci güç olduğuna inanıyor, onları bu bağlamda ele alıyordu.

Çünkü, o toprağın olmadan önce toprak onundu; çünkü bunu, eski kurt –tarlalar, kan bağı ve bahara kadar pamuğu tohumlarından ayıran çırçır üzerindeki hükümranlığıyla– buyurmadan önce O'nun takdir ettiğini biliyordu: bu sırada O, vahşetle ortaya çıkan bu koyu karanlığı gördü. (Burada insanlar, kendilerini mülkiyetin, sadece KENDİLERİNE AİT olan –hayatını sürmekte olan insanlara ya da onların hayatlarını viskiyle ve rüşvetlerle ve yalanlarla ve yaldızlı ıvır zıvırla onlardan çekip almış olanlara değil; senetlerle, haklarla ve imzalarla, onlara değil KENDİLERİNE AİT olan– mülkiyetin kutsanmış musibetiyle lanetlemiş olanların ihtiras ve nefreti yüzünden köle gibi çalıştılar; daha doğdukları an ölüydüler.) Ve canını yakmış olduğu insanın kardeşi ve eşi olduğunu, kendisinin canını yakmış olan insanın kendi kardeşinden ve eşinden daha ileri olduğunu ve aralarındaki nefretin, mezarlarının bozulmasından ve artık hatırlanamayacak kadar eski, artık yok olmayacak olan toza dönüşmesinden –ki bu, şimdiye kadar bütün ölülerin başına gelmiş ve bundan sonra da gelecek olan bir şeydi– uzun bir zaman sonra bile kesif ve sağlam kalacağını; onların, kurban ve celladın kanlarının zamanın saygı duyulası akışı içerisinde birbirine karışacağını, aslında evrenin ve daha ötesinin kutsal damarları içinde akacağını, böylece ikisinin, kurban ve celladın, sağlam ve sürekli bir akışın içerisinde birbirlerine karışacaklarını anladı. Sonra bunu dile getirdi; çözülüp dağılmanın, yakınmanın ve elemin uzun ve hazin vakayinamesini dillendirdi. Tasarlanan çok eski, hüzünlü hikâye, sınırsız bir akış içerisinde, dur durak bilmeyen balıkçı tarafından defalarca tekrarlandı, kalıba döküldü.

Sözü edilen ülke ve insanlar ve sözü edilen halk ve cılız sonbahar ışığında inleyerek dolanan hayvanlar, cılız ve değişken sonbahar ışığında beliren doğumlar ve ölümler, hiç yaşlanmayan Büyükbaba'nın dünyasında nasıl da ortaya çıktılar.

Natchez'den gelen yol üzerinde, bakır rengi güneş ışıyordu. Kız, at arabasının üzerinde oturmuş, düşünüyordu: *keşke orada bekliyor olsa, ev kurmuş beni bekliyor olsa ve çocuk, Lawd, burada hava çok sıcak, bu kasabanın adı ne?* Ve sürücü, bakır rengi güneşin altında sarsıla sarsıla ilerlerken düşünüyor, *Lawd, bütün bu yolu kat etmek için nereden çıkıp geldi, böylesine bir katlanış, eşinin nerede beklediğini bilmeksizin, böyle karnı burnundayken, erkek aklının ermeyeceği ve kadın kısmının tahammülünü aşan bir şey... Kimileri bir şey yapmayı akıllarına koyduklarında, nerede duracakları bilinmez.*

Ironman Whimpie, külleri jilet gibi ütülenmiş metal grisi pantolonunun üzerine düşmekte olan sigarası ağzında, bakır rengi güneşten korunmak için obsidyen karası gözlerini kısmış, kapı aralığında dikiliyordu. Tütünle lekelenmiş dişlerinin arasından "Hadi bakalım! Kır kirişi ufaklık!" diye fısıldadı.

1932'de, sovyet üssü oldukça güçlü bir duruma gelmişti. Çan, yeniden canlanan bu tehdide, komünistlere karşı beş yüz bin kişiyi harekete geçirerek Dördüncü Çevirme Hareketi ile karşılık verdi. Bu seferberlik, ancak yeni bir taktikle Beşinci Çevirme Hareketi başlatıldığında kırılabilecek olan bir kilitlenme haliyle noktalandı.

Çan'ın yeni stratejisi basitti: o zamana kadar sonuç vermemiş olan, Kızıllar'ın işini bitirene kadar saldırıp durma politikası yerine, onları kendi bölgesinde boğmak, çevirmek, ablukaya almak, açlıktan öldürmek.

KMT, Alman danışmanların yardımıyla, Kiansgi bölgesinin çevresinde dikenli telden yapılmış çitler ve makineli tüfekler ve hafif toplarla donatılmış koruganlarla barikat kurdu. Çevirme şaşırtıcı bir biçimde etkili oldu: Kızıllar ne yıpratmaya dayalı

gerilla savaşı yapabiliyorlar, ne de –sayılarının az, donanımlarının zayıf olması nedeniyle– düşmana cepheden saldırabiliyorlardı. 1934 baharına gelindiğinde, Kiansgi üssü ciddi bir sorunla karşı karşıyaydı; gıda ve giyecek sıkıntısı baş göstermişti, tuz gitgide daha az bulunur olmuştu. Mao, yazın, kuşatmayı kırmak için başarısız bir girişimde bulundu; Çan barikatla kuşatılmış olan bölgeye kadar uzanan yollar ve otoyollar inşa edince, iyice köşeye sıkıştı. Hayat, çemberin içerisinde can çekişiyordu; dışında ise, besleniyor ve gelişiyordu.

Mao, Kiansgi'de daha fazla kalmanın komünist üssün kesin bir biçimde yok olması anlamına geldiğini fark etti ve 1934 yılının ekim ayında, subaylarına bir hafta öncesinden bilgi vererek, bütün orduyla barikatı yarmaya karar verdi. O sırada, Mao'nun, firar ettiklerinde hırpalanmış askerlerini nereye götüreceğine karar vermiş olup olmadığını bilmiyoruz. Belki başından beri, göçmen hayvanların –doğadaki her şey gibi gizemli olan tropizmin yönlendirdiği– hayatta kalma içgüdüsüyle, alınyazısının, sekiz bin mil ötedeki sovyet üssü Wu Chichen'de onu beklemekte olduğunu biliyordu.

Amaçsız Bir Sanata Doğru Beş Önerme

1) Mekânda sadece soyutlanmış zaman vardır: mekânın boyutu, onun kendi niteliksel oranı olarak var olan zamana eğilir.
2) Sükût altındır.
3) Eğer sanat, görüşlerin örneklerle açıklanmasından, hikâyelerin en ilkel düzeyde görsel olarak ifade edilmesinden, olayların ve kişilerin tasvirinden daha ötede bir şey olmak durumundaysa ve kendine özgü estetik niteliğini serbest bırakacaksa, onun en yalın haliyle ima ettiği biçimde deneyüstücülüğü arzulamalıdır.
4) Bütün sanat sahte fabrikasyondur.

5) Farkındalık analizden önce gelir. Fikir, kavrayışımızın ifade edilmesidir.

Uzun Yürüyüş daha şimdiden bir efsane oldu; onun hikâyesi, katı bir propaganda broşürü ya da yatalakların, siyasi mahkûmların, ölüm hücrelerindeki insanların ya da kendilerini dağlarda gizlenerek, balta girmemiş ormanlara çekilerek, şehir kanalizasyonlarında, binaların çatılarında süzülerek adaletsizliğe karşı savaşan yasa dışı grupların liderleri olarak hayal eden çocukların rüya fantezisi olarak anlatılıyor.

Şu olayların hepsinin bir yıl içerisinde, aynı orduda, aynı liderin yönetimi altında ortaya çıktığını düşünün: Washington ve bitap düşmüş adamlarının Delaware'i geçişleri, Valley Forge'da ayakları kanayan, soğuk ısırmasından muzdarip askerlerin acı dolu kampı[20]; Colomb'un Amerika'ya yolculuğu; Napolyon'un kışın bozguna uğrayarak Rusya'dan geri çekilmesi; Ermenilerin Türklerden kaçışı; Seminole Kızılderililerinin Florida'daki bataklık direnişi[21]; Lewis ve Clark'ın keşif seferi[22]; Hannibal'ın Alpler'i geçişi; Watts ayaklanması[23]; 1930'ların Oklahoma göçü; İkinci Dünya Savaşı'nda partizanların Avrupa'daki eylemleri; Che'nin Bolivya'daki mücadelesi; 1863'te,

---

20) George Washington, Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında, 1977 Aralık'ında, İngiliz etki alanının dışında kalan Valley Forge'da kamp kurmuş, kış boyunca ordunun dörtte biri (iki bin beş yüz kişi) açlık ve hastalıktan kırılmıştı. (ç.n.)

21) 1858'de, Amerika'da, devletin Seminole Kızılderililerileriyle yaptığı üçüncü savaş sırasında, üç bin Kızılderili Mississippi'nin batısına doğru sürülmüş; bu tehcirden kaçan üç yüz kadar Kızılderili Florida'daki bataklıkta saklanmıştı. (ç.n.)

22) 1804-1806 yıllarında, yeni ele geçirilen bölgelerde, Avrupalılar hak talebinde bulunmadan Amerikan varlığının tesisi amacıyla Thomas Jefferson tarafından başlatılan ve Lewis ile Clark tarafından Amerika kıtası boyunca yürütülen keşif seferi. (ç.n.)

23) 1965'te, Watts'ta ortaya çıkan, altı gün süren, otuz dört kişinin ölümüyle sonuçlanan zenci ayaklanması. (ç.n.)

General Mosby'nin Virginia'daki gerilla savaşı[24]; Musa'nın Mısırlılardan kaçışı; Castro'nun seksen kişiyle Küba'yı işgal etmesi, Sierra Maestra'da kalışı ve bunu izleyen askerî mücadeleleri; 1903'te, Barnum ve Bailey sirkinin Chicago'nun ana caddesindeki gösterisi.

"Heykellerle ilgili bir yargıya varmak için en uygun karar merciinin bir heykeltıraş olduğu düşünülüyor olabilir; öte yandan, sözgelimi Roma mermer sanatının güzelliğini sanatçı dışındaki kişilerin görüp değerlendirmesi gerektiği görüşü benimsenebilir. Eğer doğada ve bilgi alanında en iyinin ne olduğu konusunda verilecek karar herhangi bir sistem içerisindeki ayrıcalıklı uzmanların tekelinde değilse; sanat denilen alanda, orada en iyinin ne olduğu konusunda, ille bir tekel belirlemek neden gerekli olsun ki! Evet, sanat meraklısı onun teknik terimlerinden hoşlanıyor olabilir; ama bunların görmezden gelinmesi, güzelliği ve ihtişamı doğal olarak sezinleyen herhangi bir zihinde, erken düşüncelerin doğmasını engelleyebilir. Botanik hakkında hiçbir şey bilmeyen ya da botaniğe hiç ilgi duymayan kimseler doğanın ürettiği şeylerin değerini takdir edebilir; aynı şekilde, eleştirel bilgiden bihaber olan ya da ona kayıtsız kalan insanlar da sanat yaratılarının değerini anlayabilir.

"Sanat insanın içindeki duyguları, en üst düzeyde de, en alt düzeyde de depreştirebilir; nazik ve eğitimli olan kadar kaba ve işlenmemiş olan da hisseder onun etkisini. Onun ruhu bütün sınıflara nüfuz eder. Öte yandan, bilgiye dayalı Linnaeus[25]

24) John Singleton Mosby (1833-1916): Amerikan İç Savaşı'nda partizan komando birliği olarak faaliyet gösteren Virginia Birinci Süvari Taburu'nun komutanı. (ç.n.)

25) Carl Linnaeus (1707-1778): Modern ekolojinin kurucusu sayılan İsveçli botanikçi. Doğadaki organizma türlerini araştırarak onları adlandırmak için standart bir sistem geliştirmeye çalışmıştır. (ç.n.)

çiçeklerinin, bizi bilgiye dayalı olmayan Burns'ten[26] daha fazla tatmin ettiği ya da duygularımızı ondan daha fazla depreştirdiği de kuşkuludur; sanatın terimlerinin, sanattan anlamamakla birlikte kolayca etkilenebilenlerin zihinlerini, düşüncelerini ve duygularını, eleştiriyle donatılmış olanlarınkinden daha az etkilemeyeceği yaklaşımı da sorgulanabilir.

"Ne var ki, böyle kolayca etkilenebilen birçok insanın, kendi basit anlatımlarının bilimsel niteliklerle ilgili cehaletlerini açığı çıkaracağı korkusuyla –pek az şey bildiklerini ya da hiçbir şey bilmediklerini düşünerek sessiz kalmayı, haddini bilmez biri gibi gözükmemeyi tercih ederek– ifade etmekten kaçındıklarını görüyoruz. Bunu, sadece bunu da değil, aynı zamanda eğitimsiz olanların eğitimlilere göre bu etkiye çok daha açık olduklarını gösteren, kayda geçmiş pek çok örnek var. Burns'ün çiçekleri Linnaeus kadar biliyor olması olanaksız bir şey midir? Veya bu İskoç köylüsünün *'minicik, kendi halinde, kırmızı başlıklı çiçek' şeklindeki* şiirsel papatya tasvirinin, İsveçli profesörün teknik tanımından daha üstün olması imkânsız mıdır? Böylece, doğada olduğu gibi, sanatta da, her bakımdan kavrama ve tanımlama ehliyeti sadece yetkilendirilmiş akıllı kişiye verilmemeli.

"Ben ne eleştirmenim ne de uzman; bu açıklamayla, Roma heykelleriyle ilgili, aşina olduğumuz kimi değerlendirmeleri gündeme getirmenin uygun olacağını düşündüm; yoksa bu konunun, tuhaf bir biçimde, kendilerine karşı hiçbir iddiada bulunmadığım eğitilmiş insanların yetki alanında kaldığı düşünülecekti. Zihnimde oluşan izlenimlerden söz edeceğim: bir sanat eserine, bir menekşeye ya da bir buluta bakarmış gibi bakan, ruhunda karşılık verme duygusu uyandığında hayran

26) Robert Burns (1759-1796): Romantik hareketin öncülerinden, İskoç şair. (ç.n.)

olan ya da yargılayan biri. Amacım Roma heykellerinin görünümünü nesnel bir biçimde tasvir etmek ve daha sonra bu görüntünün insan kalbinde yaratacağı duygular ve hazlar üzerinde düşünmek."

16 Ekim 1934 gecesi, yüz bin kişi Uzun Yürüyüş'e başladı. Komünistlerin, ayaklarından, birkaç cılız at ve yük katırından başka bir şeyleri yoktu. Ordu ve parti mensupları, omuzlarında sadece zayıf silahları değil, gündelik hayatlarında kullandıkları kimi aletleri de –dikiş makinesi, baskı makinesi, atölye gereçleri, kap kacak– taşıyarak, makineli tüfeklerin olduğu betonarme sığınaklarla bezenmiş KMT savunma hattına doğru yürümeye başladılar. Komünistler, bu istihkâmları, ağır kayıplar vererek, ancak 29 Kasım'da geçebildiler. Nüfusun üçte biri yok oldu; donanımın önemli bir bölümünü bırakmak ya da gizli yerlerde saklamak zorunda kaldılar.

Bir gün, birliklerinin başında yorgun argın ve hülyalı bir halde yürürken, Pekin'deki öğrencilik günlerinden kalma eski bir arkadaşı Mao'ya seslendi.

Arkadaşını ve onunla saatlerce tartıştığı konuları –Çin'in yabancılardan kurtulmasının en iyi yolunun ne olduğu; bütün bir hareketin, hareketin kendi doğası gereği, ahlaki çözülmeden muzdarip olup olmadığı; kötü bir toplumda yaşayan birinin iyi bir insan olarak kalıp kalamayacağı; insanın ne için yaşaması gerektiği– hatırlayarak, "Ola!" diye seslendi.

Bu genç insanlar, bütün bu konuşmaların yapılmış olduğu o dumanlı, iliğine kadar çaya bulanmış gecelerde, düzenin kusursuzca işlediği bu ülkedeki sükûnetin, hoşnutsuz insanların ansızın isyan edivermesiyle her an bozulabileceğinin farkında değillerdi. Böyle bir felakete karşı korunabilmenin tek yolu, daha pespaye cinayetlerin devreye sokulmasıydı. Yönetimin,

halk ayaklanmasının mevcudiyet kazanmasından korktuğunda, onun yaratacağı kargaşadan önce, onun örgütlenmesinin radikal kusurlarını ortaya çıkarması anlaşılır bir şeydir. Kimileri, yürekten bağlandıkları bir ilgi alanına takılıyormuşçasına özgür bir edayla onların kuruluşlarının etrafında takılacaklar; dikkate alınmayı hak ettiklerinde, sahteciliklerinden kimse kuşku duymadığında, muktedirler, ayaktakımının nefes alıp verişini bile gözetim altında tutabileceklerdir. Bu belirti niteliğindeki terörün, bütün iç karışıklıklarda en fazla sergilendiği ülke sözde Venedik Cumhuriyeti'dir. Onun fesatçı sisteminde, sadece aristokrasinin uyanıklığının ve onun büyük bir beceriyle sağladığı siyasal desteğin direnç gösterdiği, dur durak bilmeyen, doğal bir çözülüp dağılma eğilimi vardı. Onun izlediği siyasetin saygıdeğer niteliğine ve onun önemli güvenliğine ilişkin çok şey söylendi; ama gerçeğin karşısına bencilliğin çıkarılması, beyhude bir çabaydı. Belli amaçlar güdülerek yapılan planları cilalamak için kullanılan safsataların en belirgin biçimde açıkça hileli olanı, sosyal sistemin ömrünü, geride bırakmış olduğu zamanla eş değer göreniydi. Bu, ancak yetmiş yaşındaki bir insanın yaşam süresi bakımından on beş yaşındaki gençle aynı şansa sahip olduğunu ya da ölümlü olan her şeyin kaçınılmaz yazgısının yok oluş olmadığını doğrulamak kadar akla uygundu."

İnce yapılı ve kambur adam, aslında ondan daha yaşlı olan Mao'dan yirmi yaş fazla gösteriyordu. Ama oydu işte, arkadaşları kendisi hakkında, ahmak hamal, içtenliksiz yalancı gibi haince yorumlar yaptıklarında suratını asıp kıvranmaya başlayan Bulutlusurat.

"Ola, Bulutlusurat. Hâlâ kendini kitaplarla ve mastürbasyonla tüketmekle mi meşgulsün?"

"Her zamanki gibi, abartıyorsun Mao. Sen ve arkadaşların, düşüncelerinizde de böyle ifrada kaçtınız. Şimdi şu yaptığınla,

en çılgın fikirlerinle uyuşmuş oldun. En delicesine planının seni eşkiya kervanının başında yürüme noktasına kadar getireceğini kim düşünebilirdi!"

Telaşlı bilgenin omzuna elini koyarak "Sen kırgınsın, kadim dostum," dedi Mao. Ona şefkatle bakarak, birliklerinin önünde nutuk atan bir edayla, ağır ağır konuşmaya başladı: "Erdemi temel alarak inşa edilmeyen hiçbir yapı kalıcı olamaz; bütünün iyiliği esasına dayanmayan hiçbir politika güvenli değildir. Müptezel zihniyetler, topluluğun sorunlarını, onlar müptezel fikirlerle sınırlı kaldıkları sürece denetim altında tutabilirler; ama büyük bunalımlar sırasında sadece dürüst, yüce, akıllı ve şefkatli olana güvenen halk acı çeker; çünkü halkı harekete geçiren, rastlantısal ve önüne geçilemez olaylar kötülük dolu düzenbazın denetiminde olduğunda, başarının garantisi yoktur. Rezil olmuş, üstelik bozguna uğramış uygarlığın başına gelmiş olan felaketin yarıdan fazlası, daima büyük fırsatların ortaya çıkardığı büyük adamlardan yararlanmanın ihmal edilmesinden kaynaklanır."

"Bu senin fikrin, Mao. Hâlâ insanlara değil, tumturaklı konuşmaya âşıksın sen. Hâlâ tevazudan eser yok sende; hiç değişmedin, Mao. Tek fark, şimdi insanların senin yaptıklarına inanmalarını sağlayacak silahlara sahip olman. 'Başka her şeyi geçersiz kılan bir hedefe teslim olan insanların gerçeğidir bu. Hedefin, onları yürekleri üzerinden yönlendirdiği söylenemez pek; hedef, düşündükleri ve hissettikleri her şeyle bütünleşerek, sonuçta onları tek bir ilkenin kollayıcılarına dönüştürür. Bu durum açmaz haline gelmeye başladığında, bu kurbanlardan sakınmak korkaklık değil akıllılıktır. Onlarda ne kalp, ne halden anlama, ne insaf, ne de vicdan vardır. Kendisini onların hedefinin aynası yapmayan, onların arkadaşı olarak kalamaz; eğer onların dümdüz güzergâhında ilk adımı onlarla

birlikte atar ama ikinciyi ve üçüncüyü ve diğer her adımı atmazsan, seni mahvederler, hunharca katlederler, cesedini ayakları altında çiğnerler. Onların bir idolü vardır; yüksek papazlar olarak ona hasretmişlerdir kendilerini. En değerli şeyleri feda ederek sunmayı kutsal görev sayarlar. Şeytan onca kurnazlığıyla onların yanındadır; tapınanların sadece iyi yüreklilik ve şefkat atfettiği, demir gibi sağlam nitelikleriyle insan soyunun geri kalanına karşı merhametsiz olan o sahte ilahın, papazın ta kendisinin etrafı saran karanlığın üzerine düşürülen tayfından başka bir şey olmadığından bir kez olsun kuşku duymazlar. Başlangıçtaki hedef ne denli yüksek ve katıksızsa, ne denli kendi çıkarını gözetmeksizin ele alınırsa, ilahi bir cömertliğin aç gözlü bir bencilliğe doğru alçaldığı süreci anlamalarının olasılığı o kadar azalmaktadır.'

"Bu halkın, her birimiz sokaklarda bir kap pirinç için dilenene kadar, yabancılar tarafından ezilip un ufak edilmesini mi bekleseydik? Eskisi gibi aydınların itilip kakılmasını, öğrencilerin vurulmasını, köylülerin ve işçilerin açlıktan ölmelerini, aşağılanmalarını mı istiyorsun? Bu, benim yolumdan, bütün bu yürüyen insanların ve bize inananların izlediği yoldan daha mı iyi Bulutlusurat? Birlikte mücadele ettiğimiz günlerin hatırına, seni seviyorum; o günler benim gençlik dönemimdi. Ama artık çocukça şeyleri ve düşünceleri bir yana bıraktım. Önemli olan tek şey, bağlılıkla sürdürülen eylemdir. 'Doğru yoldan ayrılmayan ve aydınlanmış olanlar, diğerlerinden ayrı bir yerde oturur, onların ahmakça ve uygunsuz davranışlarını yargılar. Koltuklarında saltanat sürerek oturduklarında, aracıların ve milletvekillerinin, yanlış yolda olduklarını görüp kendilerine çekidüzen vereceklerini düşünmektedirler. Ama doğru yoldan ayrılmayanlar, akıllı olanlar, nasıl davranılacağını bilmeli, toza dumana karışmış arenadaki savaşçıları

ve demagogları selamete erdirmelidir.' Sen ortada kalmış bir asalaksın: Kızıl Ordu ileriye doğru yürürken sen oyalanıp durdun; biz kusursuz bir geleceğe doğru hızla ilerlerken, sen ayaklarını şu pis kokulu sarı çamura gömdün. Sen iyi yüreklisin, ama zihnin korkakça fikirlerin ve değersiz bir ruh halinin yuvası haline gelmiş."

Mao sözünü bitirdiğinde, büyük gri bir bulut güneşi perdeledi; insanın benzini solduran bir ürperti yaratıyordu atmosfer. Şiddetli bir rüzgâr çıktı ansızın; saman destelerini fırıl fırıl döndürerek sürükledi. Mao'nun sivri kasketi havalandı; ayağının yanındaki çamura düşmek üzereyken, Bulutlusurat havada yakaladı; eliyle hızlı bir kavis çizerek Mao'nun çıplak başını yeniden taçlandırdı. İki adam, elbiseleri rüzgârda partal sancaklar gibi titreşirken, sessizce bakıştılar. Sonunda rüzgâr hızını kesince, Bulutlusurat konuştu.

"Dünyaya karşı çıkmak isteyen insanın Timon'u[27] örnek almasını ve kendi başına bilgeliğinin tadını çıkaracağı yaban hayata çekilmesini öneririm."

Mao kemerindeki silahlığını sıkılaştırdı ve sessizce, yürümekte olan birliğine katıldı. Mao, çayırlığın tepesine ulaşınca arkaya döndü, Bulutlusurat'ın az önce kendisinin durduğu noktada çamuru eşelemekte olduğunu görür gibi oldu.

Kaçış, daha başlangıçta felaketle sonuçlanacakmış gibi gözüküyordu. KMT, kaçmakta olan birlikleri havadan bombalıyor, makineli tüfeklerle tarıyordu. Çan, komünistlerin güzergâhı üzerinde dur durak bilmeksizin engel çıkarıyordu. Komünistler, sonunda engelleri aşmayı başardılar; ama bu, artık özgür oldukları anlamına gelmiyordu. Binlerce KMT askeri

27) Shakespeare'in Atinalı Timon oyunundaki Timon karakterine gönderme yapılıyor. Bu oyunda Timon, yakın arkadaşlarının ihanetine uğradıktan sonra şehri terk ederek yaban hayata çekilir. (ç.n.)

peşlerindeydi; binlercesi de, onları karşılamak üzere Yangtze Nehri'ne gönderilmişti. Çan, orada onları tamamen yok edebileceğine kesin gözüyle bakıyordu. Yangtze Nehri üzerindeki geçiş noktalarını asker ve silahla takviye etti. Bu büyük nehrin kuzeyine gemiler ve feribotlar getirildi. Bütün stratejik noktalar ablukaya alındı.

"Tugay, kavurucu bir sıcağın altında, boğucu bir toz bulutunu aralayarak, Bayou Sara'nın sarp kayalıklarına ve Port Hudson'a doğru uzanan endamlı doruklara tırmanıyordu. Eski püskü üniformalarını ıslatan ter ve yolun onlara pudra gibi yapışan tozu, hızla çamurdan bir sıvaya dönüşüyordu. Tozun kuruyarak tutunduğu, grileştirdiği saç, sakal, kaş ve kirpikler dışında, sıvayla kaplanmış yüzleriyle insana benzer bir halleri kalmamıştı. Bunaltıcı toz bulutunun yoğunluğu, birliğin başını ve sonunu aynı anda görmeyi olanaksız kılıyordu. Susuzluktan kuduracak haldeydiler; subaylar ise, onların su içmek üzere saftan ayrılmak için yalvarıp yakarmalarından usanmışlardı; bir düşman ülkesinde kimseye tanınmaması gereken bir ayrıcalıktı bu. Saftakiler, daha önce geçtikleri, bataklığa dönmüş tehlikeli kıyıları olan siyah ya da kahverengi su birikintilerinin aksine, onları büyüleyen, temiz, sarı kumun üzerinde akmakta olan, diz boyu, billur gibi güzel çayı, çocuksu bir neşeyle kahkahalar ve çığlıklar atarak karşıladılar. Tugay, geniş bir açıklıkta yer alan, isyancıların istihkâmına sadece iki mil uzaklıkta olmakla birlikte, meşe, kayın ve manolya ağaçlarının bulunduğu sık bir ormanla ondan gizlenmiş olan, önceden belirlenmiş ordugâha, büyük bulutlar halinde ağır ağır akan, hâlâ yakıcı etkisini sürdüren, günbatımının ihtişamını lekeleyen ve karartan tozun içerisinden geçerek ulaştı."

Kızıl Ordu, Kweichow'da, KMT'nin dur durak bilmeyen tuzaklarından kurtulmak için, dört ay uğraştı. Yapılan birçok çatışma ve savaşta, KMT'nin ve yöresel diktatörlerin orduları büyük kayıplar verdi; ama komünistler hâlâ Yangtze'yi geçme sorununu halledememişlerdi; bununla ve diğer sorunlarla boğuşarak daha aylarca KMT darboğazını aşamayacaklar, ağır ağır feci bir bozguna doğru gideceklerdi.

"Sonra 'Çocuklar, ileri!' diye bağırarak, arkasındaki yirmi otuz kişiyle birlikte aşağıdaki savunma çitine doğru koştu...

"Fort'a yarım mil uzaklıktaki ormandan çıkarak hücuma geçen tugay, askerler kırk beş kiloluk şarapnellerin müthiş gürültüsüyle sarsılarak karanlıkta yere kapaklanmış, yeterince korunaklı olmayan bir sığınak arayıp durmuş olsalar da, topçu atışları altında fazla kayıp vermeden, açık arazi boyunca yayılan geniş cephede ilerlemişti. Tugay, sayıca azalarak, gece ve engeller hızlarını keserek, farklı hızlarda yol alarak, organize bir birlik değil karmaşık bir sürü halinde, içeri sızılacak bir gedik aranışıyla hendek boyunca bir sola bir sağa savrularak, Fort'a ulaştı. Garnizondan açılan düzenli ateşe karşılık veriyor; havaya sürekli alev püskürtüyorlardı. Yuvarlak mermilerin ve saçmaların keskin, kusursuz ıslığı, havanın kesif ılıklığında Minies'in boğuk vınıltısına karışıyordu. Öteden beriden yükselen öfkeli bir feryat, umutsuzca atılan bir çığlık, birinin vurulduğunu, parçalandığını gösteriyordu. Düzeni yeniden sağlamaya, geride kalanları toparlamaya ve kitleyi ileriye doğru hareketlendirmeye çalışan isyancı subayların tembihleri ve küfürleri açık seçik işitiliyordu. Kimisi sıçrıyor, hendeğe düşüyor, tuğladan örülmüş duvarların düz yüzeyinde tırmanmayı başaramayınca orada bata çıka ilerlemeye çalışıyordu. İki ya da üç yüz kişi, kuzey yakasıyla nehir arasındaki savunma

çitinin etrafında toplanmış; kimisi yere uzanmış bekliyor, kimisi ahşap doğramalara ya da yakındaki siperlere ateş açıyor, kimisi de kararlı bir biçimde ileri atılmış, büyük bir gayretle geçidi açmaya çalışıyordu."

Hep söylenegeldiği gibi, daha önce yöresel diktatörlere ve zengin toprak sahiplerine karşı beslemiş oldukları kini boşaltacak bir kanal bulamamış olan köylüler, Uzun Yürüyüş sırasında komünist saflara katılıyorlardı. Onlar –özellikle o hiç değişmeyen aşağılanma ve açlıktan kırılma yazgısından kurtulmak isteyen gençler– basitçe, sefaletle geçen bir hayattan bezdikleri için katılıyorlardı.

Birçok hastalıktan muzdarip bir insan olan Bernard Lox, yağlı bir *yahrzeit*[28] kabıyla çay içmekte olan tıknaz eşi Sadie'ye dönerek, "Bu bir felaket, Sadie, bir felaket," dedi. "Kızımız bir *goy*'a[29] âşık oldu. İşin bu noktaya geleceğini kim düşünebilirdi. Hele benim gibi yaşlı bir adam..."

Musluğun üzerinde dans eden bir hamamböceği gibi, yıpranıp aşınmış porselen lavaboda bardağı yıkamakta olan Sadie, "Keyfine bak!" dedi. "Yarın Klein's'a gidip bir sandık alacağız."

"Bir sandık mı, Sadie?"

"Evet, bir sandık, Bernie."

"Oo, benim gibi ziyadesiyle yaşlı bir adamın bir sandıkla ne işi olur? Bunu yalnızca Tanrı biliyor olmalı."

"Rebecca için yas tutarken kullanacağımız bir sandık."

"Çok iyi bir fikir," dedi içinden. "Rebecca'nın kalçasının *goy*'lar için bir çiçeğe dönüşmesiyle ne büyük bir felakete katlandığımızı Tanrı da bilmeli."

---

28) Yahrzeit: Musevilikte, ölünün anısına yakılan mum. (ç.n.)

29) Goy: Yahudi olmayan birini nitelemek için kullanılan aşağılayıcı ifade. (ç.n.)

Pek az rastlanan, istisnai durumlar dışında, bu hoşnutsuz gençler, Kızıllar'ın amaçlarını ve hedeflerini pek anlayamıyorlardı. Komünistlerin karmaşık ideolojisi hakkındaki bilgileri, astrofizikteki amip hakkındaki bilgilerinden öteye geçmiyordu. Bu devşirme askerler, sıklıkla, kendilerini başka bir yöresel diktatörün uşakları olarak görüyorlar; böylelikle, kendilerinde yağma ve tecavüze kalkışma hakkını da buluyorlardı. Mao, bu gibiler için, bazen birliğin siyaseten daha bilgili elemanları, kimi zaman da parti üyeleri tarafından verilen temel Marksizm eğitimini, Yürüyüş ve Çalışma Programı'nı organize etti. Eğitmenler, geceleri, kamp ateşinin etrafında yedi kişilik gruplar halinde toplanan devşirmeleri eğitiyor; onlara Marks, Lenin ve Stalin'in kitaplarını okuyorlardı.

Onlar için anlaşılması en zor kavramlardan biri, kadın erkek eşitliğiydi. Diyalektik ve tarihî materyalizm, Değer Teorisi, Fiyat ve Kâr, Emperyalizm, Çelişki; bütün bu kavramlar, kadının erkekle eşit olduğu fikriyle karşılaştırıldığında, pirinç yemek kadar basitti.

Önce gülüyorlardı. Kadının erkekle eşit olması mı? Mükemmeldi doğrusu! Çok hazin de olsa, müthiş kıtlık dönemlerinde satılan kadın; yoksul babanın felaketi olan, kısa bir süre sonra ancak kedi eniği kadar hükmü olan bir kız doğuracak olan kadın; çocukluğundan itibaren, kendi isteğine, arzusuna bakılmaksızın, babasına ve kocasına itaat etmesi öğretilmiş olan kadın; onunla yatmanın bir kâse pirinç satın almaktan daha ucuza geldiği kadın. Bu kadın mıydı, erkekle eşit olan?

Çok zorlu bir grubun eğitimini bizzat Mao yönetti. Program, mağara adamından kapitalizme ailenin kökeni ve doğası ile başlayıp, sosyalizmde kadının rolünün tartışılması ile devam etti. Teori, sosyalizme devrimci geçiş sürecinde sürdürülmekte olan mücadelede kadının nasıl ele alınacağına ilişkin pratik

sorunla ilişkilendirilmeliydi. Bir gece, eğittiği grubun başında dikilmekte olan Mao, Kızıl Ordu'nun kadınlarla ilgili ilk kuralını dile getirdi: "Kızıl Ordu'nun askerleri, kadınlara tecavüz etmez."

Mao, bu olağandışı davranışı açıklamaya devam etti: "Tecavüz, sınıfsal bir saldırganlık türüdür. Sınıfsal baskının –emeğin sömürülmesi ve toprak sahipleri ile yöresel diktatörlerin koydukları adaletsiz vergiler gibi– diğer biçimleriyle bağlantılıdır. Tecavüz, ücretli asker güruhunun işidir, devrimci bir ordunun değil. Tecavüz karşı devrimci bir faaliyettir."

O sırada küçük kamp ateşinin ötesinden gelen bir ses duyuldu. "Tamam, patron," diyordu, "ama karılarımız ve yavuklularımız yanımızda olmadığında ne yapabiliriz?"

Gülüşmeler oldu; yapılan tespiti onaylayan sesler yükseldi. Mao bile gülmek zorunda kalmıştı. O anda, hamile olsa da ikinci eşi yanında olduğu için çok şanslı olduğunu düşündü.

"Evet, evet arkadaşlar, bu yerinde bir soru ama izninizle, bunun cevabını, ailenin, özel mülkiyetin ve devletin kökeninin hikâyesini anlatarak vereyim."

Tarih meraklısı yoldaşlardan biri, "Anlat, anlat," diye haykırdı. Mao, Lincoln'ümsü yakışıklı çehresi ateşin ışığında parlayarak, lirik ve romantik sesiyle, ailenin kökeninin hikâyesini anlatmaya başladı:

"İnsanın gelişiminin üç temel evresine karşılık gelen, başlıca üç evlilik biçimi var. Vahşilik döneminde, grup evliliği; barbarlık döneminde, eşleşme evliliği; medeniyet döneminde, zina ve fuhuş eklentileriyle tekeşlilik. Eşleşme evliliği ile tekeşlilik arasında, barbarlığın en üst aşamasında, erkeklerin dişi köle edinme hakkı ve çokeşlilik devreye giriyor.

"Bu açıklamadan anlaşılacağı üzere, kendini bu silsile içerisinde ortaya koyan gelişim, grup evliliğinin sağladığı cinsel özgürlüğün kadınların elinden gitgide daha fazla alınmış ama

erkeklerin cinsel özgürlüğüne dokunulmamış olması hususiyeti ile bağlantılıdır. Ve grup evliliği, erkekler için, günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Kadın için, ağır yasal ve toplumsal sonuçlar yaratan bir suç; erkek için, onurlu ya da en kötü olasılıkla, kolayca hoş görülen, hafif bir ahlaki kusur. Antik çağın evlilik dışı cinsel ilişki tarzı çağımızda kapitalist meta üretimi tarafından boyuna değiştirilip günümüzdeki halini aldıkça, gitgide açık fuhuşa dönüşmüş, etkileri o ölçüde moral bozucu olmuştur. Aslında erkekler için, kadınlar için olduğundan çok daha fazla moral bozucudur. Fuhuş, kadınlar arasında, sadece talihin bu işe sürüklediği bedbahtları alçaltır; hatta öyle olanları da yaygın bir biçimde sanıldığı ölçüde alçaltmaz. Öte yandan, bütün erkek dünyasının karakterini alçaltır. Uzun bir nişanlılık, on vakadan dokuzunda, evlilikte sadakatsizliğin hazırlık okuludur aslında.

"Şimdi, eklentisi olan fuhuşun yanı sıra tekeşliliğin kendi ekonomik temellerinin de ortadan kalkacağı sosyal devrime yaklaşıyoruz. Tekeşlilik, zenginliğin tek bir elde, erkeğin elinde birikmesinden ve bu zenginliği, başkalarının çocuklarına değil kendi çocuklarına miras bırakma ihtiyacından kaynaklanır. Kadının tekeşliliğinin gerekli, erkeğinkinin gereksiz olması bundandır. Kadının tekeşliliği, yine aynı nedenle, hiçbir surette erkeğin açık ya da gizli çokeşliliğine engel çıkarmaz. Ufuktaki sosyal devrim, en azından, ömür boyu süren ve miras yoluyla devredilen zenginliğin –üretim araçlarının– çok büyük oranda dönüşümünü sağlayarak bu miras kaygısını en alt düzeye indirecektir. Eğer tekeşlilik ekonomik nedenlerle ortaya çıkmışsa, bu nedenlerin ortadan kalkması durumunda onun da yok olacağı söylenebilir mi? Açıkça söylemek gerekirse, yok olmak şöyle dursun, tam tersine, ilk kez eksiksiz olarak gerçekleştirilecektir. Üretim araçlarının top-

lumsal mülkiyete aktarılmasıyla, ücretli emek ve proletaryanın yanı sıra, sayısı istatistiksel olarak belirlenebilen kadınların kendilerini para karşılığında teslim etme zorunlulukları da ortadan kalkacaktır. Fuhuş ortadan kalkacak; tekeşlilik, çözülüp dağılmak yerine, sonunda erkekler için bile bir gerçeklik haline gelecek.

"Böylece, erkeklerin konumu, her halükârda çok fazla değişecektir. Kadınların, *bütün* kadınların konumu ise, önemli bir değişime uğrayacaktır. Üretim araçlarının ortak mülkiyete aktarılmasıyla, aile, toplumun ekonomik birimi olmaktan çıkacaktır. Özel ev idaresi, toplumsal bir endüstriye dönüşecektir. Çocukların bakımı ve eğitimi, kamusal bir iş haline gelecektir; toplum, meşru olsun olmasın, bütün çocukların bakımını üstlenecektir. Bu ise, bir kızı, kendisini hiç çekinmeden sevdiği erkeğe vermekten alıkoyan en esaslı toplumsal –ekonomik olduğu kadar ahlaki de olan– faktörü, yani "doğuracağı sonuçlar"dan endişelenmeyi ortadan kaldıracaktır. Bunun, sınırlandırılmamış cinsel ilişkinin kademeli bir biçimde tesis edilmesi, genç kızlık onuru ve kadınca haya konularında kamusal yaklaşımın daha hoşgörülü olması için gereken zemini yaratacağı söylenebilir. Modern dünyada, tekeşliliğin ve fuhuşun, çelişik şeyler olduklarını, ama bir arada var olan çelişik şeyler olduklarını, aynı toplumsal koşulların kutupları olduklarını görmedik mi? Onunla birlikte tekeşliliği de cehennemin dibine göndermezseniz, fuhuş ortadan kalkar mı?

"Burada, başka bir faktör devreye giriyor, tekeşliliğin geliştiği dönemde, olsa olsa onun başlangıcından itibaren var olan bir faktör: bireysel cinsel ilişki-aşk.

"Orta Çağ'dan önce, bireysel cinsel ilişki-aşk meselesi söz konusu olamazdı. Karşı cinsten insanlar arasında cinsel ilişki arzusunu uyandıran; kişisel güzellik, sıkı fıkı ilişki, haz

alma türünden şeylerdi. Hem erkek, hem de kadın için bunun, ilişkinin en sıkı fıkı olanının kiminle kurulduğuna bütünüyle kayıtsız kalmak anlamına gelmediğini söylemeye gerek yok. Ama bununla, bizim yaşadığımız cinsel ilişki-aşk arasında büyük bir fark var. Bütün antik çağ boyunca, çiftlerin evliliği ebeveynlerce düzenlendi ve çiftler kolayca bağdaştılar. Antik dünyanın bildiği sınırlı evlilik aşkı, öznel bir eğilim değil, nesnel bir sorumluluktu; evliliğin zemini değil, onun getirdiği karşılıklı bağlantının sonucuydu. Modern anlamda aşk ilişkileri, antik dünyada sadece resmî toplumun dışında ortaya çıkabildi. Yaşadıkları aşk sevinçlerini ve kederlerini, Theokritos[30] ve Moschus'un[31], Longos'un[32] *Dafnis ve Hloi*'sinin dile getirdiği çobanlar, özgür yurttaşların yaşam alanı olan Devlet'te yeri olmayan basit kölelerdi. Köleleri bir yana bırakırsak, aşk ilişkileri, sadece gerilemekte olan eski dünyanın çözülme sürecinin bir ürünü olarak karşımıza çıkıyor; resmî toplumun dışında yaşayan kadınlar (*hetaerae*[33]) ile barbarlar ya da özgürleşen köleler arasında: Atina'da çözülmenin öncesinde başlayarak ileriye doğru, Roma'da ise Sezar döneminde. Eğer aşk ilişkileri gerçekten özgür erkeklerle kadın yurttaşlar arasında gelişmişse, sadece zina yoluyla olmuştur. Antik dönemin klasik aşk şairi için, Anakreon[34] için, bizim anladığımız anlamda cinsel ilişki-aşk pek az anlam ifade etmektedir; öyle ki, âşık olunanın cinsiyeti bile onun hiç umurunda değildir.

30) Theokritos: İ.Ö. 300 yılında doğmuş olan Sicilyalı şair. Pastoral şiirin yaratıcısı olarak bilinir. (ç.n.)

31) Moschus: İ.Ö. 150 yılında doğmuş olan Sicilyalı pastoral şair. (ç.n.)

32) Longos: Antik Yunan döneminde Dafnis ve Hloi romansının yazarı. Hakkında pek az şey bilinen Longos'un Midilli'de yaşadığı sanılmaktadır. (ç.n.)

33) Hetaerae: Antik Yunan döneminde, para karşılığında cinsel ilişkiye giren eğitimli kadınlara verilen ad. (ç.n.)

34) Anakreon (İ.Ö. 570-485): Teoslu Yunan şairi. (ç.n.)

"Bizim cinsel ilişki-aşk anlayışımız, antik dönemin basit cinsel arzusundan, Eros'tan bütünüyle farklı bir şeydir. Birincisi, bizimkisi, âşık olunanın aşka karşılık vereceğini önceden varsayar; böylece, kadın erkekle aynı temel üzerinde durmaktadır. Oysa antik dönemin Eros'unda, kadından daima karşılık vermesi talep edilmez. İkincisi, bizim cinsel ilişkimizin-aşkımızın yoğunluğu ve süresi, her iki âşığın da, mülkiyetinde olmama ve ayrılık durumlarının, en büyük olmasa da, çok büyük bir musibet olduğunu hissetmelerine neden olur. Karşılıklı mülkiyeti sağlama almak için, büyük riskleri göze alır, hayatlarını bile tehlikeye atarlar; bu, antik dönemde, sadece zina durumunda görülen bir şeydir. Son olarak, cinsel ilişkinin yargılanmasında kullanılan yeni bir ahlaki ölçüt ortaya çıkmıştır: onun evlilik ilişkisi içerisinde ortaya çıkıp çıkmadığını sormakla kalmayız; aşk ilişkisinden mi kaynaklandığını, aşkın karşılıklı mı, karşılıksız mı olduğunu da sorarız. Elbette bu yeni ölçüt, feodal ve burjuva geleneğinde, diğer ahlaki ölçütlerden daha iyi bir muamele görmemiş, basitçe görmezden gelinmiştir. Ama aynı zamanda daha kötü muamele de görmemiştir. Önceki ölçütlerle aynı derecede –teoride ve kâğıt üzerinde– kabul görmüştür. Günümüzde, bundan ötesini talep etmesi de söz konusu değildir.

"Antik dönemin cinsel ilişki-aşk çizgisindeki ilerleyişini terk ettiği noktada –zinada– Orta Çağ devreye girdi. Şarkılara esin kaynağı olan şövalye aşkından söz etmiştik. Evlilik bağının ihlalini dayatan bu aşktan, evliliğin temelini oluşturan aşka giden yol oldukça uzundur ve asla şövalyeler tarafından bütünüyle kat edilmemiştir. Uçarı Latin ırkından erdemli Alman ırkına geçtiğimizde, *Nibelungenlied*'de[35], Kriemhild'in, Siegfried'a karşı duy-

35) Nibelungenlied: Alman ırkından Siegifried adlı kahramanın öldürülüşünü ve karısı Kriemhild'in intikamını konu alan destan. (ç.n.)

muş olduğu aşk, onun kendisine karşı hissettiğinden daha zayıf olmadığı halde, Gunther, ismini açıklamayacağı bir şövalyeye onu sunmak üzere söz verdiğini söylediğinde, basitçe şu yanıtı verdiğini görürüz: 'Bana sormana gerek yok; sen benden talep ettiğinde, ben onu her zaman yapacağım demektir. Bana evlenmek üzere bahşettiğin erkek, gerçekten benim memnuniyetle kabul edeceğim erkektir.' Bu meselede, aşkının bir biçimde göz önünde bulundurulacağını aklından bile geçirmez. Onlar birbirlerini hiç görmemiş olsalar da, bunu Gunther, Brünhild'den; Etzel, Kriemhild'den ister. Aynı durum, İrlandalı Gutrun Sigebant'ın Norveçli Ute'ye, Hegelingenli Hetel'in İrlandalı Hilde'ye ve Morlandlı Siegfried'in, Ormanienli Hartmut'un ve Zeelandlı Herwig'in Gutrun'a yaptıkları evlenme teklifleri için de geçerlidir. Bu sonuncusunda, bir şey ilk kez gerçekleşmiş; Gutrun, ismi en son anılan kişi lehine, kendi isteğiyle karar vermiştir. Bir kural olarak, genç prense gelin olacak kişi, eğer hayatta iseler onun ebeveynleri tarafından, eğer hayatta değillerse, görüşleri her durumda önemli bir ağırlığa sahip olan büyük feodal lordların tavsiyesiyle prensin kendisi tarafından seçilmektedir. Bunun dışında bir yol denenerek çözüme gidilmesi mümkün değildi. Toprağın başındaki kişi olan şövalye ya da baron için, evlilik, siyasi bir icraat, yeni ittifaklarla iktidarın genişletilmesi için bir fırsattı. Hanedanın çıkarıydı belirleyici olan; bireysel arzular değil. Bu koşullar altında, aşk, evlilikte belirleyici söz hakkına sahip olma konumuna nasıl ulaşabilirdi?

"Aynı şey, Orta Çağ şehirlerindeki lonca üyeleri için de geçerliydi. Onu koruyan ayrıcalıklar, lonca tüzüğünün koşulları, konulan sınırların yasal olarak onu diğer loncalardan, kendi loncasının diğer üyelerinden ve kendi kalfasından ve çırağından ayıran zoraki çizgileri, kendisine uygun bir eş seçebileceği alanı zaten yeterince daraltıyordu. Bu karmaşık sistem

içerisinde, belirlenmiş olan alan dâhilindeki en uygun eşin kim olduğunu belirleyecek olan şey, onun bireysel arzusu değil, ailenin çıkarlarıydı.

"Orta Çağ'ın kapanışına kadar görülen örneklerin çok büyük bir çoğunluğunda, evlilik en başında olduğu haliyle kaldı: kararı çiftlerin vermediği bir mesele. En erken dönemlerde, erkekler ve kadınlar, dünyaya geldiklerinde evlendirilmiş, karşı cinsi oluşturan grubun tamamıyla evlendirilmiş oluyorlardı. Grup evliliğinin daha sonraki biçimlerinde, muhtemelen benzer ilişkiler varlığını korudu; ama sürekli olarak anlaşma yapan grupların içerisinde. Eşleşme evliliğinde, çocuklarının evliliklerini düzenlemek, anneler için geleneksel bir şeydi; burada da, belirleyici etken, genç çifti soyun ve kabilenin içinde daha güçlü bir konuma yerleştiren yeni akrabalık bağlarıydı. Özel mülkiyetin komünal mülkiyet karşısında üstünlük sağlaması ve mirasa duyulan ilginin artmasıyla birlikte, ataerkillik ve tekeşlilik hâkim bir konuma, evlilik ise artık tamamen ekonomik değerlendirmelere bağlı bir hale geldi. Satın alma yoluyla evlilik *biçimsel olarak* ortadan kalktı ama uygulama gitgide kalıcılık kazanarak devam etti; böylece sadece kadının değil, erkeğin de –kişisel niteliklerine değil, mülkiyetine dayalı– bir fiyatı oldu. En başından beri, evlilik için, sözleşme yapan tarafların karşılıklı eğilimlerinin, bütün diğer etkenlerden daha önemli olarak temel alınması gerektiği yolundaki kavrayış, yönetici sınıfların pratiğinde tamamen kulak arkası edilmişti. Bu tarz bir şey olsa olsa bir romansta, ya da hiç hesaba katılmayan ezilen sınıflardan insanlar arasında gerçekleşebilirdi.

"Coğrafi keşifler döneminin ardından ortaya çıkan kapitalist üretimin karşılaştığı durum buydu; kapitalizm, ticaret ve imalat yoluyla dünyayı ele geçirmeye koyuldu. Bu tarz evliliğin ona olağanüstü uygun düşeceği düşünülmüş olmalı; gerçek-

ten de öyle oldu. Ama tarihin ironisi sınır tanımıyor; bu evlilik biçiminde kararlı bir şekilde gedik açmak, kapitalist üretimin alnına yazılmış. Her şeyi metaya dönüştürerek, devralınan geleneksel ilişkilerin hepsini yok etti; köklü geleneklerin ve tarihsel hakların yerine satın almayı, satmayı, 'özgür' sözleşmeyi koydu. İngiliz hukukçu H. S. Maine, daha önceki dönemlerle karşılaştırıldığında, gerçekleştirdiğimiz bütün ilerlemenin, statüden sözleşmeye, devralınmış ve geleneksel koşullardan gönüllü sözleşmeye geçmek olduğunu ifade ettiğinde büyük bir keşif yaptığını düşünüyordu. Oldukça doğru olan bu ifade, zaten *Komünist Manifesto*'da yer almaktadır.

"Ancak, sözleşme yapmak, insanları, işleri ve eşyaları serbestçe elinde bulunduran ve onlara eşit haklar temelinde karşılık veren birilerinin varlığını gerektirir. 'Özgür' ve 'eşit' insanların yaratılması, tam anlamıyla kapitalist toplumun temel işlevlerinden biridir. Başlangıçta yarı bilinçli bir biçimde ortaya atılmış, üstelik dinî ambalajla gizlenmiş olsa da, insanın sadece tamamen özgür iradesiyle davrandığında eylemlerinden sorumlu olacağı ve insanı ahlak dışı eyleme zorlayan her türlü baskıya karşı direnmenin ahlaki bir sorumluluk olduğu hususu, Lutherci ve Kalvinci reformlar döneminde bir ilke olarak yerleşti. Ama bu, daha önceki evliliğin düzenlenmesi pratiklerine nasıl oturtulacaktı? Burjuva kavrayışına göre, evlilik bir sözleşmeydi, hukuki bir meseleydi; hayatları boyunca iki insanın bedenine ve aklına el koyduğu için, bütün sözleşmelerin en önemli olanıydı. O dönemde, görünüşte bu sözleşmenin tarafların kendi isteğiyle yapıldığı, onların rızası olmadan kotarılamadığı doğrudur. Ama bu rızanın nasıl alındığını, evlilik sözleşmesinin gerçekte kimler tarafından yapıldığını herkes çok iyi biliyordu. Bütün diğer sözleşmeler için gerekli olan gerçek bir karar verme özgürlüğü, neden bu sözleşme

için gerekli değildi? Evlilik bağıyla birleşen iki genç insan, aynı zamanda birbirlerini, birbirlerinin vücutlarını, organlarını özgürce edinme hakkına da sahip olmamalı mıydılar? Cinsel ilişki-aşk bağlantısı şövalyelerle birlikte rağbet görmemiş miydi? Şövalyelik dönemindeki evlilik dışı aşkın tersine, kendi eşinin aşkı, burjuvaya uygun bir tarz değil miydi? Eğer birbirlerine âşık olmak evli olanların göreviyse; başkalarıyla değil birbirleriyle evlenmek de aynı şekilde âşıkların görevi olmamalı mıydı? Âşıkların hakkı, ebeveynlerin, akrabaların ve diğer geleneksel aracı ve acentaların haklarından daha üstün değil miydi? Özgürce kişisel soruşturma hakkı eğer kiliseye ve dine bile serbestçe nüfuz edebilmişse; yaşlı kuşağın, o katlanılmaz –genç insanların vücudunu, ruhunu, mülkiyetini, mutluluğunu ve felaketini düzenleme– iddiası nasıl hâlâ yerli yerinde duruyor olabilirdi?

"Bütün eski toplumsal bağların gevşediği, geçmişten devralınan kavrayışların çözülüp dağıldığı bir dönemde, bu sorular ortaya atılmış olmalı. Dünya ansızın neredeyse on kat büyümüştü; şimdi yarıkürenin dörtte biri yerine, bütün bir yerküre, geri kalan yedi tane çeyreği bir an önce ele geçirmek isteyen Batı Avrupalıların gözleri önünde uzanıyordu. Ve kendi ülkelerinin eski dar sınırlarının yanı sıra, bin yıllık geleneksel Orta Çağ düşüncesi de yerle yeksan olmuştu. Hem içeriye, hem de dışarıya doğru, gözlerinin önünde sınırsız genişlikte bir ufuk açılmıştı. Hindistan'ın zenginliğinin, Meksika ve Potosis'in altın ve gümüş madenlerinin baştan çıkardığı genç adam için, saygınlık vaadi ya da kuşaklar boyunca devredilen onurlu yonca ayrıcalıkları kaç yazardı? Burjuvazinin gezgin şövalyelik dönemiydi. Onun da romansı, âşıkane hevesleri vardı; ama burjuva mertebesinde, burjuvaca amaçların yedeğinde olmak üzere.

"Yükselen burjuvazi, özellikle var olan kurumların fena halde sallantıda olduğu Protestan ülkelerde, sözleşme özgürlüğünü evlilikte de gitgide daha fazla kabullenir oldu ve onu yukarıda anlatıldığı biçimde geliştirdi. Evlilik, sınıf evliliği olarak kaldı; ama sınıf içerisinde, çiftlere belli bir ölçüde özgürce seçim hakkı tanındı. Kâğıt üzerinde, etik kuramda ve şairane tasvirde, karşılıklı cinsel ilişkiye-aşka ve kocayla karı arasında gerçekten özgürce yapılmış sözleşmeye dayanmayan her evliliğin ahlak dışı olduğu hususundan daha sıkıca yerleştirilmiş olan hiçbir şey yoktur. Kısaca, aşk evliliğinin –sadece *droit de l'homme*[36] olarak değil, aynı zamanda, kural dışı bir tutumla *droit de l'femme*[37] olarak– insan hakkı olduğu ilan edildi.

"Ancak bu insan hakkı, bir konuda diğer bütün insan haklarından ayrılıyordu. Diğer insan haklarının tanınması, uygulamada yönetici sınıfla, burjuvaziyle sınırlı kalmış, ezilen sınıfın, proletaryanın hakları doğrudan ya da dolaylı bir biçimde kısıtlanmıştı; aşk evliliği hakkına gelince, tarihin ironisi bir kez daha kendini göstermişti. Yönetici sınıf, alışılmış ekonomik etkilerin hâkimiyetinde kaldı; o nedenle, özgürce yapılan sözleşme evliliği örneklerini ancak istisnai durumlarda sergiledi. Oysa ezilen sınıf içinde, daha önce gördüğümüz gibi, bu tarz evlilik kural haline gelmişti.

"O nedenle, evliliğin gerçek özgürlüğü, genel anlamda, ancak kapitalist üretimin ve onun yarattığı üretim ilişkilerinin ortadan kaldırılmasıyla, eş seçiminde hâlâ çok büyük etkisi olan ekonomik mülahazaların tarihe karışmasıyla tesis edilebilir. O zaman, karşılıklı sevgi dışında hiçbir saik kalmayacaktır.

"Mao, monoloğunu bitirince, kırmızı mendiliyle alnını kuruladı ve matarasındaki ılık sudan kocaman bir yudum aldı.

---

36) Droit de l'homme: Erkek hakkı. (ç.n.)

37) Droit de l'femme: Kadın hakkı. (ç.n.)

"Pekâlâ, sorusu olan var mı, arkadaşlar?"

Sadece Mao'nun uzak kuzenlerinden biri olan, tarih meraklısı yoldaş, dirseği üzerinde yükselerek ve kurşuni gözlerini açarak, "Bu çok aydınlatıcı oldu, yoldaş Mao," dedi. "Şimdi, yabancı köylere doğru yürümekte olan Kızıl Ordu askeri için kadınlara karşı uygun davranış biçiminin ne olduğunu açıklayacaksın umarım."

"Güzel bir soru. Ama artık geç oldu. Yarın sabah çıkacağımız zorlu bir yürüyüş var önümüzde; yorgun vücutlarımızı dinlendirmeliyiz." Mao, ağarmakta olan tanın pembe ışığında sendeleyerek yürürken, bu soruyu ertesi akşam yanıtlamaya karar verdi.

Mao'nun kadın meselesi konusunda zeki bir yorumcu olduğunu duymuştuk. Bu konudaki bilgisi hem kuramdan hem de uygulamadan geliyordu. Modern romantik aşk kadar, evliliğin eski feodal tarzını da biliyordu. Ailesi onu, on dört yaşındayken, kendisi karşı olduğu halde, yeni yetme ve köylü bir kızla evlendirmişti.

Mao, ilk aşk macerasını, Pekin'de devrimci bir öğrenci olduğu sırada yaşadı. Öğretmeninin iffetli, erdemli ve tutkulu kızı Yang Kaihui'ye âşık olmuş, onunla 1921'de evlenmişti. Bütün kaynaklar, mutlu bir çift olduklarını; birbirlerini, devrimi ve oğullarını aşkla sevdiklerini belirtmektedir. Yıllar sonra, kim bilir hangi nedenle, on sekiz yaşındaki bir kızla, Ho Tze-nein'le ilişkiye girer; ondan beş çocuğu olacaktır. Mao'nun yasal eşi, Kızıllar'ın Changsha'ya düzenledikleri başarısız saldırının ardından, 1930'da KMT tarafından öldürülür.

Mao'nun, yanında ikinci eşi Ho Tze-nein olmak üzere, Uzun Yürüyüş sırasında çekilmiş olan fotoğrafı, onları zahidâne bir edayla, ışıltılı bir biçimde gülümserken göstermektedir. Ho Tze-nein incecik, canlı bir kadındı. Mavi üniforması ve janti

işçi kepiyle, Mao'nun taydaşı, ideal bir yoldaş ve sevgili olduğu izlenimi veriyordu. Mao'nun bir yoldaşa şunları söylediğini biliyoruz: "Belki bir gün, Ho Tze-nein ile ilişkimiz üzerine bir şeyler yazarlar. Yeni bir aşk hikâyesi olur bu; Shakespeare'in Antonius ve Kleopatra'sı nasıl eski feodalizmin, Rönesans'ın, kapitalizmin içler acısı aşkının kültürel efsanesiyse, bizimki de komünist aşkın yeni kültürel efsanesi olacak. Antonius ve Kleopatra'nın aşkı, dekadan bir seks ve iktidar aşkından başka nedir ki? Kleopatra, Antonius'un iktidarına âşık oldu, bunu cinsel aşka tahvil etti; Antonius, Kleopatra'nın cinselliğine âşık oldu ve bunu, ona krallıklar bahşederek, onu kardeşine karşı Nil'in hâkimi konumuna getirerek iktidara tahvil etti. Kleopatra, Antonius'un iktidarını kaybettiğini düşündüğünde onu terk etti. Bu, tam anlamıyla, Batılı dünyanın kapitalist aşkıdır: Shakespeare bunu anladı ve yalan söylemedi. Onlar birbirlerine âşık falan değillerdi; her biri diğerinin simgelediği şey için çıldırıyordu; Kleopatra Mısır'dı, Antonius ise Roma. Askerlerinin verdikleri raporlardan görüleceği gibi, geceleri seviştiklerinde, yeryüzü sarsılıyordu; çünkü onlar, çarpışan coğrafyalardı, sarmaşan insanlar değil."

Mao'nun bütün yoldaşları bu çifte hayrandı; genç devrimciler onları imrenilesi modeller olarak gördüler: onların ilişkisi sadece aşkın değil, aynı zamanda yeni siyasetin de zaferiydi. İşte önlerinde duran şey, yeni sosyalist evliliğin numunesiydi; artık ne kadının körü körüne itaati, erkeğin merhametsiz hâkimiyeti söz konusuydu, ne de eskinin ürkek, sinik kadını. Ho Tze-nein, Uzun Yürüyüş'teki otuz beş kadından biriydi ve yolculuğun bir kısmını hamile olarak sürdürmüştü. Sadece karnında bir bebek taşıyor olmanın sıkıntısından değil, ayrıca bir bombanın parçalanması sırasında yaralanmış olmaktan da muzdaripti. Yıllar sonra uzaklara, tedavi için

Moskova'ya gittiğinde, Mao onu boşadı ve –Mao'nun aksine şehir ve tiyatro kültürüyle demlenmiş, egzotik bir havası olan– aktrist Lan-ping'le evlendi. Kimileri, Mao'nun, Lan-ping'in leylak rengine boyanmış ayak tırnaklarına –1933'te Şangay'da edindiği bir alışkanlık– karşı bir zaafı olduğundan işkilleniyorlardı.

Bireyin cinsel davranışı ile ilgili teori ve getirilen yasaklar, askerleri aydınlatma ve onların davranışlarını düzenleme işlevi görmüş olmalı. Ancak, Kızıl Ordu'nun cinsel pratiklerinin çoğu ne kodlanmış ne de sosyal doktrinde yazıya dökülmüş; Uzun Yürüyüş'ün özel koşullarında kendiliğinden ortaya çıkmıştı. Sözgelimi en temel pratik, karadan ya da havadan ani bir düşman saldırısına uğranıldığında cinsel partnerinin içinden hızla çıkma zorunluluğuydu.

O nedenle, ilişki sırasında en gözde pozisyon, erkeğin altta, kadının ise onun üstünde oturmasıydı. Bunun tercih edilesi bir pozisyon olmasının çeşitli nedenleri vardı. Birincisi, böylelikle, asker tüfeğini yanında tutabilir; ani bir saldırıyla yüz yüze kalınca, kadın örtünmek üzere fırladığında, silahın kabzasını karnına dayayıp, doğrularak ateş edebilirdi. Ayrıca, bu pozisyon, askerin yukarıdaki bir uçağa kolayca ateş edebilmesi için de elverişliydi. Diğer bir gerekçe de, bu pozisyonun yeni devrimci ruhu yansıtıyor olmasıydı: kadına, kısa bir süre de olsa üstte olma şansı tanınıyordu. Ve böylesi bir vaziyet alış söz konusu olduğunda, asker, sevişme sona erdiğinde, koca bir gün boyunca yürümüş biri olarak kafasına hiçbir şey takmaksızın kolayca uykuya dalabiliyordu.

Ancak askerler, çoğu zaman, seksi düşünemeyecek kadar yorgun oluyorlardı. Tepeler, vadiler, sarp yollar, kayalık bölgelerdeki dar patikalar boyunca bütün gün yürümüş olan biri, gece olduğunda kıvrılıp uyuyacak kuru bir yer bulup devril-

mekten başka ne isteyebilir ki! Bir erkeğin bu koşullarda yapabileceği tek şey, uzak yıldızların altında, hızlı bir mastürbasyonla idare etmektir.

Bir şiir kıtasını alın. Herhangi birisini. Üretkenlikle peş peşe sıralanan imgeler dağınık bir biçimde ilerler, göndermeli ve eğretilemeli ifadelerin ve duruşların birbirine kenetlenen, zincirleme tepkiye yol açan, hep genişleyen ama kendini yansıtan yankısında gürül gürül akar. Üçüncü kıtanın dördüncü satırı, üçüncü satırın etkili vezin ölçüsünün kışkırtmasını sınırlama, ona karşı ayaklanma tehdidinde bulunur; ama satır, çevrimsel oluşumu içerisinde, sözcüğün belirgin vurgusunun iki vuruş ötesinde, kendini çözülüp dağılmaktan kurtarır. İzlenimci irdelemenin bu kadarı yeterli. Şiir kıtasına ilişkin daha deneysel yaklaşımlara bakalım.

Yazınsal söz sanatları, şaire yapıyı sunmakla kalmaz; çalışmanın farklı bölgesi, çalışmanın anlatı çizgisinin anlamının ya da ihsas ettiği şeylerin ötesindeki –bilinçaltında oluşmuş ya da bile isteye biçimlendirilmiş– niyeti açığa vuran denetleyici tasarım olma işlevini de görür.

Bu şiirde, *synesthesia*[38] ve *oxymoron*[39] imgeleri, çalışmaya belli ölçüde simyasal ve neo-Platonik bir hava ve sezdiri katarak, kararlı bir biçimde anlamı biçimlendirmektedir. Bu imgeler, *etki* bakımından değil, duygu bakımından birbirinin altını oymaktadır; böylece şiirin dünyası, *imgeci* hareketsizlik halindedir ve şiirin kendisi sabit ve dinamik bir yer edinir: süreklilik ve değişim, açıklanamaz ve duygusal açıdan mantıklı bir sen-

38) Synesthesia: Antik Yunan'dan gelen, duyusal bir kanalın uyarılmasının başka bir duyusal kanalda istem dışı deneyimlere yol açmasını ifade eden, farklı anlamlara gelen birçok kullanımı olan bir kavram. (ç.n.)

39) Oxymoron: Antik Yunan'dan gelen bir kavram. "Yaşayan ölü" örneğinde olduğu gibi, birbiriyle çelişen sözcüklerin bir arada kullanılması yoluyla oluşturulan ifade. (ç.n.)

tez oluşturmak üzere birleşir. Şiirin dilbilimsel sisteminin bir an için bırakılması, muammanın ve iki anlamlılığın, entelektüel ve deneyüstücü uyarılmanın sükûnet ve uyumla son bulan bu anlatılamaz alanına girmektir; *ganglia*[40] ve *synapses*[41] bilinçli bir edilgenliğe gömülür; zihin ve vücut estetik bir arınma halindedir.

Yaşanmışlık duygusunu, bir şiir kadar mükemmel ifade edebilen anlar sayılıdır: mükemmel tezahürü içerisinde bir şiirin sağladığı deneyimle, ne macera, ne sahip olma hali, ne de insan ilişkisi boy ölçüşebilir. Bu anlamda, her mükemmel şiir doğaya karşı meydan okumadır, ona saldırıdır. Çünkü insanın kendi kendisine yettiğini ilan eder. Bunun eski bir argüman, dilbilimsel süslerle bezenmiş bir tür hedonizm; yan çizerek hayatın meşgalelerinden, bedensel işlevler hapishanesinden, ağrılı ayaklardan, kelleşmekten, menopozdan, iktidarsızlıktan, nefesin kokmasından ve şiddetli cinsel aşk arzusundan kaçış olduğunu söyleyebilirsin. Bunun münzeviler ve korkaklar için, kabızlıktan muzdarip eşcinseller için, çift cinsiyetli ana kuzuları için mucizevi bir ilaç olduğunu savunabilirsin. Ne söylersen söyle, istersen daha kötüsünü de söyleyebilirsin, ama doğru olan şudur: şiir, kan dökülmeden yapılan devrimdir. Yıldızlardan yapılmış, yıldızlar arası boşluğun soğuğunu hissettirmeyen bir örtüdür. Avlanan köpekbalıklarının olmadığı bir denizdir. Su billurlarından yapılmış bir çöldür. Konunun dışına çıkıyorum.

"Hamamböceğine İlahi", hiç kuşkusuz, bu yüzyılın önemli şiirlerinden biridir. Yazınsal gelenekte, on yedinci yüzyılın metafizik şiiri ile Marino'nun barok şiiri arasında, deneyüstücü mitolojinin önde gelen ürünleri arasında sayılır. Hamamböce-

40) Ganglia: Anatomide, sinir hücrelerinden oluşan doku kitlesi (ç.n.)

41) Synapses: Sinyalin bir sinir hücresinden diğerine iletilmesini sağlayan yapı (ç.n.)

ği'nin yeri, Faulkner'in bilge ayısının ve Melville'in ontolojik balinasının da aralarında olduğu hayvan kitaplarıdır. "İlahi", hem dua, hem de bedduadır; hem küfür, hem de övgüdür; hem Manesçi kestirmedir, hem de Emersoncu inceleme; kimi eleştirmenler, bu şiirin, modern çağın büyük felaketlerini öngörmüş olduğunu ileri sürmüşler, kimileri de onda çökmekte olan uygarlığımızın kurtuluş mesajını görmüşlerdir.

"İlahi", konu ve kronoloji bakımından, upuzun "Gül Bahçesindeki Hamamböceği" ile birlikte –Max Ernst, Marcel Duchamp, René Magritte, Juan Gris, Braque ve Picasso'nun temsil ettiği– Sürrealist ve Kübist ikonografi ile Yeats, Eliot ve Pound'da görülen uyumsuzluk ve sentez atmosferinin karışımı gibidir. Bununla birlikte, "Gül Bahçesindeki Hamamböceği"nin ifadesi ve ritmi, William Carlos Williams ve Charles Olson'un buluşlarıyla yakından bağlantılıdır; ve Hopkins'in *Sprung Rhythm*'i ile Whitman'ın 1855 tarihli *Leaves of Grass*'ı, bu muhteşem karışımda yankılanıp durur.

Popüler sinemaya borçlu olduğumuzu da görmezden gelmemeliyim. Bu şiirler için, Charlie Chaplin'in filmleri, Anglosakson, dekadan ve on sekizinci yüzyılın İngiliz şiiri kadar etkileyici olmuştur. Charlie, ayaktakımıyla ilgili dokunaklı maceralarında, şairimizin kurum satarak yürüyen hamamböceğinin kurnazca masumiyetini hatırlatır; hem masum bir duruş takınma, hem de yaşam gücünün arketipi imgesi.

Chaplin'in klasik sinemanın çıkış noktası olduğu düşünülebilir; ama sanatçının, daha yeni dönemler, sözgelimi Sam Fuller (*Shock Corridor*), Vincent Minnelli (*Two Weeks in Another Town*), John Ford (*Stagecoach* dönemi) ve ilk Jerry Lewis filmleri, özellikle *Nutty Professor* ve *The Caddy* üzerindeki etkisi hiç de azımsanacak gibi değildir. Bu arada, kayıtsız kalınan şey...

Mao, 1935 Mayıs'ında, elindeki güçlerin tamamını, Burma ve Çin Hindi'ni birleştiren Çin sınırındaki Yunnan'a ve başkent Yunnanfu'ya yönlendirerek şaşırtma taktiği uyguladı. Çan, Mao'nun Yunnanfu'ya sıkıca sarılacağını düşünerek, uçaklarını ve birliklerinin büyük bir bölümünü, Kızıllar'ın işini bitirmek üzere oraya gönderdi. Bu arada Mao, Lengkai üzerinden Yangtze'yi geçme umuduyla batıya doğru hareketlenmişti. Mao'nun öncü grupları, arkadan gelen, fena halde baskı altında olan birlikler için bir çıkış yolu, bir geçiş noktası bulabilme umuduyla gece gündüz yürüdüler.

Akşam alacası. Orak şeklinde bir ay. Yığılmış toprak kümeleri izlenimi veren tepelerin üzerinde, suyu çekilmiş kar örtüsü. Kamp ateşi, artık havanın kararmış olduğu karla kaplı arazide, köz gibi parlıyor. Makineli tüfekler, üçerli gruplar halinde yan yana çatılmış, sıra sıra bodur köknar ağaçları gibi. Mao'nun çadırının girişini örten kanatçıkların çarpma sesi işitiliyor. İçinde pirinç kaynatılmış olan kaplardan yükselmekte olan buhar. Belli aralıklarla bağlanmış bir dizi at ve katırın sıcak dışkısından çıkan buhar. Mao'nun eşi ona bir fincan çay getirir. Mao, kapitone üniformasıyla sıradan bir piyade erini andıran eşini seçemez. Önce yukarıdaki yıldızlara ve aya, sonra yeniden kamp ateşlerine, askerlere ve hayvanlara bakmaya devam eder. Yavaşça çayını içer.

"Hüzünlü müsün, Mao?"

"Hayır, canım. Karatavukları düşünüyorum."

"Nasıl?"

"Üçü, bir ağaçta."

"Başka?"

"Kulplu vazolar, boş cam kavanozlar."

"Böyle bir yerde, neye benziyorlar?"

"Beethoven yaylı çalgılar dörtlüsüne."

"Ya da bir Cezanne natürmortuna?"

"Ona da benziyor."

Mao'nun eşi iç geçirir. "Yatağa gel, hayatım; uçman gerekiyor senin."

"Bu gece olmaz. Seni severken arada başka şeyler olmasın isterim."

"Ah, Mao! Dünya, bunu yapamayacağın kadar yorgun."

"Onu yeniden hayata katmalıyız. Sevişmek devrimci bir faaliyettir."

"Haklısın, Mao. Sarılmak, dünyanın yaralarına iyi gelir."

"Ben de hep öyle olduğunu düşünmüşümdür. Ama şimdi buna daha fazla inanıyorum; öyle ki, 'Sadece hayatın yüzeyinde gezinerek hiçbir şey öğrenmediğimi, ama her şeyi onun derinliklerindeki yakıcı gerçekliklere borçlu olduğumu' hissediyorum. 'İnsanoğlunu içgüdülerinin yönelttiği, bu nedenle de gerçekleştirilmesi onun doğal tatminine yol açacak olan hedeflerin hiçbirine ulaşamadım. Gerçekten akıllı olan, bütün fikir yürütmelerin ardından, genel kabul görmüş güzergâha iteklenecek, içine işlemiş olan insan doğasına biat ederek, altını toplayacak, ağaçları dikecek, bir ev inşa edecektir."

"Kamp ateşi senin aile ocağın, devrim senin evindir, sevgili kocam."

"Hayır, devrim benim şiirim."

"Sorun nedir öyleyse?"

"Hayallerle ilgili."

"Başka?"

"Şiirin gelişigüzel bir yapısı var."

"İşi hallettikten sonra gözden geçirip düzeltirsin."

"İşi hallettiğimizde ortada olmayacak zaten."

"Öyleyse yatağa gitmekten başka yapacak bir şey yok."

Kol kola, yavaş yavaş çadıra doğru yürüdüler. Mao, mavi porselen çay fincanını kamp ateşinin yanında unutmuş olduğunu hatırladı ama onu almaya gidemeyecek kadar yorgun hissediyordu kendini. Uykuya dalmak üzereyken, fincanı orada, karın üzerinde, ateşin yanında, gökyüzünün, yıldızların ve ayın altında bırakmaya karar verdi.

Bir akşam, Mao'nun öncü kolu, kılık değiştirip KMT üniformaları giyerek, düzensiz bir biçimde Chou Ping tabyasına yürüdü; büyük bir hızla ve sessizce, neye uğradığını şaşıran garnizonu ele geçirdi. Garnizondakiler Kızıllar'ı beklemiyor olmakla birlikte, temel birliklerin üç günlük bir mesafede tamamen farklı bir yönde ilerlemekte olduklarını düşündükleri için, bütün gemileri karşı kıyıdaki garnizona göndererek önlem almışlardı. Kızıllar, askerlerin nezaretindeki küçük bir tekneyi ele geçirmiş, pruvada esir bir subay olmak üzere, karşıya geçmiş; tek hamlede, kestirmekte olan KMT muhafızlarını ele geçirmişlerdi.

Ertesi sabah, Mao ve birlikleri oraya ulaştıklarında, altı tane gemi onları karşıya geçirmek üzere beklemekteydi. Komünistler, Çan'ın kuvvetleri yetişip bölünmüş olan birliklerin işini bitirmeden herkesi karşıya geçirebilmek için hararetle çalıştılar. KMT ordusu, son geminin kuzey kıyısına ulaşmasından iki gün sonra oraya vardı. Çan'ın birlikleri, ne bir gemi bulabildi, ne de bir kütük. Komünistler, yüzdürülebilecek her şeyi yakmışlardı. KMT birlikleri, diğer geçiş noktasına ulaşabilmek için yüz mil yürümek zorunda kaldılar. Bu arada, komünistler, KMT kapanından kurtulabilmek için geçmek zorunda oldukları son büyük nehir olan Tatu'nun yolunu tutmuşlardı. Çan, eğer

Tatu'da durduramazlarsa, artık KMT ve müttefiklerinin hâkimiyeti dışındaki bir bölgede olacakları için, komünistleri yok etmenin çok zor olacağının farkındaydı: birliklerini merkezi erzak ve silah kaynaklarından çok çok uzaklara göndermek zorunda kalacaktı. O nedenle, bütün hava ve kara gücünü Tatu Nehri'ne seferber etti.

Komünistler, 1935 yılının ocak ayında Kiangsi üssünden kesin olarak çekilmelerinden kısa bir süre sonra, parti yönetimi ve izleyeceği politika konusunda karar almak üzere bir konferans düzenlediler. Bu toplantının sonuçları, Uzun Yürüyüş'ün seyri açısından önemliydi. Partinin liderliğine Mao getirilmişti; mevcut durum açısından daha da önemlisi, partinin, Kiangsi'den çekilmenin asıl nedeninin kuzeyde Japonlarla çarpışmak olduğuna karar vermiş olmasıydı. Mao'nun uğrunda Uzun Yürüyüş'e kalkıştığı slogan, "Japonlarla çarpışmak için kuzeye yürü!" halini almıştı.

Bu slogan iki stratejik işlev görüyordu: bir kaçışı bir saldırıya dönüştürerek, Mao'ya kuzeye yürümek için bir gerekçe; Kızıl Ordu'ya ise –yabancı işgalciye karşı verilecek savaş saiki üzerinden– uğrunda birleşilecek bütün zamanların en güçlü hedefini gösterme olanağını sağlıyordu. Mao, ortak düşmana karşı verilen ulusal mücadele vurgusuyla, çoğu köylünün yanı sıra, topraklarından geçmek zorunda olduğu düşman yöresel diktatörlerin bile iyi niyetli desteğine mazhar oluyordu. Özellikle Mançurya'da, daha önce Çan'ın saflarında olan birçok asker ve subay, Mao'nun, Çin'in iç sorunlarının çözülebilmesi için, öncelikle bütün Çinlilerin işgalcileri püskürtmek üzere birleşmesi gerektiği yolundaki ısrarı sayesinde Kızıllar'a katıldı.

Vay be! Vay be! Başkan köşede arabayı müthiş bir gıcırtıyla ters yöne çevirince, Fox'la hippi sokaklarında avarelik yaptı-

ğımız, zamanı pek kollamadığımız öğrencilik günlerinde –Lou Bell ve Andy Green'in yaptıkları son bluesaşkşiirini birdahanebirsesnebirnefes Meksika volkanlarına çevirmeden önce söyledikleri 1943 yılıydı– sevimli diz çukurları olan kısacık etekli yavruların tadını çıkarırken nasıl üzüntüye gark olduğumu ve Fox'un feribotla azizler diyarı Staten Adası'na giderek güneşin doğuşunun keyfini sürmemizi isteyişini hatırladım.

Komünistler, önlerine konulan Japonlara karşı savaşma hedefi ve eğer Tatu'da başarısızlığa uğrarlarsa yok olacaklarını biliyor olmanın telaşıyla, hızla akan o devasa nehre ulaşıp onu geçmek için olanca gayreti gösterdiler.

Askerlerin kap kacağın ve hafif silahların biteviye tıngırtısı eşliğinde yürüdükleri yolun birkaç metre uzağındaki tepeciğin üzerinde durmakta olan Mao'nun gözüne, eski püskü çaputlardan oluşan piramit şeklinde bir öbek ilişti. Nesne hareket halindeydi. Mao, elinde tabancası, ihtiyatla çaput yığınına doğru yürüdü. Isırgan otu ve yapraklarla örtülü şeklin bir insana ait olduğunu ancak bir süre sonra anlayabildi. Sinekler ve ölü karıncalar, polenler ve yabani otlarla bezeli keçeleşmiş uzun saçı ve sakalıyla, hava, rüzgâr ve güneşin etkisiyle, tıpkı toprak ve üzerinde oturmakta olduğu kaya gibi yıpranmış yüzüyle, yaşını tahmin etmek olanaksızdı.

"Nasılsın, ihtiyar?"

"İyiyim, genç asker."

Başının üstünde uçuşan birkaç karga omuzlarına doğru alçalarak saçındaki haşeratı gagaladı. Mao sözü nasıl sürdüreceğini kestiremedi.

"Askerlerim seni rahatsız ediyor mu?"

"Hayır."

"Biraz su ister misin?"

"Teşekkür ederim, istemem. Geçen hafta biraz suyum vardı."

Mao huylanmaya başlamıştı. "Mübarek bir zat olmalısın, ha?" Adam cevap vermedi; bildik yaşlı bir ağaçmış gibi baktı Mao'ya.

"Ben bir devrimciyim," dedi Mao. Bu söz ağzından çıkar çıkmaz, budalaca konuştuğunu hissetmişti. Adam hafifçe geriye çekilerek, kulağının içine doğru süzülmekte olan solucanı aldı, kargalara yedirdi.

"Evet, öylesin, Mao."

Geçmekte olan askerleri ve silahları işaret ederek, "Ben ve adamlarım her şeyi değiştireceğiz," dedi Mao.

"Dünyanın temellerinin nasıl yerleştirildiğini gördüm. Daha uzun bir süre ayakta kalacağından en küçük bir kuşkum yok."

"Bu dünyanın çürük temelleri, bizim güçlü çabamızla çözülüp dağılacak."

"Nehirlerin kurumakta, ya da çam ağacı soyunun yavaşça ortadan kalkmakta olduğunu söyle, sana katılayım."

"Uzun süre kafanı gökyüzüne dikerek kaldığın için ayaklarının bokun içinde olduğunu görmüyorsun."

"Senin projen evrenin iskeleti olmalı; diğer tüm projeler kısa bir sürede harabeye dönecek."

"Önce devrimi yapalım, sonra birlikte cennete uçalım."

"Önce benimle cennete gel, devrimini yapmış olacaksın."

Mao, "Ne? Senin yanı başında giydirilmiş bir gübre yığını gibi oturup acı çeken dünyadan daha iyi bir durumda olduğumu hayal etmekten mi söz ediyorsun? Sen benim en kötü düşmanımsın," diye gürledi. "Sen ve senin gibiler bize süprüntü yedirip süprüntünün adını bal koyarlar."

"Ne yersen ye, Mao, sen daima aç kalacaksın."

Mao hırsla ayağını yere vurdu. Bu adamı rüyasından uzaklaştırabilmek için ne yapabilirdi?

"Bize katıl. Seni bir orduya komutan yapacağım."

"Niçin?"

"Tarzından hoşlandım."

"Sahici tek bir hayal için dünyanın bütün zenginliğini, bütün kahramanların bütün fiillerini verirdim."

Mao, aşağılayıcı bir edayla, "İstediğin gibi yaşadığına göre sahici birçok hayale sahip olmalısın. Bana bir tanesini ver, ben sana katılayım," dedi.

"Hepsi bu mu? Bir tane hayal mi?"

"Evet."

"Ayakkabılarını çıkar."

Mao, çamur tabakasıyla kaplı botlarını sıyırdı ve silahlığını yukarıya çekti.

"Otur ve ayaklarına bak."

Biraz sonra, "Ne var orada görülecek?" diye sordu Mao. "Kir mi, ter mi, başparmak boğumundaki şişkinlik mi?"

"Başka?"

"Deri, tırnaklar."

"Başka?"

"Başka bir şey yok."

"Tamam, senin hayalin tamamlanmış."

Ayakları çıplak bir halde, kendini küçük düşürülmüş hissederek, "Seni kibirli, ihtiyar şarlatan!" diye fısıldadı Mao.

Kargalar yaşlı adamın omuzlarından havalanarak Mao'nun kafasının etrafında dönmeye başladılar. Mao'nun içi hiç de rahat değildi. Ayakkabıları elinde, sessizce birliğine katıldı. Son kez baktığında, yaşlı adamı kendi ayaklarını incelerken gördü; uzaktan, genç bir ağacın köklerini andırıyordu.

Kızıllar ansızın rotayı değiştirmeye karar verdiler ve Çinlilerin hiçbir zaman boyun eğdiremediği vahşi Lolo kabilesinin bölgesi olan Lololand'a doğru yürüdüler. Burası, ormanlar ve dağlarla kaplı bir bölgeydi. Kızıllar kabileyle işbirliği yapmış olsalar, tepelerinde keşif için dolaşan, onları bombalayan, makineli tüfeklerle tarayan, Tatu'ya ilerleyişlerinin eksiksiz grafiğini çizen KMT'den geçici bir süre sakınabilirlerdi. Komünistlerin şansına, komutanlardan Lin Pei-cheng'in Lololarla yakınlığı vardı ve onların dilini biliyordu. Yıllar önce, güçlü bir kabile reisinin kızı olan, "kestaneyle bambu filizi yiyen" güzel Lolo gelini ile birlikte, onların arasında yaşamıştı. Kadın doğum yaparken ölmüş; genç koca kabileyi terk ederek Sun Yat-sen liderliğindeki devrim hareketine katılmıştı. Kızıl birlikler Lolo bölgesine girdiklerinde, Lin, kabileyle temas kuran keşif kolunun başındaydı. Lololar onu tanıdılar ve hemen yakın köydeki karşılıklı dostlar ve akrabalardan konuşmaya başladılar.

Daha sonra, Lolo şefleriyle ordu komutanları arasında bir toplantı yapıldı. Tıka basa yiyip içtiler; karşılıklı hediyeler verildi. Komünistlerin taşıdığı bir dikiş makinesi, Lolo-Kızıl arkadaşlığının bir simgesi olarak, şeflerden birinin yatak odasına yerleştirildi. Mao, Lololar gibi Kızıllar'ın da kötü Çinlilerin zulmüne maruz kaldıklarını, bütün Çin'i onlardan kurtarmak istediklerini, kurtuluştan sonra Lololara bağımsızlık verileceğini söyledi. Müzakerelerde hatırı sayılır bir ilerleme kaydedildi; Mao'nun subayları, Lolo kabilesine mensup dullara ve yaşlıca bakirelere evlilik ve kuzeye doğru yapacakları yürüyüşte onları yanlarında götürme tekliflerinde bulundular.

Böylece, Lolo-Kızıl ittifakı kurulmuş oldu; Tatu'ya uzanan ormanlarla kaplı arazide, birçok genç Lolo savaşçısı askerlere eşlik etti, rehberlik yaptı. KMT pilotları boşuna bir çabayla onları arayıp dururken, komutanlığını Lin Piao'nun yaptığı

öncü müfreze ordunun önünde ilerliyordu. Öncüler, dağlardaki dar geçitler boyunca, günlerce zorlu bir yürüyüş yaptıktan sonra, kazasız belasız nehrin üzerindeki An Jen Chang kasabasına ulaştılar. Lolo keşif kolu ve Kızıl birim, nehrin üzerindeki yüksek bir noktadan, nehrin erişemeyecekleri kuzey kıyısında iki feribot olduğunu görüyorlardı. Umutsuzca haykırdılar. O sırada genç bir asker, nehrin onların bulunduğu tarafında, durmakta oldukları noktanın hemen altını işaret etti: orada, dışarı sarkan gemi kızağıyla kısmen gizlenmiş, sekiz kişiyi taşıyacak büyüklükte bir tekne duruyordu. Aşağıdaki sakin kasabaya nasıl saldıracaklarını tartışırlarken, deneyimli bir savaşçı, bunun bir tuzak olabileceğini ileri sürdü. Yangtze'ye düzenlemiş oldukları saldırıda yaptıkları gibi, KMT üniforması giymiş beş kişiyi kasabaya göndermeye karar verdiler. Diğerleri, durumu anlayana kadar kasaba sınırında saklanacaklardı. Yoldaşça sarılıp kucaklaşarak vedalaştılar. Saçlarına kır düşmüş Uzun Yürüyüşçüler bile gözyaşı döktüler.

Beş kişi, dikkat çekmeden, kendilerine devriye kolundan ayrı düşen asker süsü vererek kasabaya girdiler. Öğlen vaktiydi. Sıska köpekler bile uykudaydı. Teknenin başında muhafız yoktu. İşaret verilince, diğerleri kasabaya girdiler, kışlayı ve eşiyle *mahjong*[42] oynamakta olan komutanı ele geçirdiler. Komutanın eşinin üzerinde, kaliteli ipekten dantelli bir giysi vardı; o gün öğleden sonra saat üçte, kızkardeşinin düğününe gitmek üzere kasabadan ayrılacaktı. Tekne, onu götürmesi için orada bırakılmıştı. Kızılları'ın yakın çevrede cirit attıklarına inanmayan komutan, bütün tekneleri kuzey kıyısına göndermeyerek emre itaatsizlik etmişti. Kasabanın ele geçirilmesin-

42) Mahjong: Üzerinde geleneksel Çin figürleri olan 136 parça seramikle ve genellikle dört kişi oynanan bir Çin oyunu. (ç.n.)

den üç gün sonra, Çan'ın gazabına uğramaktansa kendini öldürmeyi tercih etti.

Bir koşucuyla derhal arkadaki birliklere haber salındı; oradaki grup ise nehrin karşısına geçerek diğer teknelere el koydu. Bu tehlikeli girişimin sonucunda sadece iki kayıp verdiler. Kızıllar, ele geçirilen KMT silahlarıyla zayıf donanımlarını takviye ettiler.

Nehrin üzerinde sürekli olarak çalışan üç tekneyle, birçok asker çabucak güvenli kuzey kıyısına aktarıldı. Ama Kızıllar, iki sorunun baskısı altındaydılar: yerleri belirlenmişti ve KMT uçakları durmaksızın tepelerine bomba yağdırıyor, Çan'ın birlikleri hızla onları kuşatıyordu. Bu arada, nehir mayıs yağmurlarıyla kabarmış ve taşmıştı; akıntının hızı günden güne artıyordu. Karşıya geçmek her gün biraz daha zorlaşıyordu. Üçüncü gün sadece sekiz sefer yapabildiler; gemilerden biri su alarak battı, altı kayıp verdiler. Çan'ın birliklerinin bütün Kızıllar karşıya geçmeden oraya ulaşacakları, güçleri bölünmüş bir haldeyken onlara saldırıp kolayca işlerini bitirecekleri ortadaydı.

Güvenli bir biçimde ulaşabilecekleri tek geçiş noktası, yaklaşık iki yüz mil ileride, Tatu'daki Lin Ting Chiao asma köprüsüydü. Ama Lin Ting Chiao'ya ulaşabilmek bile başlı başına önemli bir sorundu. Dar bir boğazın üzerinde, çok yükseğe gerilmiş bir köprüydü; dolambaçlı dağ yolları boyunca neredeyse tek sıra halinde yürüyerek ulaşılabilirdi. Zamanında ulaşabilseler de geçebilecekleri kesin değildi. Çünkü o koşullarda, karşı yakadaki bir avuç insan koskoca bir orduyu haftalarca ilerlemekten alıkoyabilirdi. Bu süre ise, Çan'ın oraya ulaşıp çıplak sırtlarda tuzağa düşüreceği Kızıllar'ı boğazlaması için yeter de artardı bile. Yine de bu riskin göze alınması gerekiyordu. Yüz kişi, Lolo rehberlerin eşliğinde, sadece birkaç saat

uyuyarak ve soğuk pirinç yiyerek iki gün iki gece koştular; koşamadıkları yerde yürüyerek yol aldılar.

"Kısa bir yürüyüşün sonunda dağın eteklerine ulaştılar; sarp, haşin yamaçlarıyla insanın gözünü korkutuyordu. Tırmanmak için sadece kopan kayaların birbirinin üzerine yığılarak oluşturduğu, neredeyse doruğa kadar ulaşan bir dizi yalçın kayalıktan yararlanılabilirdi. Dolambaçlı yollar izleyerek, önde kendileri, arkada kayaların arasında dağ keçileri gibi itişip duran, devasa kayaların yerinden oynayarak müthiş bir gürültüyle çarpıp dağılmasına, sekmesine yol açan atları, bir kayadan diğerine geçerek yukarı çıkarken anlatılması zor güçlüklerle, tehlikelerle yüz yüze kaldılar. Karanlık bastıktan bir süre sonra, dağın doruğunda, kamp kurmayı göze alabilecekleri bir düzlüğe ulaştılar. O çıplak doruğu süpüren rüzgârlar, bütün karı aşağıdaki vadiye yığmıştı; böylece atlar, üzerinde kuru otların ortaya çıkmış olduğu cılız bir otlağa kavuştular. Çok aç olmalarına rağmen, öğünü hafif bir yemekle geçiştirmek bile mutlu etti gezginleri; çünkü yolculuk umulandan çok daha fazla süreceğe benziyordu.

"Ertesi gün, çok yükseğe çıkmalarına rağmen, henüz dağın eteğinde olduklarını fark ettiler. Nehre paralel uzanan, muazzam yükseklikte, gitgide büyüyen mağrur doruklarla taçlandırılmış, profili derin ve alabildiğine dik boğazlarla kesilen sivri tepeli sıradağlardı bunlar. Bunlar, Astoria yolundaki ilk serüvencilerin benzer güçlüklerle karşılaşmış oldukları Blue Mountains silsilesinin bir bölümüydü.

"Bilinçsizce kendilerini kandırdıkları bu muazzam dağ tırmanışında, gezginlere eşlik ediyor rolü yapmayacağız. Onlar günlerce eziyet çekerek ilerlediler; sadece tuzak kurarak avlananların bildiği sıkıntılara, güçlüklere göğüs gererek tepe üzerine tepe aştılar. Rotaları kuzeye doğru olduğu halde,

insanların ve atların yola devam edebilmeleri için, doruklarda güneşin karı erittiği ve böylece yamacın zeminini ıslatıp kayganlaştırdığı güney cephelerini tırmanmak zorunda kaldılar. Kuzeye bakan yamaçlarda, atların izleyebilmesi için yol açılmasını gerektirecek ölçüde kalın bir kar kütlesi vardı. Ayrıca, kimisi devrilmiş, gelişigüzel uzanmakta olan çok sayıda uzun çam ağacı önlerine dur durak bilmeksizin engel çıkarıyordu.

"Bu zahmetli, zorlu yolculuğun ortasında, erzakları tükendi. Üç gün boyunca yiyecekleri yoktu; çok zayıflamışlardı, sürünerek ilerlerken zorlanıyorlardı. Katırlardan biri yorgunluk ve açlıktan tükenince, onu bir an önce öldürmek zorunda kaldılar. Bu feci erzağı idareli kullanmaları gerekiyordu; etini kuruttular, üç gün boyunca kemiklerinden çıkardıkları gıdayla yetindiler. Hayvanın etini ise paketlediler, kuş uçmaz kervan geçmez bir bölgede daha ne kadar zaman böyle sersemlemiş bir halde kalacaklarını bilmeksizin, onsuz yapabilecekleri sürece korudular."

Bu arada, Kızıl Ordu'nun başını çeken on bin kişilik başka bir öncü kolu, nehrin iki yakası boyunca harekete geçti. Tatu Köprüsü'nde alacakları sonucun Çin komünist hareketinin geleceğini belirleyeceğini hepsi biliyordu.

Sonra kuru ve ıslak yaprakların üzerine şiddetli bir yağmur yağdı. Eğer olanları oldukları gibi söylemiş olsaydın orada uzun bir süre kalacaktın; bunu biliyordun. İnsanların pek farkında olmadığı o olağanüstü Sardi's barının arkasındaki sevimli küçük odada klima hızla üzerine üflerken, zeytin ağaçlarının ve *Baked Alaska*'nın[43] tadını çıkarabileceğin kadar uzun bir süre boyunca... Nick ayağa kalktı, garsonun tam şakağının altına oturaklı bir yumruk indirdi. Adam yere kapaklandı. Elindeki ılık, kırmızı borç çorbası havalandı, sonra her tarafa saçıldı. Üç garson

43) Baked Alaska: Fırınlanmış, dondurmalı bir Amerikan tatlısı. (ç.n.)

yanımızda bitti. Sen, ansızın hızla sana saldırdıklarında, kıçının sağ yanına dayadığın boş şampanya şişesini patlatıp onları yere serdin. Sen yoksul olmana rağmen tabakları saydıktan sonra bahşiş bırakırken, "Kahpenin dölü!" demişti Mary. Eğer yeterince doğru olsaydı, her şey yerli yerinde olacaktı. Eğer olduğu gibi söylemiş olsaydın, her şey yerli yerinde olacaktı.

İkinci gün, nehrin kuzey kıyısındaki komünist birlikler bitkinlikten ilerleyemiyordu. Askerler perişan bir halde ağlayıp sızlanıyorlardı. İniltileri, boğazın karşı yakasından ve sarp kayalıkların tepelerinden işitilebilirdi. Üçüncü gün, nehrin güney kıyısında ilerlemekte olan birlikler, Çan'ın bir bölük askerinin karşı kıyıda olduğunu fark etti. İki ayrı ordu, iki kıyı ve tepeler boyunca mevzilenerek birbirlerine bağırıp çağırmaya, küfretmeye koyuldular; yüzlerce defa gelişigüzel ateş açtılar. KMT birlikleri, Tatu Köprüsü'ndeki garnizonu takviye etmek için hareketlenmişti; onlar da orada zafer kazanmanın ve yenilgiye uğramanın sonuçlarını biliyorlardı.

Çoğu kayalıklardaki geçitlerde düşerek, birkaçı da mecalsizlikten ölmüş olan yüz gözcünün hayatta kalanları, arkada olup bitenden habersiz, köprüye ulaştıklarında köprü döşemelerinin sökülmüş olduğunu gördüler. Demir köprü, önlerinde, edepsiz antik bir iskelet gibi sallanıp duruyordu.

Hans Haddock'un kederli sanatında, katıksız jeste yaslanan ifadeler –tuvalin üzerindeki kayma, akıp gitme, yana kayma, çiziktirilen tuhaf şeyler–, itaatkâr bir askıya alışla, sanatçının işkence altındaki becerisinin daha biçimsel retorik aygıtlarıyla tepkimeye girer. Jeste dayalı dizideki her uğultulu kaymada, boşluğun gizemi vardır. Haddock'ın tek başına kaldığı, yoksullaştığı, çok fazla içkiden ve yıkıcı birçok aşk mese-

lesinden ötürü yatağa düştüğü, kendi kuşağının kemikleşmiş, can çekişmekte olan resmine hayat vermek üzere her estetik ve kişisel engeli yıkıp geçtiği, 1950 ile 1955 arasındaki acılı yıllarda bütün dikkatini yönelttiği bir gizem... Haddock, kendi ruhunun katıksız kaynaklarından –sadece onun bağlanışına ve bütünlüğüne sahip olan birinden doğabilecek, şiddet ve azapla doymuş olan kaynaklar– yararlanarak, sanatın zengin membaına derinlemesine saldırdı.

Haddock'un evrilme sürecinin beş yıllık diliminde, tartışmayı üstlenen bir arketipik resim ve resmetme tavrı –hayat tarzıyla böylesine ittifak halinde olan bir süreci başka nasıl adlandırabiliriz– gelişmiştir. Onun büyük tablosu "Kuş İçin Ay Dansı", 1950'lerin gri Amerika'sının engin ıssızlığı boyunca, bayağılık ve naylon cinsellik siyaseti üzerinden ruhunu trompete dökmüş olan büyük caz müzisyeni için övgü dolu bir ağıttır. Haddock, don yağı gibi olan sterilliğe ve arkadaşının ölümüne, tıka basa umutsuzlukla dokunan bir tabloyla karşılık verdi. Artık var olmayan, trompet üfleyen o yüz, tuvalin daha sakin bölgelerine doğru yayılıyor, o çok büyük alanı eziyet çeken, kıvranan bir çehreye büründürüyor. Hiçbir noktada, alana bakılarak düzeyin anlamı çözümlenemez; böylelikle toplam, Haddock'un mahcubiyet ve övgünün sarmaştığı etkinlik alanının *impasto*[44] ifadesine bağlanışıdır. Ve sanki ıstırabının yoğunluğu sıcak renklerde karşılığını buluyormuş gibi, doğaçlamanın sınırsız kabulüyle gelen keyfilik, yabanıl kırmızılar, erimiş turuncular, tutkulu rastlantısallıkla tasarlanmış kazanın uyumsuzluğunda sel gibi boşanır.

1952 kışında, "Kuş İçin Ay Dansı," diye yazmıştı Haddock, Jennifer Squibb'e, "senin 11. Cadde'deki atölyemi terk edişini izleyen saatlerde yapıldı. Hüzünlüydüm. Sen gitmiştin. Ebediyen

44) İmpasto: Kalın yağlı boya kullanarak resim yapma tekniği. (ç.n.)

gittiğini düşünüyordum. Belki Cedar'a gidip, Franz'ı, Bill'i, Jack'i, Hans'ı görecektim, birkaç bira içip gülüşecektik, öyle düşünmüştüm. Ama istediğim sen olunca, ne işe yarardı çocuklarla birlikte olmak? Daha iyi bir ısıtıcı edinmediğim takdirde benimle birlikte yaşamayacağını söylemiştin; biraz kahve koydum, üzerime başka bir süveter geçirdim. Sen haklıydın: ellerim ve dişlerim buz gibiydi; fırçalarım donarak gevremişti. Bu soğuk, karanlık, rutubetli çatı katında tek başıma yaşamaktan yürek çarpıntısına gark olmuştum. Bir plak koydum; yatağın yanındaki yığının en üstündekini. Kuş'tu o. Terk edişinden az önce, seksi sütyenini nasıl da takıverdiğini hatırlıyorum. Seni yine delicesine uçurmayı arzuluyordum. Seni aramayı düşündüm; ama sulu karın üzerinde aşağıdaki köşeye kadar yürüyüp sana bir şeyler söyledikten sonra geri dönmeyi göze alamayacak kadar yorgundum, üşüyordum. Ve kim bilir, belki yeniden kavga edecektik. Ve sen, istediğin zaman, telefonda dünyanın en şirret kadını olabiliyorsun. Böylece kalakaldım ve duvara tutturulmuş tuvale baktım. Şu büyük, lüzumsuz malzeme parçası. Tatlı, çekici kadın! Onu becermek istedim. Ne demek istediğimi biliyorsun."

Bu mektubun da gösterdiği gibi, Haddock umudunu yitirmişti: kendinden geçmiş gibiydi; Kuş'un ağlamaklı feryadı, Kuş'un onun duyargaları üzerinden haykırdığı her şeyi plastikleştirmesi için onu harekete geçirdi. Kuş'un bütün kısa pasajları ve ötüşleri, uzun ipeksi kayışları, Haddock'un gaddar, ham, astarı çekilmemiş tuvalle çatışmalarına dönüştü. Öldürücü son fırça vuruşunu yapana kadar izleyip saldırması gereken büyük beyaz balinaya benzeyen tuvalle...

Döşeme tahtalarının, karşı kıyıdaki granit duvarın arkasında, düşman istihkâmlarında istif edildiğini düşünerek, köprüyü ele geçirmek için girişimde bulunmaya karar verdiler. Kimse

başarabileceklerini düşünmüyordu. Otuz adam, ölüme gider gibi, makineli tüfek yuvalarını ve tabyaları tahrip etme umuduyla zincirlerin üzerine tırmanmaya gönüllü oldu. Göğüslerine ve omuzlarına iliştirilmiş el bombaları ve tüfekleriyle, köprünün sallanan zincir iskeletini kulaçlayarak kendilerini ileri doğru sürüklediler. Nehir, yüz elli metre aşağıda, ıslık çalarak, beyaz köpükler saçarak çalkanıp duruyordu.

KMT'nin makineli tüfeklerinden turuncu bir sel boşalıyor, havada uçarak gürültüyle zincir bağlantıları ve akrobatik Kızıllar'ı vuruyor, onları paramparça ediyordu. Askerler ilerlemeyi sürdürüyor, bir elleriyle zincir iskelete tutunuyor, diğer elleriyle el bombalarını fırlatıyorlardı. Yoldaşları, şaşkınlık içerisindeki düşman yuvalarını yaylım ateşine tutuyorlardı.

İki Kızıl, büyük bir hızla aşağıdaki nehre düştüler; makineli tüfeklerin kuvvetli atışıyla, birinin kolu dirsekten koparak uzağa fırladı, diğerinin yüzü ezilerek pelteye döndü. Diğerleri, karşı kıyıya yaklaştıklarında, döşemenin tamamen kaldırılmamış olduğunu fark ettiler. Bir saldırı yapılacağını tahmin etmeyen KMT garnizonu, köprü döşemelerinin dörtte birini olduğu gibi bırakmıştı. Kızıllar daha fazla gayrete gelerek, düşman mevzilerine el bombası yağdırmaya başladılar. Şaşırıp kalan KMT muhafızları gözlerine inanamıyorlardı: ölmeye böylesine hazır, maymun gibi sürünen bu şeytanlar neyin nesiydi? Sonunda, kalan döşemeleri de tahrip etmeye koyuldular; ama Kızıllar'ın açtığı ateş onları alıkoyuyordu. Yapabildikleri tek şey, parafine batırılmış tahta parçalarını tutuşturmaktı. Kızıllar yine de ilerlediler. Korunaklardan biri yanmaya başladı. Makineli tüfek, kıvrılarak işe yaramaz bir halkaya dönüştü. Bir bambu sopası kadar ince, bir kobra yılanı kadar çevik olan genç bir Kızıl, silah sandığının üzerin-

den kıvrılarak süzüldü, iki el bombası attı. Şimdi, köprünün üzerinde sallanmakta olan daha fazla asker vardı; diğerleri ise, döşemenin üzerindeydiler. KMT garnizonundakiler çığlık çığlığa kaçışmaya başladılar; silahları, sabahın nemiyle ıslanmış olan otların üzerinde parlıyordu.

Gece. Mao çadırında yalnız. Emir erleri uyumaya gideli saatler oluyor. Mao uyanık mı, uykuda mı bilmiyor. Tatu seferberliğininin gerginliği her şeyi tuhaflaştırdı. Mao, ağır bir tankın gıcırtılı gürültüsünü işitip çadırdan fırlar. Şakayık ve defne dallarıyla örtülmüş bir tank ona doğru ilerlemektedir. Mao, tankın kendisini ezeceğini sanır; ama tank madenî bir ses çıkararak durur. Taret müteredditt bir edayla yükselir. Fok derisinden kırmızı çizmeleri, demiryolu işçilerinin giydiği türden kırmızı başlığı ve kırmızı satenden iş elbisesiyle Greta Garbo belirir. "Mao, Moskova'da kendimi kötü hissettim, Paris'te sinirlerim bozuldu, bana her başkentte âşık oldular ama ben âşık olabileceğim bir erkekle hiç karşılaşmadım, bu erkek sensin Mao, Mao'm benim,' der.

Mao, durumu diyalektik açıdan değerlendirir. Kadının çılgın olduğu ortadadır. Ama güzel bir kadındır; tank ise, görünüşe bakılırsa, çalışır vaziyettedir. Kadın, nöbetçileri nasıl atlatmıştır? Tankın madenî gürültüsü kamptakileri neden uyandırmamıştır? Herkes nerededir?

Mao, kampın boş olduğu sonucuna varır. Garbo'yla baş başadır. Ama Harlow onun için her zaman Garbo'dan daha çekici olmuştur. Şimdi onun o küçük romantik kalbini kırmamak için ne yapmalıdır?

"Madam, yapılacak işlerim var," der Mao, yumuşakça.

Garbo, iş elbisesinin fermuarını açarak, "İşler yarına kadar bekleyebilir, aşkım," diye cevap verir.

"Ne de olsa çok çalıştım, dinlenmeyi hak ediyorum," diye düşünür Mao. Ama içinden gelen ses ona şu cevabı verir: "Ancak sosyalizmden sonra dinlenebilirsin."

"Mao'm benim, seninle birlikte olabilmek için bu kadar yol kat etmiş olan bir kadına reva görülecek şey mi bu?"

"'Ama eşim ne olacak?"

"Ah, Mao'm benim, eski bir burjuva hilesidir bu."

Garbo, başlığını tankın 375'lik geri tepmesiz topunun ağzına asar. Mao o gece Garbo'yu Çinli Yürüyüşü, İzlenen Beş Yol ve Üç Çevirme konusunda bilgilendirir.

"Bütün şeylerin ve şeylere ilişkin ilkelerin değişken biçimler ve üsluplar olarak ele alınması, modern düşüncenin gitgide daha fazla eğilim gösterdiği bir tutum. Dışımızda, fiziksel dünyada olan şeyden başlayalım. Onun mükemmel anlarından birini, sözgelimi yaz sıcağında gürül gürül akan bir suyun hissettirdiği o hoş ürpertiyi düşünün. O anın bütün fiziksel dünyası, adlarını bilimin koyduğu doğal öğelerin bileşiminden başka nedir ki? Ama bu öğeler, fosfor, kireç, muazzam bir doku, sadece insan vücudunda sürdürmüyor varlığını: onları, ondan çok uzak yerlerde buluyoruz. Bizim fiziksel dünyamız, onların aralıksız devinimi; kanın akışı, göz merceklerinin yıpranması ve onarılması, beynin dokularında ışının ve sesin yol açtığı değişiklikler, bilimin daha basit, daha temel güçlere indirgediği süreçler. Birleştirdiğimiz öğeler gibi, bu güçlerin işleyişi de bizden öteye uzanıyor; demiri paslandırıyor, mısırı olgunlaştırıyor. Bu öğeler, yanımızda yöremizde çeşitli güçler tarafından yayılır, yönlendirilir; ve doğum, jest, ölüm ve mezardan fışkıran menekşeler, sonuçta ortaya çıkan on bin birleşimin birkaçıdır sadece. Yüzün, kol ve bacakların kesin, daimi taslağı, bizim –o başlığın altında onları gruplandırdığımız– tasvirimizden başka bir şey değildir; dokunmuş olan ipliklerinin kendilerinin

ötesine geçtiği bir dokuma tasarımı. Bu, hayatımızdaki alevlenmeyi andıran şeyin azıcığı, eninde sonunda kendi yolunu bulan güçlerin her an değişebilen bir aradalığından başka bir şey değildir.

"Ya da düşünce ve duygunun iç dünyasından başlarsak, girdap daha hızlı, alev daha istekli, daha iştahlıdır. Artık gözlerin yavaşça kararması, duvardaki rengin silinip gitmesi söz konusu değildir –gözle görülür bir sükûnet içerisinde olsa da, suyun aşağıya doğru aktığı, deniz kıyısındaki hareket– ama akıntının orta yerindeki koşu, anlık gözlem, tutku ve düşünce edimleri söz konusudur. İlk bakışta, deneyim, kesin ve ısrarlı gerçeklikle üzerimizde baskı kurarak, bin türlü etkiyle bizi kendimizden uzaklaşmaya çağırarak, dışımızdaki nesnelerin yağmuruyla bizi boğuyor gibi gözükür. Ama tefekkür bu nesneler üzerinde iş görmeye başladığında, o yağmur dağılır; kenetleyici güç, sihirli bir oyunla ortadan kaldırılmış gibidir; gözlemcinin zihninde, her nesne, serbest kalarak bir izlenim grubuna –renk, koku, doku– dâhil olur. Ve biz, bu âlemde, düşüncede –nesnelerin, dilin kuşattığı sürekliliği ile değil, kararsız, oynak, uyuşmaz, yanmakta olan ve bizim onların bilincinde oluşumuzla söndürülen izlenimlerle– yaşamaya devam edersek, daha fazla büzüşüp daralacak; bütün bir gözlem alanı, küçülerek bireyin zihninin dar alanına sığışacaktır. Şimdiden izlenim yığınına indirgenmiş olan deneyim, her birimizin etrafını, hiçbir gerçek sesin kendi kanalı üzerinden bize –ya da bizden dışarıda olduğunu sadece tahmin ettiğimiz şeye– ulaşıp nüfuz etmesine olanak vermeyen o kalın kişilik duvarı ile sarmış durumda. Bu izlenimlerin her biri, bireyin kendi tecridi içindeki izlenimidir; her zihin, hücredeki mahkûm olarak, kendi dünya hayalini korur. Analiz bir adım daha ilerler ve deneyimin –her birimiz için– gitgide azaldığı bireyin zihnindeki izlenimlerin

sürekli bir uçuş halinde olduğu konusunda bizi temin eder; onların her biri zamanla sınırlıdır ve zaman sınırsız olarak bölünebilir olduğu için, onların her biri de sınırsız olarak bölünebilir; onda gerçek olan tek şey, tutmaya çalıştığımızda kaçıp giden –daha doğru bir ifadeyle, artık o olmaktan çıkan– tek bir an olmaktır. Hayatımızda gerçek olan şey, bir akış içerisinde kendini sürekli değiştiren böylesine kararsız bir demete, keskin tek bir izlenime doğru –geçip giden anların şu ya da bu ölçüde geçici yadigârı duygusunu uyandırarak– kendini arındırır. Bu hareketle; izlenimlerin, imgelerin, duyguların geçişi ve dağılmasıyla, analiz –bu aralıksız yok oluş, kendimizin bu tuhaf, sonsuz dalgalanışını ve dalgalanmayışı– sona erer.

"*Philosophiren ist dephlegmatisiren vivificiren*,[45] diyor, Novalis. Felsefenin, kurgusal kültürün insan ruhuna yönelik hizmeti, hevesle keskin bir gözlem yapmak üzere onu harekete geçirmesi ve sarsmasıdır. Her an, sonunda elinin altında olan ya da yüzündeki ifadeye yansıyan belirli bir tarz kusursuzca gelişir; tepelerin üzerindeki ya da denizdeki belirli bir nitelik diğerlerine tercih edilir. Tutkulu bir ruh hali, kavrayış ya da entelektüel heyecan, bizim için karşı konulamayacak ölçüde sahici ve çekicidir; sadece o an için. Hedef, deneyimin semeresi değil, deneyimin kendisidir. Nabız atışlarının çok renkli, dramatik bir hayatla ilgili olanları sınırlı sayıdadır. Onlarda, en güzel duygularla görülebilecek olan şeyi nasıl görüyor olabiliriz? Yaşam gücü büyük ölçüde onların katıksız enerjisinde birikmişken, bir noktadan diğerine çabucak nasıl geçebileceğiz? Her zaman odak noktasında olmayı nasıl başarabileceğiz?

"Bu güçlü, çok değerli alevde yanmak, bu esrikliğe ulaşmak, hayatta başarılı olmaktır. Bir anlamda, başarısızlığın

45) (Alm.) "Felsefe yapmak, kayıtsızlıktan kurtarmak, canlandırmaktır." (ç.n.)

alışkanlıklar edinmek olduğu da söylenebilir: çünkü alışkanlık ne de olsa kalıplaşmış bir dünya ile ilgilidir ve herhangi iki kişinin, şeyin ya da durumun farksız görünmesine yol açan şey, sadece bakışın kabalığıdır. Hepsi ayaklarımızın altında eriyip giderken, şiddetli bir tutkuyu, bilgiye yapılan –ufkunu genişleterek bir an için ruhunu özgürleştirecekmiş gibi gözüken– katkıyı, duyguların –olağandışı bitkisel boyalar, olağandışı renkler, alışılmadık kokular, sanatçının elinden çıkan iş, arkadaşının yüzü– canlanışını yakalamaya çalışabiliriz. Bunlar arasında bizimle ilgili kimi tutkulu duruşları ve sundukları şeylerin göz alıcılığında etkilerin müthiş bölümlenişini her an ayırt etmemek, şu ayazlı ve güneşli kısa günde akşam olmadan uyumaktır. Deneyimimizin ihtişamının ve onun çok kısa sürüyor olmasının uyandırdığı duyguyla, hepsini görmek, hepsine dokunmak gibi umutsuz bir çabanın içerisinde buluyoruz kendimizi; gördüğümüz ve dokunduğumuz şeylere ilişkin kuramlar üretmeye pek zamanımız olmayacak. Yapmamız gereken şey, daima yeni görüşleri merakla sınamak, yeni izlenimlerin peşini sürmek, Comte'un, Hegel'in ya da kendimizin yüzeysel ortodoksluğuna rıza göstermemektir. Bakış açıları, eleştiri araçları olarak felsefi kuramlar, onlarsız kayıtsız kalacağımız şeyleri derlememize yardımcı olabilir. 'Felsefe, düşüncenin mikroskobudur.' Bizim ilgisi olmayan kimi çıkarları, özdeşleşmediğimiz kimi soyut kuramları ya da sadece geleneksel olanı gözeterek, bu deneyimin herhangi bir bölümünü gözden çıkarmamızı buyuran kuram, düşünce ya da sistem, bizim üzerimizde sahici hiçbir hak iddia edemez.

"Rousseau'nun en güzel pasajlarından biri, *İtiraflar*'ın altıncı kitabında, kendisinde edebî duygunun uyanışını tasvir ettiği bölümdür. Tanımlanamaz bir ölüm korkusu hiçbir zaman yakasını bırakmamıştır ve erkekliğe adım attığı dönemde, ölümcül

bir hastalığa tutulduğuna inanmaktadır. Kalan dönemde mümkün olan en fazla şeyi nasıl yapabileceğini düşünür. Bunun, Voltaire'in –değişik bir yaklaşımın açık seçik ifade edildiği– yazılarında gördüğü entelektüel coşkuyla olması gerektiği sonucuna vardığında, bu konuda, daha öncesinde onu koşullandıran hiçbir şey yoktur. Pekâlâ! Hepimiz, Victor Hugo'nun söylediği gibi, mahkûmuz: hepimiz ölüm cezasına çarptırılmışız; ne var ki, belirsiz bir süre tecil edilmiş bu ceza. *Les hommes sont tous condamnés á mort avec des sursis indéfinis:* belli bir zamanımız var burada; o dolduğunda, artık toplumsal mevkimiz olmayacak. Kimisi kayıtsızlıkla harcar bu dönemi; kimisi, en bilgeleri, 'bu dünyanın çocukları'[46], büyük tutkularla, sanatla, şarkıyla geçirir. Belirli bir dönemde mümkün olduğunca fazla nabız atışı hissedebilmek, bu kıstırılmışlıktan kurtulmayı sağlayacak bir yoldur. Büyük tutkular bize hızlandırılmış hayat duygusunu, esriklik halini, aşk acısını, coşkulu eylemlilik halini –bununla ilgilenmiyor olsak da kendiliğinden– yaşatabilir. Size hızlandırılmış, artırılmış bir bilinçliliğin verimini sunan şey tutkudur; bundan kuşkunuz olmasın. Edinilen akılda en büyük pay şiirsel tutkunun, güzellik arzusunun, sanat uğruna sanat aşkınındır. Açıkça söylemek gerekirse, sanat size uğradığında edineceğiniz tek şey, geçip gidecek olan anlarınızın –sadece o anlarınızın iyiliği için– olağanüstü nitelikte olmasıdır."

Kızıl Ordu, Tatu'yu arkada bıraktığında, nispeten güvendeydi. Ama önlerinde göğüs germeleri gereken iki bin millik bir yürüyüş vardı. Onları, ancak Georgia Eyaleti genişliğindeki bataklık bir bölgeyi geçtikten sonra ulaşabilecekleri yedi devasa dağ silsilesi, bir çöl ve engin bir ova bekliyordu.

46) İncil'de İsa'ya yakıştırılan, nasiplerini, ilkelerine ve amaçlarına bağlılık bağlamında, sadece bu dünyada arayanları kast eden bir sesleniş. (ç.n.)

Adamı Mao'nun karşısına getirdiler. Mao'nun teselli edilemeyecek ölçüde kederli bir görünümü vardı. Subayı beş yıldır tanıyordu; ona güvenmişti. Şimdi, bu incecik, gözlüklü askerin kendisine ihanet etmiş olduğu ortaya çıkmış; bu ihanet Mao'nun moralini fena halde bozmuştu.

"İnanamıyorum. Bana kendin söyle: bunu yapan sen misin?"

"Evet, Mao."

"Ama neden?"

Onu yakalayıp getirenlerden biri, "Yeni bir rapor hazırlarken yakaladık," diyerek araya girdi.

"Yeni bir rapor, ha! Senin ikili oyunlarının sonu yok mu?"

Hain, kararlı bir ifadeyle, "Ben gerekli ve doğru olduğunu düşündüğüm şeyi yaptım," dedi. Yoğun bir kar yağışı olmuştu; biriken karın ve buzun oluşturduğu yığın, fazlasıyla yüklenmiş olan çam ağacının dallarından gürültüyle aşağı indi. Küçük hainin gözlük camlarına düşen kar eriyerek aşağıya doğru akıyor; Mao onun gözlerini göremiyordu.

"Bunları yazman için sana para verdiler mi? Çan'ın ajanı mısın sen?"

"Evet, yazdığım her makale için azıcık bir şey ödediler. Ama devrimden başka hiçbir şeyin, hiç kimsenin hizmetinde olmadım; ne geçmişte, ne de şimdi."

Günahkârı ortaya çıkaran, "Yalan söylüyor," diye bağırdı.

Başka bir subay, "Vuralım onu, Mao," dedi. "Birliğin karşısına çıkaralım; hainlere ne yapıldığını görsünler."

"Hayır, bizi yalnız bırakın," diye emir verdi Mao. Subaylar orayı gönülsüzce terk ettiler. Onlardan biri, tabancasını çekerek bir ağacın arkasına saklandı. Mao'nun eliyle işaret ederek gitmesini istemesi üzerine, kampa doğru yürüyen diğer görevlilere katıldı.

"Şimdi söyle bana, Ling, nedir bu olanlar?"

"Koparılan yaygaranın nedeni ne? Senin şiirlerin ve hikâyelerin üzerinden eleştiri yeteneğimi sınıyorum. Büyük bir suç mu bu?"

"Benim çalışmalarımı, gerici basında alaya aldın. Yaptığın yorumlarda acımasızdın; benim meziyetlerimi değerlendirirken intikamcı bir tutum sergiledin. Kampımda bir yılan beslemişim."

"Benim açımdan, bütün yazdıklarım gerçek. Senin vasat bir yeteneğin var, Mao. Komutanım olarak sana saygım var; ama şiirle ilgili iddianı reddediyorum."

"Beni incitiyorsun, Ling. Birçok seferberlikte birlikteydik. Kızkardeşin benim eşimin üçüncü kuzeni. Yükseltilme zamanın gelmişti."

"Sonuçta senin şiirin ilerleme kaydetmiyor, Mao."

"Hadi, göndermek üzere hazırlamakta olduğun şeye bakalım." Hain, elindeki bir tomar kâğıdı uzattı; Mao, sesi titreyerek oradan bir pasajı yüksek sesle okudu: "*Gölgede serpilmeye çabalarken yorgun düşmüş çiçeklerin solgun rengini taşıyorlar.* Her taslaktaki hissediş ve gözlemde görülen, tefekküre dalma alışkanlığının yarattığı soğukluk. Tutku yerine düşünce var: gerçek hayata dair tablolar olarak sunulan şeylerde bile, insan tabiatının pek de öyle sıcaklık duygusu yaratan bir tarzda işlenmediği, okurun zihninde en küçük bir iz bırakmayan alegoriler var. Belki yeteneksizlik, belki de üstesinden gelemediği bir ketumluk yüzünden, yazarın dokunuşları genellikle ruhsuz; onun çok bayağı mizah anlayışı en sarhoş erkeği bile güldüremez; kendince en dokunaklı olduğu noktada, tasavvur edebileceğiniz en hassas genç kızın bile samimi gözyaşlarını akıtamaz. Kitabın, eğer içerisinde bir şey bulmayı umuyorsanız, yazılmış olduğu berrak, kahverengi, alacakaranlık atmosferde okunması

gerekir; gün ışığında açarsanız, bomboş sayfaların toplamından ibaret bir kitap olarak görünmeye elverişli bir çalışma."

Mao, bu pasaj üzerinde enine boyuna düşündü ve metnin geri kalanını sessizce okudu.

"İleri sürdüğün şey bir yana, Ling, üslubun çok ağır ve kibirli."

"Senin çalışman ise soyut ve doğadan uzak."

"Doğa mı? Senin idealin bu mu?"

"Gerçeklik ve doğa aynı şeydir."

"Doğaya yönelik sentimentalizmin büyük bölümünü bir hastalık belirtisi olarak görüyorum. Yeni bir karaciğer şikâyeti gibi... Sağlıklı bir bünyeye sahip olan insan için, yabanıl hayat, ruh hali ya da tatil için oldukça yararlı bir şey, yaşama alışkanlığı için değil. Petrarca'dan bu yana, inzivaya olan tutkularını ve doğaya yakın oluşlarını en yüksek sesle ilan edenler, daha çok sentimalistler, hayalci insanlar, kendilerine ilişkin tedirgin edici kuşkularını kendi türünü hor gördüğünü ifade ederek rahatlatan, üremekten kaçınan münzevilerdir. İlerlemekte olan dünyadan kendi erdemlerine biçtikleri manevi değerle orantılı bir hak talep ederler; ama dünya onlara ölçülebilir performansa göre ödeme yapar. Bu, ilgili mezhebin modern kurucusu Rousseau, onun entelektüel çocuğu Saint Pierre ve torunu, ilkel ormanın yaratıcısı, ilk kez ormanın rüzgârsız sessizliğinde bir ağacın doğal bozulma sonucunda ihtişamla düşmesinden etkilenmiş olan Chateaubriand için böyledir. Sağlıklı olmak için ağaçları, taşları işaret eden görüş son derece sığdır. Toplum içinde yaşayan insanların da kendi düzenlerine ve yazgılarına aynı şekilde bağlı olduklarını göremez. Kuzey Atlantik martısını ve tilkiyi hoş görebilir, ama enayiyi ve dolandırıcıyı asla. Demagogları yüzünden politikadan sakınır ve pis mantarların kötü kokusunu içine çeker. İlahi doğal hayat daha muhteşemdir,

daha fazla çeşitliliği barındırır, insanoğlu için diğer çalışma alanlarının hepsinden daha yücedir. Shakespeare ve Montaigne gibilerinin insanlarla duygu ve fikir alışverişi halindeyken, ya da Dante gibilerin insanlar arasında kendi ruhuyla edindikleri akıl, hepsinin en değerlisi olduğu kadar en güzelidir de. Dış doğada, bizi ilgilendiren şey hâlâ insandır. Gördüğümüz şeylerin kendisinden çok, onların Wordsworth ya da Thoreau gibilerin şiirsel gözüyle nasıl görüldüğü ve nasıl değerlendirildiğiyle ilgiliyiz. İnsanoğlunun dış dünyada kendi suretini gördüğüne ilişkin basit gerçek üzerinde koparılan gürültüye bakacak olursanız, insan kendisini ilk kez aynada gören yabanıl biri gibidir."

"Mao, ister sanat doğayı taklit ediyor olsun, isterse doğa sanatı; kelime işçisi gerekli biçimi ister yarattığı laf kalabalığı üzerinden, isterse yol alırken kendiliğinden yaratıyor olsun; ister kırmızı don giy, istersen beyaz; ister kurşun kalemle, istersen dolmakalemle yaz; ister idealleri sev, istersen insanları; yalnızca irade ve teori seni sanatçı yapmaz."

"Azizim Ling, artık sana kızgın değilim. İyi niyetli bir aptal olduğun gün gibi ortada. Eleştirdiğin çalışmanın benimle bir ilgisi yok. Benim asıl şiirim asla yazılmayacak. Yol almakta olan bir inanç benimkisi; çabucak unutulan eylem üzerinden biçimlenen kaos. Benim şiirim kafamda; onun belgelenmesi, başkalarının yazacağı eleştirel kurgu yoluyla olacak."

"Senin açından hepsi iyi hoş da, beni ne yapmayı düşünüyorsun?"

"Hiçbir şey, işinin başına dön. İstediğini çalakalem yaz ve tüfeğini temiz tut."

"Sen iyi bir yoldaşsın, Mao."

"Adamlarınla ilişkinde beylik sözlerini kendine sakla, sevgili Ling. Devrimden sonra iyi bir kültür komiseri olacaksın. Şimdi beni yalnız bırak."

Eleştirmenin gözlük camlarının üzeri buzla kaplanmıştı. Sendeleyerek kampa doğru yürüdü. Mao cebinden not defterini çıkardı, boş bir sayfaya şunları yazdı: "Bir şiir için metafor: gözlük bir kış gölüne nasıl da benziyor ya da prizmalar devrimle nasıl da ilişkili; kuşatan ışığın toplanması ve kırılması." Mao, bir an düşündü, sonra bu satırları karaladı. Yeniden yazdı: "Cahil ve görüşü kusurlu olanı şefkatle sev, onlar devrimdir. Büyük Uyum[47] ise bilgelerin işi."

Komünistler, sadece deniz seviyesinden beş bin metre yükseklikteki karla kaplı Paolung Kang Dağları'nı geçerlerken, yük hayvanlarının üçte ikisini kaybettiler; aşmaya çalıştıkları her dağda yüzlerce ceset bırakıyorlardı. Düze çıktıklarında, mola verip mevcudu saydılar. Dokuz ay önce Kiansgi üssünden yola çıkan doksan bin kişiden geriye kalanların sayısı sadece kırk beş bindi. Ancak bu azalma, bir ölçüde, onları izlemekte olan KMT birliklerine karşı koymak için geride kalan artçılardan kaynaklanıyordu. Bunların birçoğu, isyancı gerilla hareketini ve devrimci ajitasyonu sürdürerek Mao'nun peşinden gitmeye devam etti. Bir kısmı da, keşif eylemleri sırasında kurmuş oldukları ilişkiler sonucunda ortaya çıkan aileleriyle ilgilendiler.

Mao, birliklerin bu zahmetli yürüyüş için yeniden yola koyulmalarına kısa bir süre kala, bir akşam, çadırında yalnızken, o ana kadar üstesinden gelmiş olduğu şeyleri düşündü. Sadık emir subayları, kısa bir süre kumandanlarıyla birlikte çay içmişler, sonra çadırı terk etmişlerdi. Evet, parti içerisindeki zararlı eğilimlerle mücadele etmiş, Troçki yanlısı unsurların

47) Yüce insanın ancak dünya bütünüyle uyum içinde yaşayan insan olduğunu, ahlaki varlığımızın tüm dünya ile uyum içinde olma noktasına erişmesinin insanın ulaşabileceği en büyük amaç olduğunu ileri süren Konfüçyüs öğretisine gönderme yapıyor. (ç.n.)

kökünü kazımış, partiyi kendi etrafında toplamış, Beş Çevirme Hareketi'ne karşı başarıyla direnmiş, kuzeydeki Japon istilasının püskürtülmesi için birliklerinin stratejik bir konuma çekilmesini sağlamıştı. Uzun Yürüyüş, gerçekten önemli tarihsel bir olay olarak kayda geçecekti. Mao, Kızıl Ordu'nun askerî başarıları dışında, köleleri özgürleştirmiş, yoksullara toprak ve yiyecek dağıtmış, yöresel diktatörlerin uyguladığı vergileri kaldırmış, devrimcileştirilmiş genç köylülerin desteğini sağlamış, ordunun temas kurduğu bütün kesimlerde yeni bir duyarlılığı yaratmış olmakla gurur duyabilirdi.

Mao birçok şeyin üstesinden gelmişti; ama uyuklamak üzere ottan yapılmış sert döşeğe uzandığında, içine dert olan o eski mesele yeniden beynine üşüştü. Stalin, tuttu esamesi okunmayan biriyle evlendi; cana yakın olmakla birlikte, siyasal ve toplumsal anlamda beş para etmez, kayda değer hiçbir niteliği olmayan bir kadın. Oysa ne Rus kadınları vardı! Ah, onlardan bazılarını şu Uzun Yürüyüş'te bir kullanabilseydi! O kadınlardan üç tanesi, şu bitkin adamlarını hizaya sokmaya yeterdi. Stalin bu konuda aşık atılacak biri değildi, o eski kurt diğer bakımdan neler karıştırmış olursa olsun; sadece gerçek eşleri dikkate almak gerekiyordu. Roosevelt'in eşi de öyle, değersizin teki; Roosevelt'in kahvaltıda onunla çene çalmaktan hoşlanması durumu değiştirmiyor. Onu zengin bir hala yerine koymuş olmalı.

Ya Eva Braun'a ne demeli? En yorucu günün ardından bile, Hitler'in uykusuz kalmasına sebep olurdu. Eva Braun baştan çıkarıcı bir kadındı. Kesinlikle güzel değildi. Ama olanca albenisiyle kocaman bir bataklık gibi insanı içine çekiyordu. Gülüp duruyor; Hitler'in yanında olduğu bütün fotoğraflarda gülüyor. Hitler'in sahip olduğu şey neydi? Kurum satarak yürümesini sağlayacak bir payanda sadece. Mao ona ya da onun gibi birine nasıl sahip olabilirdi? Onun için bir Eva var mıydı?

Franko'nun karısı, İspanyol orta sınıfından, can sıkıcı, ancak çürümüş bir şalgam kadar seksi, tespih öpen bir cüceydi. Ve Franco'nun, Meryem Ana âşığı, Papa budalası olmanın ötesinde bir niteliği var mıydı? Ve İspanya'nın kendisi: cildi yağlı, palabıyıklı kadınlar ülkesi. Mao, *National Geographic*'in son sayısında, saçma sapan kıyafetler giymiş olan İspanyol kadınların fotoğraflarını görmüştü; onların hiçbirine tek bir yemek çubuğu bile vermezdi.

Açılmış olan yaraların bir diğeri de *Duce*[48] ile ilgili olanıydı; belki de Hitler'le ilgili olandan daha iltihaplısı. Onun kadınının gözleri neydi öyle! Kirpiklerinin arasında, büyüleyici yeşil titreşimler. O ne stil öyle, o ne sahicilik! Ya yürüyüşü? Pekin güzelleri gibi ayağını sürüyerek attığı küçük adımlar; edasında Amerikan kızları gibi kovboyvari bir çalım, leylek misali bacaklarıyla, o ince uzun endamıyla, biraz kırıtarak, kısmen yılanı, kısmen dişi geyiği andıran –Fransızlara ve İtalyanlara özgü– kıvrılışları... Claretta, neydi o harika yaratık, fırtınalı, sakin, her dem taze, Akdeniz'in ta kendisi. Ama muktedirin gerçek eşi miydi o? Mussolini, toplumun karşısında öyleymiş gibi yapıyordu. Onu operaya götürdü. Bunun ne anlamı var? Şu İtalyanlar tuhaf insanlar.

Mao kendi durumunu gözden geçirdi. Bir eşi ölmüş; diğeri hamile. Çekici bir kadın. İyi bir yoldaş. Sadık. Fakat aya bulanmış bir kış gecesinde, kayın ağacının buz kristalleriyle örtülmüş dallarının izini süren, bu gibi inceliklere ve kültürlü, güzel bir kadın yoldaşla entelektüel muhabbete gönül vermiş bir şair için bu yeterli midir?

Bu durumda ne yapmalıydı? İkinci karısını terk etmeli miydi? O zaman yoldaşları hakkında ne düşünür, ne söylerlerdi? Han-

48) Duce: Mussolini'ye İtalyan faşistlerinin taktığı, "lider" anlamına gelen lakap. (ç.n.)

gisi daha önemliydi? Görev aşkının tuttuğu ışığın rehberliğinde ıztırap çekerek mi yoksa gerçek arzularının peşinden giderek itibarını kaybetse de kimi zaman mutlu olarak mı yaşamalıydı? Artık kırk beş yaşındaydı; yeni bir hayata başlamak için daha fazla bekleyemezdi. Devrim gerçekleşince emekliye ayrılabilir, Claretta gibi bir eşle Çin'deki bütün kayıklar denizde batana kadar şiir yazabilirdi. Bu konuyu enine boyuna düşünmek zorundaydı. Şu uzun yolculukta daha alınacak binlerce mil yol vardı; nasıl olsa Claretta ve Eva yakasına yeniden yapışacaktı.

Kızıl Ordu dağları aşar aşmaz Mantzu bölgesindeki bataklıklara saplandı. Bölgedeki kabile mensuplarına yaklaşmak mümkün değildi. Saldırgan Lololar gibi, Çinlilerden nefret ediyorlardı. Ama onların aksine, ne pazarlığa yanaşıyorlardı, ne de tartışmaya. Onları herhangi bir Çinli gibi basitçe düşman olarak görüyor, gördükleri anda çarpışmaya başlıyorlardı. Kızıllar ilk kez kendilerine karşı gerilla savaşı yapan bir güçle karşı karşıyaydılar. Kızıl Ordu'nun güzergâhı üzerindeki evlerini yaktılar, yiyecekleri ve çiftlik hayvanlarını sakladılar, her şeyi dümdüz ettiler. Komünistler gerekli yiyeceği ne satın alabiliyorlar, ne de takas edebiliyorlardı. Yiyecek edinebilmek için yaptıkları her girişim, aldıkları her bir inek, koyun, tavuk, güvercin ya da yumurta başına iki cana mal oluyordu. Yiyeceği edinmiş olsalar da pişirmek için ateş yoktu.

"Kahvaltıyı henüz bitirmiştim; sırtüstü uzanmış sigara içiyordum. Bir kurşun, ıslık çalarak benim izleyebileceğim kadar alçaktan geçti, müthiş bir gürültüyle benden beş metre uzaktaki ağaca çarptı. Benimle ağacın arasında, dürdüğü kaputu yastık yaparak sırtüstü uzanmış, iki eliyle tuttuğu gazeteyi okumakta olan bir asker vardı. Kurşun geçerken adamın

irkildiğini görünce gülümsediğimi hatırlıyorum. Arkadaşlarından bazıları iskambil oynamayı keserek ona baktılar. Gazete okuyan adam olağanüstü sakin görünüyordu; gözlerini sükûnet içerisinde gazeteye dikmişti. Onun etrafında onca insan koşuştururken, bu durum çok tuhaftı. Az sonra boynundaki birkaç damla kanı ve benzinin sararmakta olduğunu fark ettim. Yeniden kâğıt oynamaya başlamış olan adamlara, 'Şu gazete okuyan adama bakın,' diye seslendim. Onun yanına gittiler, bir şeyler söylediler, dokundular, kesinlikle ölmüş olduğunu anladılar. Kurşun çenesinin altından girmiş, boynunda yol almış, beyne bitişik omuru parçalayarak, kaputu sırılsıklam kana bulayan korkunç bir delik açmıştı. Kurşunun müthiş bir gürültüyle saplandığı yer ağaç değil, adamın kafasıydı. Hâlâ elinde *New York Independent,* gözleri Henry Ward Beecher'ın vaazına çakılı, orada uzanıyordu. Gerçekten kayda değer bir durumdu."

Bataklıkla kaplı bölgede yakacak bir şey bulabilmek mümkün değildi; on dört gündür gece gündüz yağmur yağdığı için, bulunsa bile işe yaramazdı. O sağanağın altında hiçbir şey tutuşmazdı. Ne yiyecek vardı, ne ateş, ne de sığınılacak bir yer. Sırılsıklam elbiseleri, boş ve bozuk mideleriyle gece yağmurunun altında büzüşüp, soğuktan donarak, titreşerek, aç ve yorgun bir halde birbirlerine sokuldular. Yağmurlu gökyüzü ve yeşil bataklıktan başka hiçbir şey yoktu, hatta arkasında sıçılacak bir ağaç veya yağmurlu gecenin soğuğunda sığınılacak bir mağara bile... Tek yiyecekleri yeşil buğday, çiğ şalgam, arada derisi yüzülmüş çiğ tavşandı. Tenlerine yapışmış olan giyecekleri kokuşmuş ve çürümüştü. Etleri sarkmış, gözleri yuvalarından fırlamıştı; göz yuvarları sarkık gözkapaklarını dövüp durmaktaydı.

Mao, bağdaş kurmuş, Uzun Yürüyüş'le ilgili bir şiir yazmak üzereyken, "Bu bir devrim mi?" diye sordu kendi kendisine. Islak çayıra bakarak, "Ne devrimi? Buna sıçmak denir, torlak," diye fısıldadı sonra.

("Hiç kuşkusuz, sahici felsefe, insanın kendisini keşfetmeyi deneyeceği koşullara dört başı mamur bir biçimde yerleştirilmesi yönündeki beyhude çabalara değil, olağanüstü bir başarıyla sona erdirmenin karşısına konulan içten bir hoşnutsuzluğun varlığını sürdürmeye yaslanmalıdır. Sonunda sürdürdüğü hayatı terk etmiş, yeni bir heyecanla henüz örselenmemiş bir hayata adım atmış, şeylerdeki derin muammayı kavrayarak kontrolsüz bir biçimde ama ileride bir şeyin karşısına çıkacağı vaadiyle yola çıkmış olan zihni berrak, kabule hazır kişi. Marius, bu noktada, insanın hayatına nasıl bakması gerektiğini anlamış gibi görünüyordu; onun mükemmel görünümleri, koşu parkurunun hâlâ hızını koruyan bir koşucunun geride bırakmış olduğu kısmından ibaretti. Bin an, olasılıkları çok zengin gözüken bir geleceğe adım atmak için derin bir tecessüs, âdeta ateşli bir arzu hissetti.")

"Sanatın bütün mükemmelliğinin iki niteliğe yaslanmış olduğunu daima hatırında tutmalısın: önce basit gerçeklerin arzulu ve keskin bir biçimde kavranması; sonra bu gerçeklerin – onlara bakan herkes için alabildiğine elverişli, hatırlanabilir ve güzel kılınması için– insan aklının gücüyle düzenlenmesi. Bu nedenle, mükemmel sanat, güçlü ve soylu bir hayat türünden başka bir şey değildir. Bayağı olan, kendi dünyasında olup biten şeylerle ilişkisinde, başta hiçbir şeyi açıkça göremez; karşısındaki hiçbir şeye doğru dürüst bakmaz ve böylece amansız bir akıntının, öngöremediği ve anlayamadığı şeylerin mütehakkim gücünün kendisini süpürmesine izin verir. Dünyanın

gerçeklerine tam cepheden bakan, onları üstün bir yetenekle tartan soylu insan ise onları, telaşa kapılmadan zekâsını kullanarak, aceleye getirmeden dirençle ele alarak, insanca zekâsı ve arzusuyla, onlardaki iyiliği bütünlemenin, kötülüğe gem vurmanın –bilinçsiz ve değersiz olmayan– aracısı olur.

"Böylece insan hayatında, sonsuza dek ayrı tutulmakla birlikte sonsuza dek birleştirilen iki tane meşru çalışma alanı vardır: önce gerçek, sonra onun üzerine oturtulan plan ya da tasarım. Böylece sanatta da sonsuza dek ayrı tutulan, sonsuza dek birleştirilen aynı iki alan geçerli; önce gerçek, sonra onun üzerine oturtulan plan ya da tasarım.

"Şimdiye kadar bu konuda en küçük bir sıkıntı doğmadı; büyük bir heykeltıraşa ya da ressama, bu ilkelerin tam anlamıyla sahiplenilmiş olduğunu hissetmeksizin bakabildiğiniz tek bir an bile yoktur."

Üç adam, sedye gibi kullandıkları ahşap bir kapının üzerinde, parçalanmış bir ceset taşıyorlardı. Mao, kafasını çay fincanından kaldırarak baktı.

"Kim bu adam?"

"Bize yardım eden köylülerden biri. Ona işkence etmişler."

"Konuşmuş mu?" diye sordu Mao.

"Öyle görünüyor. Bize yardım eden diğer adamları da vurdular."

"Ona ne yapmışlar?"

"Dişlerini sökmüşler, diş etini közle dağlamışlar. O haldeyken bile konuşmayı reddettiğini söylüyorlar. Ama oğlunun parmaklarını taşla kırdıklarında konuşmuş."

"Kulübesini de yaktılar, karısını ve çocuklarını açta açıkta bıraktılar."

"Onlar nerede şimdi?"

"Arkadaşlarıyla. Ama ortada paylaşabilecekleri fazla bir yiyecek yok."

"Köyde onları nasıl seçtiler?"

"Bir muhbir olduğu söyleniyor."

"Birliğimizin vadide yaptığı son harekâtlardan birinde, sanırım Upperville yakınlarında, Moseby'nin atlı gerillalarından güçlü bir grup, yaralıları taşıyan trene ve onları koruyan süvarilere saldırdı. Ambulanslarda altmış yaralı vardı; çoğu, yüksek rütbeli subaylardı. İsyancılar güçlüydü; muhafızları derdest ederek treni kısa sürede ele geçirdiler. Bizimkilerin teslim olmaları fazla zaman almadı. Çabucak treni yağmalamaya, tutukladıklarını –hatta yaralıları bile– öldürmeye başladılar. O olay, ya da sadece bir örneği, orada, on dakika sonra yaşandı. Ambulanstaki yaralıların arasında muvazzaf bir teğmen ve daha yüksek rütbeli başka bir subay vardı. Onları sırtüstü sürüklediler; çılgın bir güruh etraflarını sardı; her biri vücutlarının farklı bir bölgesini süngülemeye koyuldu. Subaylardan birinin bacakları, saplanıp o mesafeyi kat ettikten sonra zemine çakılan süngülerle sıkıca yere raptedilmişti. Daha sonra yapılan incelemede, bu subayların, kimisi yüze ve ağza olmak üzere yirmi süngü darbesi almış oldukları anlaşıldı. Daha iyi yağmalayabilmek için yararlıları vagonlardan çıkarmışlardı. Kimisi feci şekilde öldürülmüştü; cansız, kanlı bedenleri ortada duruyordu. Henüz ölmemiş olanlar fena halde sakatlanmış, inleyip duruyorlardı. Etrafı sarılmış olan adamlarımızın çoğu ya sakatlanmış ya da boğazlanmıştı.

"O sırada, süvari birliğimizin treni belli bir mesafeden izlemekte olan kolu, ansızın treni ele geçirmiş olan *secesh*'lere[49] saldırdı; hemen kaçabilmek için ne gerekiyorsa yaptılar.

49) Secesh: 1861-1865 Amerikan İç Savaşı'nda Güney safında savaşanların lakabı. (ç.n.)

Çoğu kaçıp kurtulmayı başardı; ama ikisi subay olmak üzere on dokuz kişiyi, yukarıda anlattığım yöntemlerin aynısını kullanarak hakladık. Ortaya atılan fikir, tahmin edilebileceği gibi, küçük bir tartışmanın ardından hemen benimsenivermişti. On yedi adam ve iki subay o geceyi kafeste geçirdiler. Ama orada, ölmeleri gerektiğine karar verilmişti. İki subay ertesi sabah şehre götürüldü ve iki farklı yerde, caddenin ortasında vuruldu. On yedi adam ücra bir yerdeki açık bir alana götürüldü; etrafları iki süvari birliğimiz tarafından yarı çevrilmiş bir halde kare şeklindeki bir çukura yerleştirildiler. Bu birliklerden biri, üç gün önce, Moseby gerillaları tarafından derdest edilip ayaklarından ağaçların dallarına asılan üç adamının kanlı cesetlerini bulmuştu. Diğeri ise, kısa bir süre önce, etrafları sarıldıktan sonra vurulup boyunlarından ağaçların dallarına asılmış olan on iki kişi bulmuştu. Bir çavuşun cesedinin göğsüne alay eden notlar iliştirmişlerdi. İşte o üç ceset ve o on iki ceset, şimdi onların etrafını sarmış olan birlikler tarafından bulunmuştu. Ellerinde tabancaları, on yedi mahkûmu zalimce çembere almışlardı. Onları, bağlanmamış halde, kare şeklindeki çukurun ortasına koydular. Alaycı bir ifadeyle, onlara bir şans tanımış olduklarını söylediler. Birkaçı denemeye kalktı. Ama ne fayda! Öldürücü kapsüller her yandan yağıyordu. Birkaç dakika içerisinde on yedi ceset halinde çukura serildiler. Birlik askerlerinden bazıları, en azından delikanlılardan birkaçı, o biçare adamlara ateş etmekten kaçınmış olabilirler mi diye merak ettim. Teki bile kaçınmamıştı. Ortada öyle sevinç gösterisi falan yoktu, neredeyse hiç konuşmamışlardı, ama herkes ateş ederek katılmıştı.

"Yukarıdaki durumu yüzlerce kat abartabilirsin; değişik zamanlarda farklı insanların farklı yerlerde ortaya koymuş oldukları birçok örnekle sınayabilirsin; kurtların, aslanların

korkunç tutkusunu, azgın kan iştahını görürsün, insanın intikam duygusunun şehvetle kaynayan volkanı içerisinde kardeşlerini katledişini; yanan çiftliklerden yükselen alevler, için için yanmakta olan isli köz yığınlarını; ve her yerde, kararmış insan yüreğinde, daha beter közleri; ve burnuna gelen savaş kokusunu."

Mao'nun içinde bir mide bulantısı, ağır bir tiksinti ve mağlubiyet hissi dalga dalga kabarmaya başladı. İnsan nasıl kazanabilirdi? Onlar her şeye sahiptiler. Silahları, askerleri, matbaaları, caddeleri vardı. Üniversiteleri, tiyatroları ve gemileri ellerinde tutuyorlar; çivi, kapı tokmağı, kâğıt, çelik, radyo, kürdan, gözlük ve sandalye üretiyorlardı. Rakiplerini rüşvet vererek satın alabilirler, onları korkutabilirler, işlerinden edebilirler, evlerine saldırıp tutuklayabilir, dövebilir, gizlice öldürebilir ya da herkesin ortasında katledebilirlerdi. İnsan nasıl tahammül edebilirdi? Beş kişi bir araya geldikleri anda hapsi boyluyorlardı. Kime güvenebilirdiniz? Komşular, iş arkadaşları, akrabalar, hepsinin düşmana muhbirlik yaptığından şüpheleniliyor; herkes kendisini yapayalnız hissediyordu. Her insan kendi ailesinin ve ülkesinin içinde kendini bir yabancı, muhalif ve isyankâr bir yalnız gibi hissediyordu. Uçsuz bucaksız, kurşuni, kapalı bir gökyüzünün altında yapayalnız.

Mao kampı terk etti, düz ve taşlık bir alanda, karşısına bulanık geniş bir nehir çıkana kadar dolaşıp durdu. Karşı kıyı, Brezilya yemişi, yapraklı meşe ağaçları, sarkan dalları durgun suyu okşayan salkımsöğütlerle hayli verimli görünüyordu. Yaprak kımıldamıyordu; nemli hava ansızın nitrat ve kasımpatı kokusuna bulandı.

Mao, tam kampa dönmek üzereyken, nereden çıktığı belirsiz bir kayığın ona doğru süzülerek gelmekte olduğunu gördü. Kayığın baş kısmı zambak, unutmabeni, yaban sümbülü ve

kırmızı lalelerle donatılmıştı. Arka kısmı siyah ve mor kadifeyle örtülmüştü. Kayık arkada hiçbir iz bırakmaksızın sessizce ilerliyordu. Ortasında dikilmekte olan kukuletalı adam, elindeki gümüş rengi küreğe verdiği uzun aralıklı ritmik vuruşlarla kayığı idare ediyordu.

Adam, kayığın burnunu çamurlu kıyıya çevirerek "Ne dolanıyorsun oralarda, aylak aylak?" diye sordu.

Mao, "Karşı kıyıda ne var?" diye sorarak karşılık verdi.

"Hiçbir şey."

"Beni oraya götür."

"Önce botlarını ve üniformanı çıkar."

Mao gönülsüzce boyun eğdi. Matarasını, 45'lik Colt tabancasını, çamurlu botlarını, kot pantolonunu ve kapitone ceketini çıkardı; onları üst üste koyarak düzenli bir öbek oluşturdu. Çıplak kalmıştı; öylesine sıskaydı ki kaburga kemikleri seçiliyordu. Nehrin kıyısı ince bir buz tabakasıyla kaplanmış, Mao'nun oturmakta olduğu zemin kaskatı donmuştu. Birkaç dakika önce tamamen giyinikken titrediği halde şimdi soğuğu hissetmiyordu.

"Tekneye binmeden önce saç tıraşını yapıp tırnaklarını kesmeliyim."

Mao bu isteğe de boyun eğdi.

Çiçeklerle kadifenin arasında kalan bölüme otururken, "Karşı kıyıya ulaşabilecek miyiz?" diye sordu Mao.

"Bu ulaşabilme meselesi değil, Mao, dönebilme meselesi."

"İki işlem de aynı değil mi?"

"Kimisi için."

Yorgunluktan bitkin düşmüş olan Mao oturduğu yere yayıldı ve gözlerini kapadı. Uyandığında yemyeşil bir kıyıda bağdaş kurmuş oturuyordu. Kayık gitmişti; elbiseleri ve tabancası da.

Bir bülbül başının üzerindeki dalda şakıyordu; Mao bakışlarını ona yöneltince kanat çırpıp telaşla uzaklaştı. Yeşim yeşili, tombulca bir yılan kayarak yaklaştı, pembe çatal dilini Mao'nun ayak parmaklarına doğru uzattı.

Yılan, "Bacaklarına dikkat et," dedi.

"Konuşan, doğaüstü bir yılan!"

"Hayatını sürdürebilen bir yılan, efendim."

"Cüssene bakılırsa, epeyce iyi sürdürdüğün anlaşılıyor."

"Amacım bu."

"Buradaki diğer iri yılanlar da konuşurlar mı?"

"Bilmiyorum, diğerlerini görmedim."

"Yalnızsın, ha! Benim gibi. Akıllı bir yılan mısın?"

"Gerektiği kadar."

"Bana verebileceğin bir akıl ya da beni ayartabilecek bir şeyin var mı?"

"Senin sahip olduğundan fazlası yok elimde. Ama doğaçtan bir şeyler bulabilirim."

"Devam et!"

"Koru düşüncelerini, sat giysilerini."

"Senin gibi aşırı besili biri için çok tuhaf bir vecize."

"Çok doğru. Ya şuna ne dersin: günde üç öğün yemek, açlığa veda etmek."

"Konuşan bir yılan için basmakalıp sözler."

"Yalnızlık herkesi yavanlaştırıyor."

"Neden yalnızsın?"

"Emsalsizim ben; görünüşüm nedeniyle yalnızım."

"Seni anlıyorum, yılan."

"Pekâlâ, artık gitmeliyim, Mao. İlgilenmem gereken kahverengi, şişman bir fare var. Arkamda ise havada dönüp duran bir şahin; sanırım o da benimle ilgileniyor."

"Acele et, sevgili yılan. Elveda. Bu görüşmenin böyle sonuçsuz kalmasına üzüldüm."

Yılan, mantarların arasında kaymaya başlarken, "Elveda, Mao," dedi, "Umutsuzluğa kapılma." Sonra çalılıkların arasına daldı.

"Umutsuzluğa kapılmamak mı? Kapıldığım kadarı üç cihana bedel. Dünya neden böyle? Neden böylesine kirli? Şu insanı kendinden söküp alan, sevgisiz mecra? Yalnız başınasın, Mao. Bütün dostluklar geçici. Bütün icraatlar manasız, yersiz. Devrim de dâhil her şey, pamuk ipliğine bağlı umutlardan, yanılsamalardan ibaret. O kadar sevdiğin devrim seni seviyor mu? Yorgun bacaklarına şefkat gösteriyor mu? Gün boyu yürüdükten sonra leş gibi kokan, yıpranmış vücudunu ısıtıp okşuyor mu? Üzerine serpilmiş ölü toprağını silkeliyor mu? Devrim denilen şey nasıl peydahlanır?"

Yıllar önce de benzer sorular üstüne gelmişti Mao'nun: nasıl olur da böylesine hayatın sırrına erdiği iddiasıyla ortaya çıkabilirdi? Kendisini evrensel yazgıdan muaf tutmaya nasıl cesaret edebilmişti? Hayatın, onun için depoda alıkoyduğu bir şey mi vardı? Bu düşüncelere dalması, sadece içtenlikle bağlanmayı arzu ettiği şeylerden kendisini uzaklaştırmasına yol açmıştı. Arkadaşlarından ve ailesinden uzak durdu. Minicik balık kaynayan gölcüklerin üzerinde kaymakta olan bulutları seyrederek, köyün çevresinde gezinip durdu. "Bir iki seferinde, uğraklarından köye döndüğünde, taranmamış, fırçalanmamış, uzun, karışık saçlarıyla, baykuşu andıran tuhaf bir görüntüsü vardı; yüzünün dumanla koyulaştığını, avurtlarının solgun, kaşının üzerindeki çentiğin her zamankinden daha derin olduğunu söylediler. Ağırbaşlı, süzülmüş, somurtkan bir eda... Bütün gözlerin, görüntüsüne bakıp kafasındakini çıkaracakları hissine kapılarak çabucak yürümeye koyuldu köyün

ana caddesinde. İnsanların sık sık uğradıkları yerlerden geçen kısa yol yerine, onlara rastlayabileceği noktalarda yan yollara saparak, ormanların ve tarlaların içinden geçip uzun mesafeler kat ederek.

"Hemcinslerinin bakışlarından kaçındı; muhtemelen onları arkadaş gibi görmemesi gerektiğini öğrenmiş olduğu için; kendisini yerleşik, müşterek, sıradan bağlanıştan ve mukadderattan sakınmak için; ayrıca, bu meselede, hemcinslerinin onu, kendi davalarını terk etmiş, omuzlarını taşımaları için bütün insanlara dayatılan ölümün o ağır yükünden kurtarmış, böylece kaçtığı ölçüde her birinin yükünü ağırlaştırmış bir hain, bir düşman sayacaklarını hissettiği için. Tezahür etmeleri an meselesi olan şu varlıklarla artık hiçbir müşterek gayesi olamazdı; görünüşte aynı olan farklı yollarda ilerlemeliydiler; onlar, kendilerine tastamam gözüken ama tuhaf bir biçimde silinip gittikleri, onu izleyerek ne hale geldiklerini kimsenin bilmediği, enine boyuna düşünmediği, yenilginin geniş ve tozlu güzergâhında; o ise, yalnız başına sürdüğü, güvenle yürüyebileceği, sıkıntısızca ama onun için hiçbir şey ifade etmeyen yalnızlıkla katedeceği kendi güzergâhında."

Su hareketlendi. Onunla konuştu. "Bu kadarı yeter, Mao. Bana katıl. Benimle yıkan. Hadi dal."

Mao bu daveti düşündü. Dalsam derinlere, dibe, o balçık döşeğe, salkım saçak yabanıl otlara doğru uzun bir süre yüzsem; aşağıda, etrafımda minicik balıkların keskin hareketlerle yüzdüğü, su böceklerinin gezindiği yerde dağılıp çözülebilir miyim, suya karışabilir miyim diye düşündü.

"Benim içimde çözül, Mao, alüvyona, yosunlara karışarak yüz. Yaşayan çözeltinin içinde asılı kal."

"Çözeltide mi? Şu arzu dolu vücudu bir çuval balık yemine mi dönüştüreyim?"

"Mao," diye fısıldadı, suyun ruhu, "eylemi bırakmak; şu sendeki düşünme ve eyleme gayretine bir son vermek: bunda bir kötülük yok. Arkana dönüp insan hayatının çeşitli evrelerindeki, çocukluk, gençlik, olgunluk ve yaşlılık dönemlerindeki düşüncene bak; bunların her birindeki değişim bir ölümdür, ama ortada kötülük falan yoktur. Çabucak soyunup tekneye atladın, yolculuğunu yaptın, kıyıya dokundun: şimdi ileriye doğru yürü! Bırak, o başka bir hayata dönüşsün: ilahi esinti her yerdedir, orada da var. Onu sonsuza dek unutuluşa terk et. En azından, kurduğun hayallerin seni dövüp durmasından, acımasız bir oyuncak gibi seni şu ya da bu yolla tüketen tutkulardan, yüksek zekâlıların şu uzun yürüyüşlerinden, bedensel arzuları denetleme ızdırabından kurtulacak, nefes alacaksın."

"Doğru, bunları yeterince yüklendim. Geldiğimiz yer burası."

Mao, durgun suyun üzerinde yalnızca başı gözükene kadar nehrin ortasına doğru yürüdü. Ne bir sıcaklık ne de bir soğukluk hissederek, ne uyur ne de uyanık, ne mutlu ne de mutsuz bir halde, dakikalarca suda kaldı.

Kurbağalama yüzerek yavaşça açılmaya başladığında, "Yararı var mı?" diye sordu kendi kendine.

"Yüzmeyi bıraktı ama suyun ağzından yukarıya doğru yükselmeye başladığını hisseder hissetmez ellerini hızla aşağıya iterek kendini yukarı kaldırdı. Onu yönlendiren yaşama arzusuydu; ve onun hemen yanı başında bir küçümseme duygusu. Evet, işte arzu etmişti; son bir çabayla kendisini ortadan kaldırmasını, hayatına son vermesini sağlayacak kadar güçlü bir arzuydu.

"Kendisini dikey duruma getirdi. Yukarıdaki sakin yıldızlara göz atarken ciğerlerindeki havayı boşalttı. Ellerini ve ayaklarını hızlı ve güçlü bir biçimde iterek, omuzlarını ve göğsünün yarısını suyun üstüne çıkardı. Bunun amacı, yeniden aşağıya

inmek için hız kazanmaktı. Kendisini bıraktı, hiç kıpırdamadan, beyaz bir heykel gibi denizin içine gömüldü. Suyun içinde, isteyerek, derin bir nefes aldı; uyuşturucu alan bir insanın yaptığı gibi. Boğulur gibi olduğunda, kolları ve bacakları istem dışı bir hareketle suya çarparak onu suyun yüzeyine, yıldızların berrakça görüldüğü yere çekti.

"Yaşama arzusu, diye düşündü küçümseyerek; boşalan ciğerlerine hava doldurmamak için boş yere çaba harcayarak. Pekâlâ, yeni bir yöntem deneyecekti. Ciğerlerini havayla doldurdu, tamamen doldurdu. Bu stokla hayli aşağıya inebilirdi. Başını aşağıya, ayaklarını yukarıya verdi, bütün gücüyle, bütün arzusuyla yüzerek dibe doğru indi. Derinlere doğru alabildiğine ilerledi. Gözleri açıktı, hayaleti andıran, fosforlu ışıklar saçarak hızla geçen torik sürülerini izledi. Yüzerken, onların kendisine çarpmalarından korktu; bu, arzusunun şiddetini azaltabilirdi. Ama çarpmadılar. Kendisine karşı yapmış olduğu bu son iyilik nedeniyle hayata minnettar olabilecek kadar zamanı vardı.

"Yorgunluktan artık kollarını ve bacaklarını kıpırdatamaz hale gelene kadar iyice derinlere indi. Çok derinde olduğunu biliyordu. Kulak zarlarındaki basınç acı veriyor, beyni uğulduyordu. Katlanma gücünü yitiriyordu. Ama kendini daha aşağılara çekmek için, arzusu kırılana ve hava büyük bir patlamayla ciğerlerinden dışarı çıkana kadar, kollarını ve bacaklarını zorladı. Yukarı doğru hareketlenen hava kabarcıkları, minicik balonlar halinde, sürtünerek avurtlarını ve gözlerini sardı. Sonrası acı ve boğulma. Maruz kaldığı yıkım, ölüm değildi; tökezleyen bilinci üzerinden düşüncenin dalgalanıp durmasıydı. Ölüm yaralamadı; yaralayan hayattı, hayatın ızdıraplarıydı, bu korkunç, boğucu duyguydu; bu, hayatın ona indirdiği son darbeydi.

"Arzuyla dolu elleri ve ayakları, güçsüzce, kasılarak sarsılmaya, çırpınmaya başladı. Ama onları ve onların sarsılmasına,

çırpınmasına yol açan yaşama arzusunu oyuna getirmişti. Çok derinlerdeydi. Artık onu asla suyun yüzeyine çıkaramazlardı. Rüya gibi bir hayal denizinde, aldırışsız yüzüyordu sanki. Renkler ve parıltılar onu sarıyor, onun üzerine yağıyor, içine işliyordu. Neydi bu? Bir deniz fenerine benziyordu. Ama beyninin içindeydi; sürekli olarak yanıp sönen, parlak, beyaz bir ışık." Az sonra engin gece kayalarına çarpacağını, artık uzun yürüyüşlerin olmayacağını söyleyerek onu uyardı; sadece sınırsız, sırılsıklam, ilerleyen ve geri çekilen bir akış, sonsuz bir sürükleniş, ruhsuzca akıntıya kapılış, hızla akan dünyanın karşısında sessiz kalış söz konusuydu artık. Yeni Mao: göllerin, dağların üzerinde hareketli bir sis, şehirler, tarlalar, okyanuslar arasında koşuşturan, birbirinden ayrılmış trilyonlarca atom. Her şey ve hiçbir şey olmak; *lümpen bir organizma*. Bunun mantığı neydi? Şimdiye kadar vücudu, onun hem bilinci hem yok edicisi olmasını gerektirecek ne yapmıştı ki kendisi için? Şimdiye kadar düşüncelerinin sermaye birikimine konan, aklının artı değeri üzerinden semiren ve arzusundan yararlanarak gövdeye indiren vücudu değil miydi sanki? Evrensel kapitalistin önde gidenine proletaryayı mı oynayacaktı şimdi? Şu aptal vücudunun önünde secde mi edecekti artık? Açgözlü bir kâinata hammadde mi olacaktı?

O havai günü parçalayıp dağıtıncaya kadar havaya ateş etti. Sonunda kendisini, kayığın onu almış olduğu kıyıda buldu birden. Titreyerek, donuk ay ve sarkıtlarla bezenmiş yıldızlar, ağızlarından buhar çıkan kara sığırların ve kızıl-turuncu gözcü ateşlerinin üzerini örterken, insanların onu görünce neye uğradıklarını şaşırdıkları kampına döndü.

Yolculuğun Mantzu bataklıkları ve çayırları boyunca sürdürdükleri son iki gününde, Mao, dizanteri ve soğuk algınlığı

nedeniyle hasta düşmüştü. Onu, Birinci Dünya Savaşı'ndan kalma, Amerikan ordusuna ait, güvelerin yediği, eprimiş bir battaniyeden yaptıkları sedye ile taşıyorlardı. Mao'nun dirseği ince bir çizgi halinde yırtılmıştı ve durup yarasını iyileştirecek zaman yoktu. Kızıllar, eski bir patika boyunca ağır aksak ilerliyorlardı. Durmaya, patika boyunca, insanı enine boyuna aşan otların ve kamışların arkasından kendilerine kurşun yağdıran Mantzuların ateşine karşılık vermeye bile cesaret edemiyorlardı. Patika boyunca ölenleri, yüzlerine bir avuç toprak ve biraz kamış atarak basitçe defnediyorlardı.

Mao'nun durumu gitgide kötüleşti. Uykusunda konuşuyor, sırılsıklam olmuş battaniye yığınının altında tir tir titriyordu. Karısı ona, sürekli olarak, kâselerin içinde soğuk pirinç ve tavşan eti taşıyor; ama Mao, dişlerinin takırdamasını, ağzına bir lokma atması için yeterli kısacık bir süre için bile durduramıyordu. Herkes onun sarı ruhunu teslim etmesini bekliyordu. Mao, gözcülerinin attığı müthiş çığlığı duyunca, ruhunun bedenini terk ederek kanat çırpmaya başladığını hissetti. Çayırların sonuna gelmişlerdi. Artık Shensi'deki sovyet üssüne sadece iki haftalık mesafede, konuksever bir ülkedeydiler. Uzun Yürüyüş'ten hayatta kalan yirmi bin kişi, 20 Ekim 1935'te, Kiangsi'den alelacele kaçışlarından tam bir yıl sonra, Kızıl sığınağa ulaşmıştı.

"Can sıkıcı bir yavaşlıkla beliren mevsim hızla ilerledi. Gündüzleri artık yumuşak bir hava hüküm sürüyor; geceleyin ise, hava serin olmakla birlikte, üşüten bir ayaza çekmiyordu. Çobanaldatanın melankolik ıslığı gölün kıyısı boyunca işitiliyor; göletler ve çayırlar binlerce konuğunun müziğini etrafa yayıyordu. Ormanda yerli kavakların yaprakları titreşiyordu. Ormandaki farklı ağaçların canlı yeşili onların gölgesini çamların ve baldıranların kalıcı rengiyle harmanladıkça, dağların eteklerindeki kahverengi görünüm silinmeye başlamıştı. Ağır-

dan alan meşelerin sürgünleri bile, yazın gelmekte olduğunu müjdelercesine büyüyordu. Neşeyle kanat çırpan mavikuşlar, toplu halde yaşayan ardıç kuşları, çalışkan çalıkuşları, mevcudiyetleri ve şarkılarıyla hayat veriyorlardı. Çok yükseklerde süzülme alışkanlığında olan şahin, yaratılışından gelen açgözlülüğüyle, avının ortaya çıkacağı anı kollayarak, Otsego'daki suların üzerinde dolanıp duruyordu."

Alan, güneşin altında serilip kalmış insanlarla kaplıydı. Askerler, kestaneyle doldurulmuş, kızartılmış ördeği hayal ederek sigara ve çay içiyorlardı. Mao, adamlarından uzakta, genç bir salkımsöğütün altına oturdu. Uzun Yürüyüş zaferinin şerefine bir sone yazmak niyetindeydi. Ama kafasında uçuşan karman çorman imgeler zihnini çeldi.

Önünde uzanan açık alanda, zengin ve koyu toprağa derinlemesine kök salmış, güneşle yıkanan, rüzgârla salınan yüzlerce çiçek vardı. Şevkle sararmış, kızarmış, ufuk çizgisine kadar kimbilir kaç dönümlük bir alana yayılmış, üstlerindeki solgun, donuk gökyüzünün sınırını renklendiren çiçekler... Mao, dürbünüyle gelincikler, günebakanlar, nergisler, kızılcıkçalıları, kaplançiçekleri, kraliçe-annedantelleri, leylaklar, tanesalkımları, rododendronlar, alevyıldızları, lahualar, yasemin-ler, menekşeler, karanfiller, peygamberçiçekleri, sütlüçiçekler, dağ defneleri, galyumlar, siringalar, unutmabeniler, kandilçiçekleri, manolyalar, kızılyoncalar, galyalar, altınçubuklar, hasekiküpeleri, hindibalar, karagözlüsuzanlar, şeftali çiçekleri, kromveller, zinyalar, maviboneler, zambaklar, acıbaklalar, güller, düğünçiçekleri, yoncalar, kadifeçiçekleri, örümcekmayaları, gündüzsefaları, bukleotları, Çin pembeleri, şakayıklar, orkideler, sardunyalar, gardenyalar, yıldızçiçekleri, kankökleri, böcekbelaları, öküzgözleri, keklikküzümleri, sümbüller, irisler, kantaronlar, sabah çiçekleri, laleler, kremyüksükleri, beşparmakotları, kanaryaotları, engerekdilleri, blovetler, brunellalar,

anemonlar, canlıkemerler, mine çiçekleri, bahargüzelleri, devedikenleri, ateşotları, kırmızıkızlar, godetyalar, arıbalsamları, taşkırançiçekleri ve benibanaçiçekleri gördü. Mao, bunların arasında, çekicilikte onların gerisinde kalmayan, onlarla aynı havayı soluyan, aynı güneşte yıkanan, aynı toprağa bağlanmış olan zararlı, zehirli birçok bitki ve çiçek öbeğinin etrafa yayılmış olduğunu fark etti: mayıselmaları, upaseler, pokerutlar, siyahgecegölgeleri, jimsonotları, subaldıranları, zehirli sarmaşıklar, zehirli sumaklar, yüksükotları, banotları, çobandefneleri, keşişkülahları, keneotları, kamaslar, belladonnalar, zehirliormanmeyveleri, zehirli taflanlar, zehirli raventler, mayısotları, zehirli defneler, zehirli çiçeksoğanları, kırmızıgeyikgözleri, zehirli çavdarotları, zehirli bezelyeler, zehirli otlar.

Mao dürbününü yere bıraktı. İç geçirdi. Şiir gelmeyecekti. Daha iyi bir zamanı bekleyecekti. Bir şey onu tedirgin ediyordu. Önündekileri yeniden inceledi; görünüşe bakılırsa hepsi –iyinin yanında kötü– uyum içinde varlığını sürdürüyor gibiydi. Bu durum, tabiatın doğal bir biçimde serpilmesiyle ortaya çıkıyordu; ama iyi bir bahçıvan zehirli otları söker, yaşamakta olan ağaçların bozulan dallarını budardı. Bahçeler için gerekli olan şeyi, birisinin de halklar üzerinde uygulaması mı gerekiyordu? İmgenin saflığını tehlikeye atmaksızın, metaforlar doğadan sanata aktarılabilir miydi?

Mao'nun karısı, ona bir fincan çay getirdi. Mutlu görünüyordu.

"Kazandık, sevgili kocacığım."

Mao, gözlerini başka tarafa çevirerek, "Belki," dedi. O günden daha iyisini görmemişlerdi henüz. Ama zihnini işgal eden tatsız, ürkütücü bir düşünce Mao'yu tedirgin ediyordu: "Şiir"i bitmişti.

BAŞKAN MAO İLE SÖYLEŞİ

Bu mülakat, çok sayıda okuru olan hiçbir dergide yayımlanmamak ve fotoğrafları basılmamak koşulu kabul edilerek yapılmıştı. İki yabancı dili de bilen Başkan Mao arada İngilizce ya da Fransızca cümleler söylemiş olsa da, mülakat bir çevirmenin yardımıyla yapıldı. Görüşmecilerin kişisel yaşamı ya da toplumsal ve siyasal meselelerle ilgili kimi bölümler, mülakatın özüyle doğrudan ilgili olmadığı için çıkarılmıştır. Sözgelimi Başkan Mao görüşmeciye çocukları olup olmadığını sorar, varsa kaç tane ve kaç yaşında olduğunu merak eder, hepsinin aynı kadından olup olmadığını kurcalar, vesaire. Mao ekonomik ve toplumsal açıdan ilgisini çeken konularla ilgili olarak, görüşmecinin yıllık maaşı, kalifiye bir işçinin aylık yiyecek ve barınma masrafları gibi sorular da sordu. Kısacası, biz burada aynen yayımladığımız tartışmayı yapmadan önce, Mao kendi mülakatını yaptı. Söyleşi, 1968 baharında, Başkan Mao'nun evinde gerçekleştirildi.

Başkan Mao'nun çalışma odası tasviri hak ediyor. Oda basitçe döşenmiş: dört tane bambu sandalye, eşiğine içerisinde yüzlerce çiçeğin gelişigüzel serpildiği sardunya saksıları yığılmış olan pencerenin yanında çam ağacından bir masa. Masanın üzerine kimisi yepyeni kimisi eski kitaplar, magazin

dergileri, süreli yayınlar, müze ve sergi katalogları yığılmış. Bildiğimiz dergilerden bazılarını sayalım: *Art and Artist, Arts Magazine, Art Forum, Art News, Art International, Studio, Encounter, Esquire, Metro, Partisan Review, The Nation, National Review, Monthly Review, New York Review of Books, Dissent, Vogue, Poetry, Evergreen Review, Chelsea Review, Film Quarterly, Sight and Sound, Films in Review, Cinema, Film Heritage, Movie, New York Film Bulletin, Cahiers du Cinéma, Tri-Quarterly, Journal of Aesthetics, Journal of Popular Culture, PMLA, American Literature, American Literature Quarterly, Critique, Wisconsin Studies in Criticism, Harper's Bazaar, Playboy, Science and Society, Daedalus, Thoreau Society Bulletin, New Left Review, National Geographic, Atlas.* Kitaplar: *Love's Body, Understanding Media, Against Interpretation, Second Skin, Come Back, Dr. Caligari, Armies of the Night, Why are we in Vietnam?, In Cold Blood, The Confessions of Nat Turner, The Poems of Wallace Stevens, Concrete Poetry, Ariel, For the Union Dead, Howl, The Poems of E. A. Poe, Collected Poems of W. H. Auden, The Adventures of Sinbad the Sailor, Twenty Thousand Leagues Under the Sea, The Count of Monte Cristo, The Adventures of Robin Hood, The Three Musketeers, Moby Dick, Tin Tin: Journey to the Moon, The Iron Heel, A Farewell to Arms.*

Duvara röprodüksiyonlar, Amerika'daki resim sergilerinin ve bazı filmlerin posterleri, ünlü kişilerin, Çinli kahramanların ve Mao'nun Uzun Yürüyüş'teki yoldaşlarının fotoğrafları iliştirilmiş, yapıştırılmış ya da asılmış. *Paris Match*'ten kesilmiş olan Kızıl Muhafızlar'a ait bir fotoğraf, Cézanne'ın yapmış olduğu Madam Cézanne'ın portresinin ve Ingres'in *Le Bain* tablosunun röprodüksiyonları arasında duruyor. Demiryolu işçilerinin şapkasını giymiş olan Lenin, bir film şeridine bakmakta

olan Godard'ın yanına iliştirilmiş. Trova'nın sergilerinden birinin duyurusu –kromdan yapılmış, düşüşün eşiğindeki göbekli adam–, *Viva Maria*'da, mitralyözün yanında umutla birbirine yaslanmış olan Bardot ve Moreau'yu gösteren fotoğrafın altına yapıştırılmış. Bu fotoğraf, Alplerdeki altınbaşakları gösteren renkli bir posterin ("Baharda Alpleri Görün") yanına sıkıştırılmış. Ötede Castro'yu boşluğa doğru gülümserken gösteren, yarısı yırtılmış fotoğraf; fotoğrafın Birleşmiş Milletler'de Küba liderini kucaklamaya hazırlanan Kruşçev'i gösteren diğer yarısı ortada yok. Tek başına asılmış büyük bir poster var; vişne çürüğü renginde beresiyle gökyüzüne bakan Che'yi gösteriyor.

Görüşmeci: Yakın dönemde yayımlanması için şiirlerini hazırlıyor musun?

Mao: Kibarca yeni şiir yazıp yazmadığımı soruyorsun, değil mi?

Görüşmeci: Evet, öyle denebilir.

Mao: Pekâlâ, yıllar önce New York'taki YMHA beni davet etmişti, bir okuma matinesi için. Önce yeni şiirler okumanın doğru olacağını düşündüm; Han Hanedanlığı'nın etkisinden kopuşun şiirlerini. Gerçek anlamda devrimci olarak nitelendirebileceğim, böyle bir davetin onuruna yakışan şiirler. Ama henüz yazmamıştım o şiirleri; yazana kadar beklemeyi düşündüm. Şimdi, artık böyle bir matineye katılmayacağımı biliyorum. Bu ertelemeye yol açan başka etkenler de var elbette.

Görüşmeci: Bunu açıklayabilir misin?

Mao: Ortaya belirsiz bir laf atayım diye söylemedim. Basit bir nedeni vardı bunun; başka şeylerle meşguldüm. Estetik, sanat felsefesi ve çağdaş Amerikan sanatı muhayyilemi meşgul ediyordu; mesela Kızıl Muhafızlar da estetik bir mit olarak daha yakın zamanlarda böyle bir etkiye yol açtı bende. Belki bunu daha sonra tartışırız.

Görüşmeci: Sanat felsefesi ve estetik derken Marksist felsefeyi, Marksist estetiği mi kastediyorsun?

Mao: Sanırım bunun cevabı Marksist-Leninist ya da Maocu-Marksist estetik gibi bir şey olmalı. Doğal olarak bunu da kastediyorum. Basitçe, sanatın benim için ne ifade ettiği konusunu düşünüyor, bunun üzerinde çalışıyordum.

Görüşmeci: Sanata bu tarz bir yaklaşım, devletin iyiliğini ve çıkarlarını gözetmenin antitezi değil mi?

Mao: Benim düşünceme göre, bizim ilerlemeden anladığımız şey böylesi bir spekülasyonu mümkün kılmak üzere devleti kullanmak olmalıdır.

Görüşmeci: Öyleyse devletin işlevini nasıl değerlendiriyorsun?

Mao: "Devlet, gerekli malların gönüllü üreticisi ve dağıtıcısı olmalıdır. Devlet, yararlı olanı yapmak durumundadır; bireyse güzel olanı. Emekten söz açılmışken, bugünlerde el emeğinin saygınlığı üzerine bir sürü saçma sapan şey söylendiğini ve yazıldığını belirtmeden geçmeyeyim. El emeğinin öyle yüceltilecek bir tarafı yok; tam tersine, büyük ölçüde aşağılayıcı bir şey. İnsanın hoşlanmadığı bir şeyi yapması, zihnen ve ahlaken zararlıdır; emeğin birçok biçimi, hiç keyif vermeyen faaliyetlerdir ve böyle değerlendirilmelidir. Gündoğusu eserken günde sekiz saat pis bir kavşağı süpürüp durmak iğrenç bir meşguliyettir. O kavşağı zihnen, ahlaken ve bedenen onur duyarak süpürmek, bana imkânsız görünüyor. Birisi onu keyifle süpürüyorsa, bundan korkulmalı. Pislik rahatsız edici bir şeydir; insanoğlu daha iyi şeyler için yaratılmıştır. Bu tarz işleri makineler yapmalı.

"Ve öyle olacağından kuşkum yok. Şimdiye kadar, insanoğlu, bir ölçüde makinelerin kölesi oldu. İnsanoğlunun, işini yapması için makineyi icat eder etmez açlıktan ölmeye başlamış

olması olgusunda trajik bir yan var. Bu durum, elbette bizim mülkiyet ve rekabet sistemimizin sonucudur. Bir insan, beş yüz insanın işini yapan bir makineye sahip. Böylece beş yüz kişi işten çıkarılır, iş bulamaz, aç kalır, hırsızlığa başlar. O bir insan makinenin üretimini sağlama alır, sürdürür, olması gerekenin beş yüz katına –çok daha önemlisi, gerçekten istemiş olduğundan çok fazlasına– sahip olur. Bu makine herkesin ortak malı olsaydı, bundan herkes yararlanırdı. Topluma olağanüstü bir avantaj sağlardı. Entelektüel nitelikte olmayan, tekdüze, sıkıcı, berbat şeylerle uğraşmayı, hoşlanılmayan koşullarda çalışmayı gerektiren bütün işler makinelerce yapılmalı. Makineler bizim için kömür ocaklarında çalışmalı, bütün temizlik hizmetlerini üstlenmeli, gemilerin kazancısı olmalı, sokakları temizlemeli, yağışlı günlerde postayı taşımalı, usandırıcı, bunaltıcı her işi yapmalı. Günümüzde makine insanoğlunun karşısında, onunla rekabet ediyor. Uygun koşullar yaratıldığında, ona hizmet edecektir. Makinelerin geleceğinin bu yönde olduğuna hiç kuşku yok. Aynen ülkedeki beyefendiler horul horul uyurken ağaçların büyümeye devam etmesi gibi; insanoğlu eğlenirken, boş zamanında incelmiş bir hayatın –evet, emek falan değil, budur onun gayesi– keyfini sürerken, güzel şeylerle ilgilenirken, güzel şeyler okurken ya da basitçe, hayranlıkla ve zevkle dünyayı temaşa ederken, makineler gerekli ve sevimsiz bütün işleri yapıyor olacaktır. Bu uygarlık köleleri gerektiriyor; gerçek olan budur. Eski Yunan'ın durduğu yer de tam anlamıyla böyle. Çirkin, korkunç, sıkıcı işleri yapan köleler olmasaydı, kültür ve tefekkür olmazdı. İnsanın köleleştirilmesi yanlıştır, tehlikelidir, ahlaken yıpratıcıdır. Dünyanın geleceği mekanik köleleştirmeye, makinelerin köleleştirilmesine bağlı. Bilim insanları, artık kasvetli East End'e[50] gidip açlıktan ölmek-

50) East End: Londra'da, on dokuzuncu yüzyılın sonlarında yoksulların,

te olan insanlara kötü kakao ve ondan da kötü battaniyeler vermeleri istenmediğinde, kendilerinin yanı sıra başkalarının da haz duyacağı harika, mükemmel şeyleri tasarlayabilecekleri boş zamana sahip olacaklar. Her şehir, gerektiğinde her ev için büyük enerji depoları olacak; insanlar bu enerjiyi gereksinimlerine göre ışığa ya da harekete dönüştürecekler. Bu ütopya mı? Önünüzdeki dünya haritası ütopyayı içermiyorsa, göz atmaya bile değmez; insanlığın daima hüküm sürdüğü bir ülkeyi dışarıda bırakmış demektir. İnsanlık oraya ayak bastığında, etrafına bakınır, daha iyi bir ülke gördüğünde yelken açar. İlerleme, ütopyaların gerçekleştirilmesidir.

"Toplumun, makinelerin organizasyonu üzerinden yararlı şeyleri sağlayacağını, güzel şeylerin ise birey tarafından yapılacağını söyledim. Bu sadece gerekli değildir; aynı zamanda bunların ikisini birden başarmanın mümkün olan tek yoludur. Başkalarının kullanımı için, onların istekleri, arzuları doğrultusunda bir şey yapmak zorunda olan birey, ilgi duyarak çalışmaz, elinden gelenin en iyisini ortaya koyamaz. Öte yandan, bir toplum, bir toplumun güçlü bir kesimi ya da herhangi bir yönetim, sanatçıya ne yapacağını empoze etmeye çalıştığında sanat ya tamamen yok olur ya basmakalıp bir numuneye dönüşür ya da yozlaşarak rezil, bayağı bir zanaat icra etmeye dönüşür. Sanat çalışması, eşsiz bir yaradılışın benzersiz bir ürünüdür. Onun güzelliği, yaratıcısının neyse o olabilmesinden kaynaklanır. Diğer insanların da onların istediği şeyi istiyor olmalarının umursanacak hiçbir değeri yoktur. Sanatçı diğer insanların istedikleri şeyleri umursadığı, onların taleplerini karşılamaya başladığı anda, sanatçı olmaktan çıkar ve ruhsuz, oyalayıcı bir zanaatkâra, namuslu ya da namussuz

göçmenlerin, yerinden yurdundan edilen insanların yığıldığı, sefaletin ve hastalığın kol gezdiği semt. (ç.n.)

bir tüccara dönüşür. Artık bir sanatçı olarak değerlendirilmeyi talep edemez. Sanat, bireyci ruh halinin, dünyanın şimdiye kadar görmüş olduğu en keskin biçimidir. Onun, bireyci ruh halinin dünyanın tanıyageldiği tek sahici biçimi olduğunu söylemekten yanayım."

Görüşmeci: Şimdi söylediklerin, 1942'deki ünlü Yenan Forumun'da[51] benimsediğin tutumla pek uyuşmuyor gibi geldi bana.

Mao: Evet, 1942'de sanatı tartışmanın iki ölçütü olduğunu söylemiştim: estetik ve politik. (Mao kalktı, Florida portakal sandıklarıyla yapılmış olan kitaplıktan yıpranmış bir kitap aldı, okumaya başladı): "Siyasal bir standart ve sanatsal bir standart olduğunu biliyoruz. Bunların arasındaki uygun ilişki ne olmalıdır? Siyaset aynı zamanda sanat değildir. Dünyanın genel görüntüsü aynı zamanda sanatsal yaratı yöntemleri değildir. Sadece soyut ve katı siyasal standartları değil, soyut ve katı sanatsal standartları da reddediyoruz. Farklı sınıflı toplumlar değişik siyasal ve sanatsal standartlara sahipler; belli bir sınıflı toplumun içerisindeki farklı sınıflar da öyle. Ama herhangi bir sınıflı toplumda ya da bu toplumdaki herhangi bir sınıfta, siyasal standartlar önce gelir, sanatsal standartlarsa onun arkasında yer alır."

Görüşmeci: Bu, Troçki'nin *Edebiyat ve Devrim*'de öne sürdüğü, devrim için sanatla devrimci sanatın karıştırılmaması gerektiği yolundaki düşüncenin dolambaçlı bir ifadesi değil mi?

---

51) Yenan Forumu: 1942'de, komünistlerin denetimindeki Çin'de, Yenan şehrinde yapılan konferans. Bu konferansta Mao'nun yapmış olduğu, bütün bir sanatın çalışan sınıfın hayatını yansıtması ve izleyici olarak onu hedef alması, sanatın politikaya ve özellikle sosyalizmin ilerlemesine hizmet etmesi gerektiğini vurgulayan konuşmalar daha sonra *Yenan Forumu'nda Sanat ve Edebiyat Üzerine Konuşmalar* başlığıyla yayımlanmıştır. (ç.n.)

Mao: Evet, eğer "sosyalizmin kuruluşundan sonra" derken, sınıf mücadelelerinin sona erdiği, deneyüstücü keşiflerin başlayacağı Büyük Uyum döneminden söz ediyorsak, kabul ediyorum. En azından bizim kültürümüzün şu döneminde, en devrimci sanatın –bizim konuştuğumuz konular açısından– en istenilmeyen sonuçları doğurmasının nedeni de budur. Örneğin Morris, Judd, Smithson, Andre ve Tony Smith'in çalışmaları hayranlık uyandıracak ölçüde Doğulu (Eski Doğu) ve devrimci olmakla birlikte, şu anki mücadelemiz açısından değeri sorgulanabilir niteliktedir.

Görüşmeci: Affedersin, şimdiye kadar söylediklerine bakılırsa, devrimci sanata, devrim için sanattan daha fazla ilgi duyuyormuş gibi gözüküyorsun. Ya da çağdaş burjuva sanatına duyduğun ilgiyi başka ne ile açıklayabiliriz?

Mao: Eşimle bu açıdan diyalektik bir ilişki kurmuş olduğumuzu düşünelim. O opera, tiyatro gibi kültürel işlerden sorumlu olsun; bense geleceğin, Büyük Uyum döneminin teorik zemininin hazırlanmasından... Eşim, ideolojik olarak, benim şimdiki konumuma değil, 1930'lar ve 1940'lardaki konumuma yakın bir yerde duruyor. Önceki konumumu reddetmiyorum; sadece iki ayrı düzeyde ya da düzlemde çalışmak istiyorum. Şimdi uygun olduğunu düşündüğüm şeyin ille gelecekte de uygun ve değerli olacağını düşünmüyorum. Eşimin ruhunun Eski Sol'un, benimkininse Yeni'nin yanında olduğunu söyleyebiliriz. (Mao ve görüşmeci gülüşürler.) Benimle karşılaştırıldığında, sloganları ve pankartları her zaman daha fazla sevmiştir. (Daha fazla gülüşürler.)

Görüşmeci: Tavırlarınla amaçların arasında toplumsal bir bağıntı olduğunu hissediyor musun?

Mao: Aslına bakarsan bu beni ilgilendirmiyor. Becerebilseydim, çok önceleri dünyayı terk etmiş olacaktım. Söyleşmek

şöyle dursun suratlarına bakmaya değmeyecek ahlaki ucubeler ve aptallarla dolu ortalık. Yaptığım çalışma her gün beni ayakta tutuyor olmasaydı, hiç acımadan zehirlerdim kendimi.

Görüşmeci: Seni böyle ansızın hırçınlaştıran şey nedir?

Mao: Kendini kapıp koyvermek ve yorucu hatıralar.

Görüşmeci: Hangi hatıralar?

Mao: Dünya ve onun sakinleri ile ilgili hatıralar.

Görüşmeci: Ya insanın doğası?

Mao: Doğanın insanları diyelim.

Görüşmeci: Değiştirilebilirler mi?

Mao: Lenin odalarını süt dolu kaplarla donattı. Kedileri, kendilerini nerede bulsalar süt içebilsinler diye. Kedileri çok severdi.

Görüşmeci: Lenin'in insanları sevmediğini mi ihsas etmek istiyorsun?

Mao: Onlarla birlikte yaşamış olan kimse sevemez onları.

Görüşmeci: Ya kediler?

Mao: Her hayvan insandan iyidir, uzun vadede.

Görüşmeci: Bu tutumun, kendine duyduğun nefretin bir tezahürü olmasın?

Mao: Öne sürdüğün şey basit ve yanlış. Çok mu tecrübesizsin? Tarih bilgisinden ne söylediğimi anlamayacak ölçüde yoksun musun?

Görüşmeci: Başkan Mao, insanları küçümseyişin, mizantropiden daha hafif bir şey değil.

Mao: Cömertlik yalnızca mizantropiden kaynaklanır. Dünyayı küçümsemeyen insan, onun ne kadar acınası ve sevilesi olduğunu da bilemez.

Görüşmeci: Sevilesi mi?

Mao: Evet, insanın sokakta kalmış kedileri sevebilmesi. Ama bu analojinin de bir sınırı var. Kediler senden hiçbir şey talep etmez ve karşılığında sana hiçbir şey vermezken, insanlar

senin beynini, bağırsaklarını sökerler; bunu yaparken onları kenara çekmeni de isterler.

Görüşmeci: Ne yapmalı?

Mao: Islıkla çalabileceğin hoş bir melodi öğren.

Çevirmen: Evet, şimdi ıslıkla çalmakta olduğun, yıllardır provasını yapageldiğin bir melodi... Senin kulağına hoş geliyor olabilir. Ama ben, açıkça söylemek gerekirse, ondan nefret ediyorum.

Mao: Senin yalandan dürüstlüğün ve gözüpekliğin hayli kaba ve bana çok sıkıcı geliyor. Eğer eşimden benden korktuğundan daha fazla korkmuş olmasaydın, aynı melodiyi çalıyor olacaktın.

Görüşmeci: Godard'ın *La Chinoise*'ını[52] [Çinli Kız] gördün mü?

Mao: Evet. Ama hiç etkilenmedim. Diyaloglar donuk ve bağıntısız. Godard'ın, filmin ilerlemekte olan bir çalışma olduğu yolundaki iddiası bu bağıntısızlığın mazereti olmadığı gibi onu estetik olarak ortadan da kaldırmıyor. Godard'da diyalog, bir zamanlar akışkan olan tekniğin artık kemikleşmiş olduğu bir teamül haline gelmiş; *La Chinoise*'da ne bir gerilim var, ne içsel bir mücadele, ne de diyalektik. Sıkıcı bir film. Aslında Godard'ın, söylemek istediğini iyi ifade ettiğini düşünüyorum, diğer filmlerini sevmiştim.

Görüşmeci: Hangilerini?

Mao: *À bout de souffle* [Serseri Âşıklar], *Vivre Sa Vie* [Hayatını Yaşamak], *Made in U.S.A.* [Amerikan Malı]. *À bout de souffle,* heyecan arayan çağdaş burjuva kadınların histerisini çok iyi yakalamış. Soğuk, yapmacık kadınlar... Yaşama sevinçlerini sadece yumurtalıkları üzerinden ifade eden kadınlar... Ve

52) Maocu beş gencin öyküsünü anlatan, Dostoyevski'nin *Ecinniler*'inin bir adaptasyonu olan Godard filmi. (ç.n.)

genç adam, üçüncü sınıf bir serserinin mükemmel bir tasviri; çökmekte olan bir toplumun ve onun mitlerinin doğal ürünü, dışkısı... Belmondo mükemmel bir Kızıl Muhafız genci, iyi bir devrimci olabilirdi. Kısacası, insanoğlunun en iyi türü. Bunun yerine, bütün o enerjinin nereye gittiğine bak: gündelik heyecanların yakalanması, başkalarının kişiliklerinin yeniden canlandırılması uğruna, bayağı bir şiddet. Bunun arketipi zaten kendi içinde bir kurgu, bir rol. Godard'ın *À bout de souffle*'u, çağdaş Batılı kapitalist toplumun hastalığının modern sanattaki en iyi anlatımlarından biri. Jean Seberg, Amerikalı kahpe katil. Belmondo, zavallı adam, içine sığınacağı kişiliği aranıp duran, daha romantik bir karakter. Seberg duygusuz, yavan, renksiz, sevgisiz, beyaz bir karakter; yirminci yüzyıl Amerikan Moby Dick'i, Beyaz Katil, kötücül, kişilik dışı. O, Amerika! Onu seviyorum diyebilirim. (Mao güler, görüşmeci kıkırdar.)

À bout de souffle'daki Godard iyidir, dinçtir, neredeyse karakterlerine âşıktır. Belmondo'yu sever; biraz Seberg'i de; onların gençliğine, çekiciliğine, özgür hayatına kapılır ama onlar ve onları yaratan şey tarafından püskürtülür: Godard burada, burjuva kültürünün geçiş döneminde yaşayan devrimci bir sanatçının muazzam gerilimini ifade eder. Kenneth Burke'nin, Odets'in oyunları ile ilgili bir denemesi var, sanırım ya *Philosophy of Literary Form*'da ya da *Counterstatement*'ta, okumalısın. Onun burjuva kültüründeki yeri dikkate alındığında, Godard'ın itirazları yerinde ve yararlı. Ama *Made in U.S.A.* ve *La Chinoise* gibi filmler, onun içgüdülerinde belirsiz olduğu izlenimi veriyor. O, sinema imgeleminin Oscar Wilde'ı gibi şu an.

Görüşmeci: *La Chinoise*'da gençliğin hicvedilmesine bir itirazın var mı?

Mao: Evet. Hiciv arzularını paylaştığınız bir toplumsal kesime değil, sadece düşmana yöneltilmeli.

Görüşmeci: Belki de Godard, devrimci idealleri bu dönemde Fransa'da uygulanabilir olmayan gençliğin yanlış düşüncesini düzeltmek ya da ifşa etmek istemiş olabilir.

Mao: Gençlik asla gerici değildir; gençlik zamanın akışı içerisinde ilericidir, dolayısıyla daima avangardın içerisindedir, dolayısıyla ruhen asla yanlış değildir, dolayısıyla asla yerilmemelidir; özellikle gerici güçlerin iktidarda ve silahlara sahip olduğu bir kültürde.

Görüşmeci: Anlıyorum.

Mao: Ayrıca, senin ifadeni kullanacak olursak, "bu dönemde Fransa", belki de tam olarak *La Chinoise*'daki gençliğin yeridir. Ama bu, birbiriyle sıkı bir ittifak halinde olsalar da, kehaneti harekete geçirir, estetiği değil.

Görüşmeci: Kehanetle estetik mi, sıkı bir ittifak halinde olan?

Mao: Evet, açıkça öyleler.

Görüşmeci: Daha önce Morris ve Judd gibi Amerikalı sanatçılardan söz ettin. Onların çalışmalarında bulduğun şey nedir?

Mao: Çalışmalarındaki dilbilimsel açımlama her ne kadar tehlikeli bir biçimde eleştirel benmerkezciliğe doğru yön değiştiriyor olsa da, bu sanatçılarda ve Reinhardt, Olitski ve Kelly gibi ressamlarda, bir Doğu'ya yatkınlık, neredeyse hiçbir şey söylemeden, sözle ifade edilemeyecek olan onca şeyi söyleme arzusuna yaslanan bir diyalektik görüyoruz.

Görüşmeci: Sözle ifade edilemeyecek olan mı?

Mao: Evet, sözle ifade edilemeyecek olan; çünkü çalışmanın yaydığı duygu ve düşünceler, ilk elde, dilbilimsel olarak ifade edilebilecek bütün düşünceleri kapsayıcıdır: bütün bir tarih, bütün bir geçmiş, şimdi ve gelecek; ve onlar dilbilimsel olarak

ifade edilemeyecek her şeyi içerir: açıklanamayan her şeyin sezgisel olarak, deneyüstücü yaklaşımla tanınan *anlamı*.

Görüşmeci: Bu konuda başka bir şey söylemek istiyor musun?

Mao: Pragmatik açıdan bakarsak, minimal ya da ABC denilen bu sanatın zengin sertliğini seviyorum. Çünkü hem objenin mutlak yalınlığına diyalektik bir tepki yoluyla tahayyülü barokla dolduruyor, hem de sanatın ve hayatın içindeki yanlışı çırılçıplak ortaya seriyor. Bu tür çalışmalar Uzun Yürüyüş'e benziyor, mekâna ve zamana karşı bir zafer, gerekli olanın gereksiz olanı alt etmesi ve hepsinden önemlisi, Marksizm'e benziyor; Heraklitos'a benzediği de söylenebilir.

Görüşmeci: Evet?

Mao: Bir Morris ya da Judd heykeli/nesnesi, onun sürekli olarak biçimlendirilen kendi tezi, antitezi ve sentezidir; tarihle –bugünün tarihi içerisindeki konumundan yararlanmak dışında– hiçbir ilişkisi yoktur; duygusallığa ve basmakalıp yanıtlara karşı hoşgörüsüzdür, onları dağıtır; o nedenle, sosyalist ahlakı özendirmek ve yaymak için mükemmel bir araçtır. Keats'in Eski Yunan kupası, teorik olarak, tam da arketip minimal bir heykeldir; ama Keats'ın kupası, sadece söylediği şey anlamında bir Morris heykelidir: Keats bize, "Bak, bu kupa her zaman her yerde var olan bir şeydir," der. Ama ikonografiden, açımlanabileceği malzemeden yoksun olunduğu durumlar dışında, sahici bir Eski Yunan kupası değildir bu. Arketip minimal nesne, daha çok Wallace Stevens'ın ıssız bir yerde yatmakta olan cam kavanozu gibi bir şeydir, sonsuzluğa karışan sanat eseri.

Görüşmeci: Bu sanata gösterdiğin ilgi beni şaşırtıyor. Bu konudaki çalışman, bu konuya bağlanışın, şimdiye kadar söy-

lemiş ve yazmış olduğun her şeye ters düşüyor. Açıkça söyleyeyim, afalladım.

Mao: İzninle, söylemiş olduğum şeylerle ilgili bir saptama yapmalıyım: aslında onların çalışmaları Uzun Yürüyüş'e benzemiyor; Uzun Yürüyüş, zaman içerisinde doğrusal bir olay olarak mücadeleyi temsil eder. Hayır. Onların çalışmaları, diyalektik gerilim ve çelişkilerin mükemmel bir istikrar ve denge halinde olduğu Büyük Uyum'a daha yakın. Toplum minimal heykelin estetik anlamda eriştiği toplumsal, siyasal ve ekonomik düzeyi yakaladığında, insanoğlu Büyük Uyum'u gerçekleştirecek.

Görüşmeci: Nesnel gerçeklikle hiçbir bağlantısı olmayan çalışmaları nasıl hoş görebiliyorsun, hatta yüceltebiliyorsun?

Mao: Nesnel gerçeklikle hiçbir bağlantısı olmayan çalışmalar ne?

Görüşmeci: Tartışageldiğimiz sanat türü.

Mao: Aslında bağlantısı var. O bağlantı, kendi gerçekliğidir; onun kendi öznesi, kendi nesnesidir.

Görüşmeci: (Mao'nun sözünü keser.) Bir karenin, bir kutunun ya da zemini olmayan, devasa, yuvarlak, gri, portatif bir yüzme havuzunun bir gerçeklik olduğunu mu söylemek istiyorsun?

Mao: O, kendisinin nesneleştirilmesi, kendi deneyüstü gerçekliğinin maddeleştirilmesidir.

Çevirmen: (Öfkelidir.) Bu mistifikasyon beni aşıyor. Dürüst olmak gerekirse, Başkan Mao, senden bütün bu sözleri duymak benim kafamı karıştırıyor, beni tedirgin ediyor. Sosyalist Gerçekçilik'e ne oldu, ne oldu...

Mao: Sözümü kestin ama seni bağışlıyorum. Sadece Sosyalist Gerçekçilik'in, şimdi yapmakta olduğumuz her şeyin, bütün pankartlarımızın, başında şapkalarıyla Kızıl işçileri

gösteren posterlerimizin, yürüyen Kızıl orduları, köylüleri tasvir eden duvar resimlerimizin, mit yoluyla türetilmiş şeyler olduğunu söyleyeceğim. Bizim Toplumsal Gerçekçilerimiz, mit çizerleridir. Bir gün senden daha iyi olanlar konuştuğunda, umarım çeneni kapatırsın.

Görüşmeci: Başkan Mao, doğum kontrolü ile ilgili düşünceni sorsam?

Mao: Kes sesini. Gelelim sana, Lin Tang. Eminim ki soluğu Bayan Mao'nun yanında alacak; onunla, benim ne kadar kötü düşüncelere kapıldığımın dedikodusunu yapacaksın. Biliyorum, şimdi sessizce sıvışır, bu haltı öğle yemeğinden sonra yersin. Seni çürümüş yemek çubuğu!

Çevirmen: Beni bağışla, Başkan Mao. Çenemi tutacağım.

Görüşmeci: Dali'nin Mao/Marilyn'ini[53] görmüş müydün?

Mao: Biliyorsun, fotoğraflar işte... Ama bana ilginç geldi.

Görüşmeci: Amerikalı bir eleştirmen o çalışmayı "bayağı" olarak nitelendirdi. Katılıyor musun?

Mao: Hayır. Dali, cinsel güç ya da cinsel cazibe ile cinsel mit arasındaki ilişkiyi biliyor. Mao miti cinseldir, politiktir, vesaire. Marilyn, dişi Mao'dur. Diyalektik açıdan ifade edecek olursak, Marilyn mağdurdur, sömürülendir. Mao Amerika'da yaşamış olsaydı, güzel bir kadın olarak, nasıl olurdu sorusunun karşılığıdır. Mao/Marilyn, ilginç bir kişi olurdu.

Görüşmeci: Gelecekle ilgili planların ne?

Mao: Kalan günlerini bir köşede hayal kurarak geçirmek isteyen yaşlı bir adamım ben. Mamafih, fanatik birileri oturağın önünde saygıyla eğilip, "Ooo, büyük başkanımız Mao yine dünyayı gübreliyor," diye şakımalı ki hacetimi huzur içinde

53) Philippe Halsman ve Salvador Dali'nin, *Portrait of Marilyn Monroe as Chairman Mao* (1952) adlı çalışması. (ç.n.)

yapabileyim. Son günlerimi sükûnet ve beyhude tefekkürle geçiremeyeceksem, verdiğim bütün o zorlu uğraşlar neye yarar?

Görüşmeci: Evet. Bu senin için önemli bir şey olmalı.

Mao: "Çünkü gerçek eleştirmen, içinde hayalleri, düşünceleri ve pek çok kuşağın duygularını taşıyan, kendisi için hiçbir düşünce biçiminin yabancı, hiçbir duygusal dürtünün anlaşılmaz olmadığı kişiden başka nedir ki? Ve gerçek kültürlü insan, iyi bir öğrenim ve müşkülpesentçe bir reddiyenin iyice bilinçli ve zeki kıldığı, değeri olan bir çalışmayı değeri olmayan bir çalışmadan ayrı tutabilen, böylece temas ve karşılaştırma yoluyla üslup ve ekole ilişkin gizler konusunda ustalaşan, onların anlamlarını çözen, seslerini dinleyen, entelektüel hayatın sahici bir meyvesi olduğu kadar gerçek kaynağı da olan, önyargıya izin vermeyen bir tecessüs duygusunu geliştiren, böylelikle entelektüel duruluğa erişen, 'dünyada en iyi diye bilineni, öyle sayılanı' öğrenmiş biri olarak –şimdi söyleyeceğim, hayalci bir yaklaşım gibi gelmesin– ölümsüz olanlarla yaşayan kişi değilse nedir?

"Evet, ... tefekkürle yaşanan hayat, *yapmayı* değil *olmayı,* yalnızca *olmayı* değil *dönüşmeyi* de amaç edinen hayat... Eleştirel ruhun bize sağlayacağı şey budur. Tanrılar ya Aristo'nun söylediği gibi kendi kusursuzlukları üzerinde kuluçkaya yatarak, ya da Epikür'ün tasavvur ettiği gibi, yaratmış oldukları trajikomik dünyayı sakin bir izleyicinin bakışlarıyla seyrederek yaşarlar. Biz de onlar gibi yaşamalıyız; kendimizi, insanların ve doğanın sergilemiş oldukları çeşitli sahnelere, uygun duygularla tanıklık eden bir konuma yerleştirmeliyiz. Kendimizi, eylemden alıkoyarak ruhanileştirmeli; enerjiyi reddederek mükemmelleşmeliyiz. Kimi zaman, Browning'in böyle bir hissiyatı olduğunu düşünüyorum. Shakespeare, Hamlet'i hareketli bir hayatın içine savurur; kendi çabasıyla misyonunun farkına varmasını sağlar.

Browning bize, düşünce yoluyla misyonunun farkına varmış olan bir Hamlet sunmalıydı. Olay ve kaza, onun için gerçek dışı, anlamsız şeylerdi. Ruhu hayat trajedisinin kahramanı yaptı. Eyleme, bir oyunun dramatik olmayan unsuru olarak baktı. Yüksek düşünce kulesinden, dünyaya bakabiliriz. Sakin, kendine odaklanmış, bütünlenmiş estetik eleştirmeni, hayat üzerine tefekkür halindedir; rastgele fırlatılmış hiçbir ok onun donanımının eklemlerine nüfuz edemez. En azından, emniyettedir. Nasıl yaşaması gerektiğini öğrenmiştir.

"Böyle bir hayat tarzı ahlaka aykırı mıdır? Evet, bedensel duyulara seslenen sanat ya da iyinin veya kötünün eylemi üzerinden heyecan yaratma aranışındaki didaktik sanat gibi bayağı türlerin dışındaki bütün sanatlar ahlaka aykırıdır. Çünkü her türden eylem etiğin alanına girer. Sanatın amacı basitçe bir ruh hali yaratmaktır. Böylesi bir hayat tarzı uygulanamaz bir şey midir? Uygulanamaz olmak, cahil *philistine*'in[54] düşündüğü kadar kolay bir şey değildir. Yeryüzünde, bizimki kadar uygulanabilirlik yanlısı olmayan insanlara ihtiyaç duyan bir ülke yoktur. Bizde düşünce, durmaksızın uygulamayla ilişkilendirilerek niteliksizleştirilir. Hayatını gündelik mevcudiyetin gerilimi ve hengâmesi içerisinde sürdüren farfara politikacı, kavgacı sosyal reformcu ya da toplumun –kendisinin de içerisinde yer aldığı– önemsiz bir kesiminin ızdıraplarıyla körleşmiş olan zavallı, dar kafalı rahip, ciddi bir biçimde, herhangi bir konu üzerinde önyargısızca entelektüel bir değerlendirme yapabileceği iddiasında bulunabilir mi? Bir meslekten olmak, peşin hükümlü olmak demektir. Kariyer yapmanın gerekleri, insanları yan tutmaya zorlar. Çok çalışanlar, az eğitilenler çağındayız. İnsanların sonunda bütünüyle aptallaşmak üzere

54) Philistine: Materyalizm tarafından güdülenen, entelektüel ve sanatsal değerleri aşağılayan kimse. (ç.n.)

gayret sarf ettikleri bir çağ... Kulağa hoş gelmeyebilir ama, bu feci akıbeti hak etmiş olduklarını söylemeden edemiyorum. Hayat hakkında hiçbir şey bilmiyor hale gelmenin en güvenilir yolu, insanın kendini işe yarar kılmasıdır."

Görüşmeci: Sevgili Başkan, seninle yaptığım bu görüşme beni yaşlandırdı; bütün düşüncelerin, sırayla beni olgunlaştırarak, bende hareketsiz kalma, geleceği düşünmeden, gelecekten korkmadan yaşama arzusu yaratıyor. Mücadeleni verdin, Uzun Yürüyüş'ünü yaptın. İyi hoş ama Uzun Yürüyüş'te değil de kısa gezintide olan bizler için, ileri yaştaki dinginlik nasıl bir anlam ifade edebilir?

Çevirmen: Kendince her şeyi doğru yaptın, Mao. Hep böyledir; ateşli bir hayat sürmüş olan yaşlı insanlar daima huzur içinde ölmekten söz ederler. Bu lafta kalır; onlar sonuna kadar insanların başına bela kesilirler.

Mao: Eski günlere dönmek isterdim, mesela 1902'ye; tırtıklı bir bambu sırığıyla iyice benzetirdim seni.

Görüşmeci: Öyle olacağı kuvvetle muhtemel, Başkan Mao. Daima kolayca öfkelenen birisi olarak hatırlayacağım seni.

Mao: Bu taşkınlıklarım sadece seni eğlendirmek için.

Görüşmeci: Senin pastoral bir yaşlılık hayaline inanmamı ister miydin?

Mao: "Muazzam, basit, ilkel şeylere tuhaf bir özlem duyuyorum. Örneğin deniz, bir ana olarak topraktan kalır yanı yok benim için. Hepimiz doğayı çok fazla seyrediyor, onunla çok az yaşıyormuşuz gibi geliyor bana. Eski Yunan yaklaşımındaki muazzam sağduyuyu seziyorum. Asla günbatımı üzerine gevezelik etmediler; otların üzerindeki gölgelerin gerçekten leylak rengi olup olmadığını tartışmadılar. Ama denizin yüzücü, kumsalın koşucunun ayakları için olduğunu gördüler. Ağacı düşürdüğü gölgeden, ormanı geceleyin büründüğü sessiz-

likten ötürü sevdiler. Üzüm bağını budayan, genç sürgünlere doğru eğildiğinde güneşin ışığından korunabilmek için, saçını sarmaşık dallarıyla örttü; sanatçı ve atlet –bize Eski Yunan'ın armağan ettiği iki figür– için, başka amaçla kullanamayacakları acı defne yaprakları ve yabani maydanozları örerek çelenk yaptılar.

"Bizimkisini faydacılık çağı diye adlandırıyoruz ve herhangi bir şeyi nerede kullanacağımızı bilmiyoruz. Suyun temizleyebildiğini, ateşin arındırabildiğini ve toprağın hepimizin anası olduğunu unuttuk. Sonuç olarak, Eski Yunan sanatı güneşin sanatıdır ve doğrudan şeylerle ilgilenir; bizim sanatımız ise ayın sanatıdır ve gölgelerle ilgilenir. İlkel güçlerin insanı arındırdığına eminim; onların arasına dönüp, onların mevcudiyetini hissederek yaşamak istiyorum."

***Uzun Yürüyüş'te Mao'nun Maceraları* İçin Kaynaklar**

Sayfa 26	Jack London, *Demir Ökçe*
Sayfa 27-30	Dos Passos / Steinbeck Parodisi
Sayfa 30-31	Jack London, *Demir Ökçe*
Sayfa 32-38	Nathaniel Hawthorne, *The Marble Faun*
Sayfa 39-40	Jack London, *Demir Ökçe*
Sayfa 40-41	De Forest, *Miss Ravanel's Conversion*
Sayfa 41-42	Jack London, *Demir Ökçe*
Sayfa 46	*Miss Ravanel's Conversion*
Sayfa 47-48	Mao Zedung, Seçme Eserler
Sayfa 50-51	Faulkner'a göndermeler *(Ağustos Işığı, Ayı, Kutsal Sığınak)*
Sayfa 54-56	Herman Melville / *Roma Heykelleri*
Sayfa 57-58	J. F. Cooper, *The Bravo*
Sayfa 58-59	Hawthorne, *The Blithedale Romance*

Sayfa 59-60	R. W. Emerson, *The Transcendentalists*
Sayfa 61	*Miss Ravenel's Conversion*
Sayfa 63	B. Malamud parodisi
Sayfa 65-74	Friedrich Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*
Sayfa 82	Hawthorne, *Journal of a Solitary Man*
Sayfa 84-85	Jack Kerouac parodisi
Sayfa 91-92	W. Irving, *The Adventures of Captain Bonneville*
Sayfa 92-93	Hemingway parodisi
Sayfa 98-102	Walter Pater, *The Renaissance*
Sayfa 104	Hawthorne, *Twice-Told Tales*
Sayfa 105-106	James Russell Lowell, *Literary Essays* (Thoreau ile ilgili deneme)
Sayfa 110-111	De Forest, *Miss Ravenel's Conversion*
Sayfa 112	Walter Pater, *Marius the Epicurean*
Sayfa 112-113	John Ruskin, *The Two Paths*
Sayfa 120	Hawthorne, *Septimlus Felton*
Sayfa 121	Pater, *Marius the Epicurean*
Sayfa 121-123	Jack London, *Martin Eden*
Sayfa 124-125	James Fenimore Cooper, *The Pioneers*
Sayfa 130-133	Oscar Wilde, *The Soul of Man Under Socialism.*
Sayfa 133	Mao Zedung, *Yenan Forumu'nda Sanat ve Edebiyat Üzerine Yapılan Konuşma, Mayıs 1942.*
Sayfa 144-145	Oscar Wilde, *De Profundis*

2005 YILINDA DÜŞÜLEN NOTLAR

Uzun Yürüyüş'te Mao'nun Maceraları'nın (Otobiyografik) Tarihçesi

1950'ler. Uzun zaman önce unutulmuş olan proleter romanı *Union Square*'in yazarı Albert Halper ile tanıştığımda on dokuzumdaydım. Kitabı yayımlanmış sadece bir iki yazar tanıyordum; büyük bir olasılıkla ceket giyip kravat taktıkları, toplum dışı olmadıkları için benim yazar olma düşüncemi önemsemeyen okuldaki hocalarım. Hem beklediğim hem de arzu ettiğim bir tepkiydi onlarınkisi; eskisi kadar ateşli olmasa da, sanatçıların bana böyle davranmalarını hâlâ istiyorum. Halper, insanın elini hararetle sıkan, iri yarı bir adamdı. Bir deniz tüccarının ya da sendika örgütleyicisinin sert ifadesiyle karşıladı benim düşüncemi. Bir kahraman edasıyla, "Bir roman yazdığını duydum, ufaklık," dedi.

"Yazıyordum," dedim. Aslında, yazıyordum. Meksika, aşk, seks ve ölümle ilgili (daha ne olsun), tekila içmeye, boğa güreşi izlemeye, –eskiden de şimdi de hiç yakamı bırakmayan– yalnızlığa dair bir roman.

"Senin için iyi bir şey bu," dedi. "İlk kitabın, arkanda seni gözleyen birileri yok, her şeyi, bulaşık teknesini bile tıkıştır içine." Bu fikri hayata geçirmek epey zaman aldı.

1969. Albert Halper'ın fikri kazandı. Ama yazmakta olduğum romanın içine tıkıştırdığım şey bulaşık teknesi değil, okuduğum kitaplardı. Daha çok on dokuzuncu yüzyıl başlarındaki Amerikan edebiyatı; o sıralarda bir yandan Mao'yu yazıyor, öte yandan James Fenimore Cooper üzerine doktora tezi hazırlıyordum.

Mark Twain, yirmi yıl arayla –Cooper'ı ortadan kaldırmak için mükemmel bir zaman– yazılmış iki denemede, Cooper'ın zaman zaman, doğru sözcüğün uzak kuzenini tercih etmiş olmasıyla dalga geçiyordu. Twain'in o kadar küçümsemiş olmasına rağmen, Cooper, yapmak istediği şey açısından iyi bir yazardı. Anlatıda hızla yol alarak karakterlerini çabucak ele geçiriyor, ilerledikçe bulanıklaştırıyordu. Karakterleri karanlık bir ormanda izleyicilerinden kaçarken, bir an üzerlerine ışık düşüyordu ve onların ne kadar ruhsuz olduklarını anlayabilecek zamanı bulmakta zorlanıyordun.

Cooper, *The Bravo*'yu gözden geçirip düzeltme şansına sahip olduğunda da iyi bir yazardı. *The Bravo*, on sekizinci yüzyılda, hayali bir cumhuriyette, Venedik'te geçen siyasal bir roman. Bu romanda, Venedik bir oligarşiye intikal eder; oligarşi, Cooper'ın Amerika için gördüğü korkulu rüyadır. Kitabın alt başlığı *A Cautionary Tale*'dir.[55] Etiket son derece açık; ama okurların verilen mesajı anladığından kuşkuludur. Cooper'ın, Uzun Yürüyüş'ü yazarken beni ne kadar etkilemiş olduğunu çok sonra fark ettim. Onun uyarıcı notu, acı veren karanlık algısı, ulvi açıklamaların parlak ve sahte görüntüsünün altında yatan yalanlar, Uzun Yürüyüş boyunca arz-ı endam eder.

1970. *Mao*'yu bitirdim, farklı nitelikte birçok yayınevine gönderdim ve *Mao*, farklı nitelikte birçok yayınevi tarafından

55) Uyarıcı Bir Hikâye (ç.n.)

reddedildi. Ortak görüş: hepsi üzgündür. Bu, bir roman değildir. Ortaya bir soru atarlar: Roman nedir? Soru hiçbir zaman yanıtlanmaz, üzerinde hiçbir zaman konuşulmaz.

2002'de, prestijli bir edebiyat ödülü için toplanan komitede, yine yanıtlanmamış olan soru gündeme gelir; emektar bir avangard yazarın romanının değerlendirmeye alınmasına ilişkin önerim üzerine. Yaklaşık dört yüz sayfalık romanın her cümlesi soru şeklindedir. Komite başkanı, "Bu bir roman değil, bunu değerlendirmeye alamayız," der. Bunun için özel bir yaratıcılık kategorisinin belirlenmiş olması gerekmektedir. Daha sonra bu konuya döneceğiz.

Susan Sontag, el yazmasını okur, benim talebim olmaksızın, yayıncısından *Mao*'nun yeniden değerlendirilmesini ister. Birkaç hafta önce, öğle yemeğinde, bana onun soğuk bir Andy Warhol şakası olduğunu söyleyen editör tarafından geri çevrilir. Sanırım, "Zalim" diye eklemiştir.

Kendim basmaya karar veriyorum. Gibraltar ya da onun gibi ucuz bir yerde bastırıyorum. El yazmasını bir çekmecede tutmaktansa arkadaşlara göndermek üzere çoğaltmayı tercih ediyorum. Malum, bir kitap bankaya yatırılan paradan farklı bir şey, faiz getirisi sağlamadan yaşlanıyor.

Arkadaşım Roy Lichtenstein'den kitap kapağı yapmasını istiyorum. Eski arkadaşız. 60'ların başından beri yaptığı çalışmaları seviyorum; sanat konusunda benzer düşüncelere sahibiz. Bir ara, çoğu sanatçının, tuvalin üzerine ilk fırça darbesini atmadan önce, sanat çalışmasının nasıl bir şey olması gerektiği konusunda peşin bir hükme sahip olduğunu söylemişti bana. Böylece, diğerlerinden daha iyi ya da daha kötü, boyuna aynı resmi yapıp duruyorlardı. Aynı şeyin kurgu yazımında da geçerli olduğunu söyledim. İyi yapılmış hikâyelerin iyi ütülenmiş cümlelerle sonsuza dek tekrarlanıp durması. Kahramanın

banliyödeki –kendisinin ya da sevgilisinin– düzenlenmiş bahçesinde tefekküre dalmasıyla başlayan hikâye, kendisinin ya da sevgilisinin lekesiz bıkkınlığının doğasını kavramasıyla sona erer.

Görsel sanatların edebiyat dünyasına göre yeniliğe çok daha açık olduğunu iyi bilen Roy, *Uzun Yürüyüş*'ün basılmasına yardımcı olmaya karar verir. Bizim cenahta hiçbir şey değişmedi.

Ekim. Kendim basmaktan kurtuluyorum. Citadel Press, Roy'un gösterişli bir baskı için Mao'nun litografisini yapması koşuluyla romanımı basacak. Karşılıklı yararlar ortaya konulmuş; Roy, durumu anlamıştı: onun hazırlayacağı basım, ticareti mümkün kılacaktı. Sevgili arkadaşımın cömertliği olmasaydı, *Uzun Yürüyüş'te Mao'nun Maceraları* asla basılamayacaktı.

Roy, tasarımcı John Garrigan ve Susanna Torre ile birlikte, Mao'nun 23 1/16 x 16 inç boyutlarındaki litografisini içeren, pleksiglastan özel bir kutu hazırlar. İmzalı 150 nüsha... Özel olarak tasarlanmış, akordeona benzeyen sayfaları sarılıp sarmalanmış kitabı imzaladım.

Roy, avans olarak tek bir kuruş almadığı gibi, sonunda para talep etmek gibi bir şey de yapmadı. Nihayet ortaya çıktığında, onun tehlikeli *Mao*'ya ilişkin yol açıcı eğretilemesi, başka bir sanatçı tarafından gasp edildi. *Great Helmsman,*[56] sonradan ehlileştirilerek Che benzeri bir şöhret ikonuna dönüştürüldü.

1971. Kitap nihayet basıldığında, Roy, "Bakalım peşimize önce kim düşecek," diye sordu bana: "Sol mu, sağ mı?"

56) Great Helmsman: David Henry Hwang tarafından yazılan, Mao'nun bir gece geçirmek üzere aralarından seçim yapacağı iki kadının tartışmasını işleyen oyun. (ç.n.)

Roy'un sanat simsarı Leo Castelli'den, Mao'nun litografisini taşıyan özel basımı sergilemesini isterim. Reddeder. "Mao bizim düşmanımızdır," der. Haklıdır elbette; ama muhtemelen, o dönemde öngörebildiğim nedenlerden ötürü değil.

Andy Warhol ile karşılaşırım; Lichtenstein Mao'sunu onun bir şeyiyle değiştirmek ister miyim diye sorar. "Elbette," derim. Ama bu değiş tokuş niyetini hep korusam da, ağırdan alırım, tabiatımdır bu. Ve yıllar sonra bir gün Andy ölür, değiş tokuş suya düşer.

1971-1972. Tutucu bir edebiyat eleştirmeninin, Thomas Lask'ın iyi bir değerlendirmesi *New York Times*'ta yayımlanır. Bunu başka iyi değerlendirmeler izler; biraz ilgi gösterilir. Kimi yazarların cömertçe sözleri işitilir.

John Updike, *The New Yorker*'da, *Uzun Yürüyüş'te Mao* üzerine olumlu bir değerlendirme yapar. Romanıma "bir Warhol şakası" diyen editör beni arayıp öğle yemeğine davet eder. Bir hata yaptığını söyler. "Belki de sen değil, eleştirmenlerdir hatalı olan," derim. Hayatımda ilk kez, böylesine hızlı laf oturtuyorum. Editörün sözünü geri alması, reddedilmiş her yazarın hayalidir. Bir hayalin nasıl gerçekleştiğini görmek için, Jack London'ın *Martin Eden*'ını okuyun. Ne yapın edin, okuyun. Hazır başlamışken, onun, halkla oligarşi arasındaki sınıf mücadelesine ilişkin kimi bölümlerini sıkıca *Mao*'nun içerisine yerleştirmiş olduğum geleceği işleyen romanı *Demir Ökçe*'yi de okuyun.

1972. Paris'teyim. *Vogue Magazine*'in efsanevi editörü Diana Vreeland, "atlatma" Mao röportajı ile ilgili olarak beni kutlamak için telgraf çeker. Böyle bir şeyi *Vogue* için yapmamı ister. Ona röportajın hayal ürünü olduğunu söylemek çok üzücü

bir şey. Beni bir biçimde Çin'e göndermesini öneririm. Mao, model kızların arasında; kızların ellerinde *Küçük Kızıl Kitap;* kim bilir, böyle bir görüntü bakarsınız modada yeni bir eğilimin ateşleyicisi olur.

Citadel Press, kutu içerisindeki özel basımı pazarlayamaz ve satamaz. Pleksiglas kutu kırılır; elde kalan baskılar Roy'a, kitaplar bana geri döner. Özel baskının 15-20 nüshası, belki hâlâ dokunulmamış halde duruyordur.

Şubat. Televizyonda Başkan Nixon'ı, Çin Halk Cumhuriyeti'nde uçaktan inerken, Başbakan Cho En Lai'nin elini sıkarken görüyorum. Az sonra Başkan Mao ile görüşmek üzere yola düşecek. Kedime dönüyorum, "Bu, Çin Devrimi'nin işinin bittiğinin resmidir, Nicolino," diyorum. Çok daha önce bitmiş olabileceğinden işkilleniyorum. Siyaset ve aşk söz konusu olduğunda, Nicolino daima bilgece bir sessizliğe bürünür; yine öyle yapıyor. Ona, bir karakter olarak, ileride yazacağım bütün romanlarda yer vereceğime dair söz veriyorum. Bugüne kadar sözümü tuttum.

Kasım. Andy Warhol, bir dizi Mao serigrafisini Leo Castelli Gallery'de sergiler. Övgüye boğulur. Dönemin ruhunu yakalamakta onun üstüne yoktur. Onun için iyi bir şey elbette. Nereden baksanız, Andy ve Roy, sanatta yansıtılan şeyin ne olması gerektiğine ilişkin düşüncelerimizi yeniden yapılandırarak, böylece sanata ve hayata bakışımızı canlandırarak, kendi sessiz devrimlerini gerçekleştirmişlerdir.

1973. Romancı, şair, matematikçi ve Gallimar editörü Raymond Queneau'dan, kargacık burgacık bir el yazısıyla yazılmış bir mektup alıyorum. Zekâ dolu ironik yaklaşımına, Celine

ile birlikte sokak diliyle yaptığı sanatına hayran olduğum bir yazar. Queneau, *Uzun Yürüyüş'te Mao*'yu yayımlamak ister. Parisli bir arkadaşımın yaptığı kötü bir şaka olarak algılarım bunu. Telefonda, "Çok komik," derim ona. Başka şeyler de söylemek isterim; ama Atlantik ötesi telefon görüşmesi çok tuzludur o dönemde.

1975. *Les Adventures de Mao Pendant la Longue Marche,* Gallimard tarafından yayımlanır. Maurice Rambaud'nun çevirisiyle. Böylece, Fransızca Poe'nun nasıl İngilizcesinden daha iyi okunabileceğini anlıyorum.

1977. *Las adventuras de Mao en la larga marcha,* Ediciones Fundamentos tarafından yayımlanır. Yayımcı, Madrid'li genç bir yazardır: Julian Rios. Özgün ve güzel romanların yaşlı yazarı oldu artık. Paris'te yaşamak üzere yola çıkarken, orada karşılaşabileceğim Proust severlerden sakınmam gerektiği konusunda beni uyarmıştı; tarzımı etkileyebilirlermiş.

Marion Boyars, *Mao*'yu İngiltere'de ve Amerika'da yeniden basar. Marion, bütün yazarlarını basmak isteyen ufak tefek, tutkulu bir kadındır; bir yazar için paha biçilmez bir şey. Birkaç yıl önce öldüğünde, yeni yayımcı elinde kalan kitapları bana satmayı önerdi; yoksa, depolama sorunu nedeniyle, kâğıt doğrama makinesini boylayacaklarmış. *Walden*'in başarısızlığa uğramasının ardından, Thoreau, artık iki bin kitaplık bir kütüphaneye kavuştuğunu söylemişti. Yazarlar, o günlerde, geri dönen kitaplarını depolayabilmek için çok geniş alanlara gereksinim duyuyor olsa gerekti.

1950'ler. Geriye doğru bakıyorum: Genç bir adam, sanatçı olma düşüncesiyle liseyi terk eder. Ortaçağ romansları, Don

Quijote'nin evini terk edip yel değirmenlerine saldırmasına yol açmıştı; *Lust for Life, Moon* ve *Sixpence* ise, o çocuğun Paris'te, bir kafenin üzerinde, tavan arasında yaşama hülyasına. Ama henüz Bronx'ta, annesiyle birlikte yaşamakta, eften püften işler yapmakta, bu arada karanlık şiirler yazmaktadır. Zaman zaman uzaklara, Manhattan'a, New Directions'a gönderilen, avangard hayalciler için yazılmış beyitler... O, Amerikalı Rimbaud olmasın? Bunun için çok genç. Ne olursa olsun, estetik meselelerde, ordunun içinde uygun adım yürümektense, dağlarda kanun kaçaklarıyla başıboş dolaşmaktan yana. Bekler durur; sonunda, Paris'in yerini alabilecek o gizemli adadan yazılan –göndermiş olduğu reddedilen şiirler için teşekkür eden, ileride daha fazla şiir göndermesini isteyen– bir not ulaşır eline.

2005. New Directions Classics, *Uzun Yürüyüş'te Mao'nun Maceraları*'nı yeniden basar.

Geriye doğru bakıyorum; *Mao*'nun ilk kez yayımlanmasından bu yana geçen otuz dört yılın nereye uçup gittiğini merak ediyorum. Dahası, o genç adamın dağlarda kanun kaçaklarıyla birlikte yaşama tasavvuruna bağlı kalıp kalmadığını merak ediyorum. Romanın esnek, elastik, sürgit yeniden keşfedilebilecek bir biçim olduğu inancını kaybetmeyerek. Roman, kendisini düzyazıdan kurtardığında, en mükemmel şiirdir.

Mao, bir defasında, sözüm ona yeni, devrimci bir toplumda çok sayıda sesi birbirleriyle çekişmeye davet eden bir edayla, "Bırakın yüz çiçek açıp büyüsün," demişti. Gerçekte işitmek istediği tek ses, geliştiğini görmek istediği tek çiçek vardı; kendi sesi, kendi çiçeği.

Ruhunda, diğer çiçeklere pek iyi davranmadı. Günümüzde, değişik karmaşıklık ve güzellikte birçok çiçek, sansürden

geçmeyen bir kargaşanın içerisinde büyümekte; kimisi güneşe doğru daha fazla yükselerek. Bazıları, bu güneşe uzanan çiçekleri yetiştirmekte çok aceleciler; hızla büyüsünler, kolayca görülsünler, herkese ulaşabilsinler diye. Ben de öyleyim. Ama kendimi hâlâ uzaklarda, hâlâ kanun kaçaklarının yaşadığı söylenen dağlarda doğan, o gizemli, az bulunan çiçekleri aranıp dururken buluyorum.

Roy Lichtenstein'ın, Frederic Tuten'i model olarak kullandığı ünlü Mao litografisi.

Dwayne Booth (Mr. Fish), Jaguar Kitap için yaptığı kapak tasarımında bu litografiyi örnek almış ve kitabın yapısını, "gülen Mao" çiziminin üzerindeki renk kullanımlarıyla ve yine pop art tarzında yansıtmaya çalışmıştır. (y.n.)

Mao, Çin İç Savaşı sırasında meşhur Uzun Yürüyüş'ünü yapar. Frederic Tuten, yıllar sonra bu olayı *kendisine has bir şekilde* anlatır: İşin içine Hemingway, Kerouac, Herman Melville veya Oscar Wilde'ı da karıştırır. Pastiş ve kolajlar yapar, bazı metinlerin parodilerini yazar, mizahını esirgemez. Sonunda, olağanüstü nükteli, bozguncu ve Amerikan pop art hareketinin ikonu olan bir roman çıkar ortaya.

Tuten'in Türkçe baskı için yazdığı önsöz ve Gökhan Aksay'ın çevirisiyle...

"Frederic Tuten, insanı acımasızca kahkahalara boğan bir kitap yazmış. *Uzun Yürüyüş'te Mao'nun Maceraları*, Amerikan uzun yürüyüşünün kültür engelli piyadeleri için buz gibi bir gazoz, bir soğuk kompres, ağaç altı bir gölgelik."
Susan Sontag

"Dâhice kotarılmış bir metin ve şimdiye kadar yapılmış en iyi post-modern çalışma... Türünün başyapıtı..."
Oscar Hijuelos

"Çok sevimli ve özgün. Gülünç, acı ve ciddi."
Iris Murdoch

ISBN 978-605-65019-2-0
9 786056 501920

www.jaguarkitap.com
Kapak Mr. Fish